

Rapport 6/94

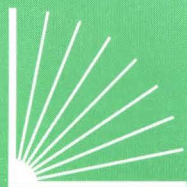
Søkelys på økonomisk-administrativ utdanning

Studiekvalitet, kompetanseutnyttelse og arbeidsmarkedstilpasning

Clara Åse Arnesen og
Bjørn Stensaker (red.)

1969 – 1994

Utredningsinstituttet

FOR FORSKNING OG HØYERE UTDANNING

Rapport 6/94

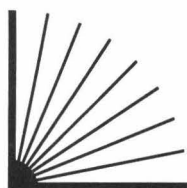
Søkelys på økonomisk-administrativ utdanning

Studiekvalitet, kompetanseutnyttelse og arbeidsmarkedstilpasning

Clara Åse Arnesen og
Bjørn Stensaker (red.)

1969 – 1994

Utredningsinstituttet

FOR FORSKNING OG HØYERE UTDANNING

Oversikt over publikasjoner innen feltet yrkes- og profesjonsstudier som kan være av interesse

- Arnesen, Clara Åse & Jane Bækken (1993): *Yrkeskarriere og mobilitet blant sosionomer og barnevernpedagoger*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, Rapport 10/93.
- Arnesen, Clara Åse & Marit Egge (red.) (1992): *Utdanning og arbeidsmarked 1992*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt.
- Brandt, Ellen (red.) (1991): *Utdanning og arbeidsmarked 1991*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, Rapport 13/91.
- Brandt, Ellen (red.) (1993): *Utdanning og arbeidsmarked 1993*. Oslo, Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning.
- Næss, Terje (1993): *Sosionomer og barnevernpedagoger: arbeidsoppgaver og kompetansebehov*. Oslo, Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning, Rapport 14/93.

ISBN 82-7218-314-5

ISSN 0804-6395

GCS AS - Oslo

Forord

Denne rapporten sammenfatter noe av det arbeidet Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning har gjort de seneste årene vedrørende økonomisk-administrativ utdanning. Rapporten er organisert som en samling av tematiske artikler.

Temaer som tas opp i denne rapporten er blant annet; nyutdannede økonomers situasjon på arbeidsmarkedet, økonomers sektortilknytning på et arbeidsmarked i endring, nytten av grunnutdanningen i yrkesutøvelsen og en sammenfatning av de sakkyndiges vurderinger i evalueringen som nylig er foretatt av norsk økonomutdanning.

Bidragstere til denne rapporten er; seniorutreder Clara Åse Arnesen og utredningskonsulentene Jane Bækken, Rita Karlsen, Terje Næss og Bjørn Stensaker.

Oslo, august 1994

Johan-Kristian Tønder

Per Olaf Aamodt

Innhold

1	Sammendrag	7
2	Økonomutdanningen - et kort tilbakeblikk	10
	<i>Av Clara Åse Arnesen og Bjørn Stensaker</i>	
2.1	Innledning	10
2.1.1	Institusjonene og utdanningstilbudet	11
2.1.2	Vekst i tilbudet av og etterspørselen etter studieplasser	13
2.1.3	Økonomene og arbeidsmarkedet	14
2.1.4	Den fremtidige organiseringen av økonom- utdanningen	16
2.1.5	Søkelys på økonomutdanningen	17
	Referanser	19
3	De nyutdannede - taperne på arbeidsmarkedet?	20
	<i>Av Clara Åse Arnesen</i>	
3.1	Innledning	20
3.2	De nyutdannede og arbeidsmarkedet	21
3.2.1	Hvor går de nyutdannede?	22
3.2.2	Hvor omfattende har arbeidsledigheten vært?	24
3.2.3	En interessant jobb?	31
3.3	Kvinnene, taperne på arbeidsmarkedet?	33
3.4	Avsluttende kommentarer	37
	Referanser	39
	Vedlegg	40
4	Økonomers sektortilknytning på et arbeidsmarked i endring	47
	<i>Av Jane Bækken</i>	
4.1	Innledning	47
4.2	Økonomenes arbeidsmarked gjennom 80-årene	48
4.3	Overganger mellom offentlig og privat sektor	54
4.4	Sektortilhørighet på undersøkelsestidspunktet	60
4.5	Oppsummering	65
	Referanser	66
	Vedlegg	67

5	Evaluering av norsk økonomutdanning: i skjæringspunktet mellom stat, region og profesjon	69
	<i>Av Rita Karlsen og Bjørn Stensaker</i>	
5.1	Innledning	69
5.2	Økonomutdanning internasjonalt - to ulike modeller	70
5.2.1	Økonomutdanning i Norge - en mangfoldig sektor .	71
5.2.2	Vurderinger av økonomisk-administrativ utdanning i Sverige	72
5.3	De sakkyndiges vurdering av norsk økonomutdanning	74
5.3.1	Utdanningen	75
5.3.2	Aktørene	80
5.3.3	Konteksten	80
5.4	En samstemmig vurdering av økonomutdanningen	82
5.5	Norsk økonomutdanning - en drakamp mellom ulike interesser	84
	Referanser	86
6	Nytten av grunnutdanningen i yrkesutøvelsen	87
	<i>Av Terje Næss</i>	
6.1	Innledning	87
6.2	Arbeid og utdanning	89
6.3	Grunnutdanningens relevans i arbeidet	92
6.4	Praksis versus teori	100
6.5	Hovedkonklusjoner	102
	Referanser	104
	Vedlegg	105
	Summary	107

1 Sammendrag

I løpet av de siste 10-15 årene har det vært sterk ekspansjon i både antall studieplasser og i antall institusjoner som tilbyr økonomisk-administrativ utdanning. Ekspansjonen har vært spesielt sterk innenfor privat sektor og de kortere studiene. Da problemene på arbeidsmarkedet meldte seg mot slutten av 1980-tallet, fikk dette store konsekvenser nettopp for personer med økonomisk-administrativ utdanning. Samtidig begynte man i økende grad å spørre seg om den sterke veksten i kapasiteten i økonomisk-administrative fag hadde gått utover *kvaliteten* på den utdanningen som tilbys og om utdanningen var godt nok tilpasset arbeidsmarkedets behov. Disse spørsmålene; dvs. om studiekvalitet og om utdanningen er godt tilpasset arbeidsmarkedets behov, er sentrale tema for denne rapporten. I tillegg tar rapporten opp hvordan personer med økonomisk-administrativ utdanning har tilpasset seg det vanskelige arbeidsmarkedet mot slutten av 1980-tallet. Sentrale tema her er nykommernes situasjon på arbeidsmarkedet og om offentlig sektor mot slutten av 1980-tallet i større grad enn tidligere tiltrakk seg personer med økonomisk-administrativ utdanning.

Flere av kapitlene benytter data fra en undersøkelse blant økonomer utdannet i 1985 og 1989 som Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning gjennomførte i 1992.

Clara Åse Arnesen og Bjørn Stensaker gir i kapitlet "Økonomutdanningen - et kort tilbakeblikk" en oversikt over utviklingen på det økonomisk-administrative fagområdet og på arbeidsmarkedet for personer med denne typen utdanning. Kapitlet er et innledningskapittel som gir viktig bakgrunnsinformasjon for de etterfølgende kapitlene.

Clara Åse Arnesen tar i sitt kapittel "De nyutdannede - taperne på arbeidsmarkedet?" opp om nyutdannede siviløkonomer og DH-økonomer fra 1989 har en annen tilpasning til arbeidsmarkedet enn de som ble utdannet i 1985. Ikke overraskende viser resultatene at arbeidsledighet i perioden etter endt utdanning var betydelig mer utbredt i 1989-kullet av siviløkonomer og DH-økonomer enn i 1985-kullet. Arbeidsledighetsproblemene var først og fremst knyttet til overgangsfasen mellom utdanning og arbeid, og arbeidsledigheten var *midlertidig*. Det var ingen tendens til permanent utstøtning fra arbeidsmarkedet. Arnesen fant ingen klare forskjeller mellom kvinnelige og mannlige kandidater i sannsynligheten for å bli arbeidsledig. Derimot viser resultatene at kvinnelige DH-økonomer som ble utdannet i 1989 og som ble arbeidsledige, var arbeidsledige noe kortere tid enn de

mannlige. Kvinnelige økonomer synes altså ikke å ha møtt større arbeidsledighetsproblemer enn mannlige.

Jane Bækken tar i sitt kapittel "Økonomers sektortilknytning på et arbeidsmarked i endring" opp hvorvidt offentlig sektor mot slutten av 1980-tallet i større grad enn tidligere tiltrakk seg arbeidskraft med kompetanse innenfor økonomi og administrasjon. Bækken fant at tilbøyeligheten til å arbeide i offentlig sektor var sterkere blant de som ble utdannet etter at privat sektor fikk problemer enn de som ble utdannet før problemene oppsto. Videre fant hun at de siviløkonomene og DH-økonomene som ble uteksaminert i 1985 og som hadde startet sin yrkeskarriere i privat sektor, hadde forblitt der. Det vanskelige arbeidsmarkedet mot slutten av 1980-tallet førte altså ikke til en overgang av erfarne økonomer fra privat til offentlig sektor. I den grad det har vært en slik bevegelse, gjaldt det DH-økonomer som gikk over fra privat til offentlig sektor. Det vanskelige arbeidsmarkedet synes imidlertid i en viss grad å ha bremsset, men ikke stoppet, overgangen fra offentlig til privat sektor blant de som startet sin karriere i offentlig sektor.

Rita Karlsen og Bjørn Stensaker tar i sitt kapittel "Evaluering av norsk økonomutdanning: I skjæringspunktet mellom stat, region og profesjon" opp den evalueringen økonomutdanningene i Norge har vært igjennom. Kapitlet sammenfatter vurderingene de sakkyndige gjorde om norsk økonomutdanning. Disse vurderingene blir sammenholdt med Gjørsumutvalgets forslag og med de vurderingene som i 1991 ble gjort i en evaluering av svensk økonomutdanning. Konklusjonene er: Økonomutdanningen i både Norge og Sverige er for standardisert på bekostning av lokal differensiering, målsettingen med ulike økonomstudier bør derfor tas opp til ny vurdering, økonomutdanningen er gjennomgående for lite internasjonalsert, og undervisningen er preget av emnemessig fragmentering.

Terje Næss drøfter i sitt kapittel "Nytten av grunnutdanningen i yrkesutøvelsen" hvordan økonomutdanningen utnyttes i yrkeskarrieren, og om utdanningen er relevant i forhold til det arbeidet kandidatene får etter endt utdanning. Han konkluderer med at det synes som om den kunnskapen som formidles av utdanningsinstitusjonene innenfor det økonomisk-administrative fagområdet, i betydelig grad synes å ha relevans for økonomenes yrkesutøvelse. Nyten av de sentrale fagene i grunnutdanningen er ikke like stor i alle typer arbeid, men klart relatert til de sentrale funksjonene i det økonomisk-administrative yrkesfeltet som fagene er rettet mot. Dette gjelder økonomistyring, finansiering, organisasjon og ledelse, regnskap og mar-

kedsføring. De fagene som antas å ha en mer generell relevans i arbeidslivet; makroøkonomi, edb, statistikk og språk, var også mer generelt nyttige i yrkesutøvelsen.

2 Økonomutdanningen - et kort tilbakeblikk

Av Clara Åse Arnesen og Bjørn Stensaker

2.1 Innledning

Høyere økonomisk-administrativ utdanning har helt siden opprettelsen av Norges Handelshøyskole (NHH) i 1936 vært i stadig utvikling. Denne utviklingen knytter seg både til endringer i utdanningens faglige innhold, struktur, omfang av utdanningen, økning i antall institusjoner som tilbyr slik utdanning, men også til endringstrekk og behov i samfunnet for øvrig.

Studiet ved NHH, som var det første formaliserte studiet på dette området, var til å begynne med 2-årig, men er senere utvidet først til 3 år i 1946 og så til 4 år i 1975. Ved siden av siviløkonomstudiet tilbyr NHH et høyere avdelingstudium i økonomisk-administrative fag, og har dessuten en omfattende kursvirksomhet. Bedriftsøkonomisk Institutt (BI) opprettet i 1946 et toårig studium i bedriftsøkonomi som seinere er blitt utvidet til et treårig diplomstudium, og fra 1985 til et godkjent fireårig siviløkonomstudium. Utover på 1970-tallet ble de toårige økonomisk-administrative utdanningene på distriktshøgskolene etablert. Senere er det etablert ett- og toårige påbyggingsstudier til denne utdanningen. På 1980-tallet opprettet BI regionale høgskoler med tilbud om kortere økonomisk-administrative studier. Enkelte faghøgskoler, som f.eks. ingeniørhøgskoler, NTH og NLH har i tillegg opprettet egne påbyggingsstudier innen økonomisk-administrative fag. Dette viser hvilket mangfold vi i dag har av økonomutdanninger. Veksten i utdanningstilbudet innenfor økonomisk-administrative fag var spesielt sterk på 80-tallet slik at dette fagfeltet i dag er et av de største som tilbys unge utdanningssøkende i Norge. Til tross for den sterke ekspansjonen i utdanningskapasitet innenfor økonomisk-administrative fag på 1970- og 1980-tallet i Norge, er det fremdeles mange som tar en økonomisk-administrativ utdanning i utlandet. I 1991 studerte 45 prosent av alle norske siviløkonomstudenter i utlandet (Gjærumutvalget 1992; 132).

Den raske veksten i utdanningskapasitet innenfor økonomisk-administrative fag har sin bakgrunn i den sterke etterspørselen etter denne typen kompetanse på arbeidsmarkedet, og om veksten på fagområdet var i stor grad også en ønsket utvikling sett fra myndighetenes side. I St.meld. nr.

66 (1984-85) om høyere utdanning ble bl.a. økonomisk-administrativ utdanning pekt ut som ett av tre satsingsområder.

Frem til midten av 1980-tallet syntes det å være et umettelig behov for økonomisk-administrativ kompetanse. Både massemedia og arbeidslivet oppmuntret unge til å ta økonomisk-administrativ utdanning. Utdanningen var kort og målrettet, og avkastningen i form av lønn for uteksaminerte kandidater svært god. Det var spesielt i den private delen av utdanningssektoren at veksten var sterk, og den private sektor kunne ved inngangen av 90-årene tilby flere studieplasser på feltet enn offentlige utdanningsinstitusjoner. Da problemene på arbeidsmarkedet meldte seg mot slutten av 1980-tallet med bl.a. krisen innen bank- og finansinstitusjonene, fikk dette store konsekvenser for nettopp personer med økonomisk-administrativ utdanning. Problemene på arbeidsmarkedet var nok en medvirkende årsak til at man mot slutten av 1980-tallet i økende grad også stilte spørsmålsteget ved om den sterke veksten i utdanningskapasitet innenfor økonomisk-administrative fag hadde gått utover *kvaliteten* på den utdanningen som tilbys og om utdanningen var godt nok tilpasset arbeidsmarkedets behov.

I 1992 satte da også Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (KUF) i gang en større nasjonal programevaluering av økonomutdanningen, der formålet nettopp var å sikre og utvikle kvalitet i det enkelte utdanningsmiljø. Denne evalueringen ble avsluttet våren 1994, og økonomutdanningen er den første av i alt 5 utdanninger som skal evalueres. Samtidig med den nasjonale programevalueringen av fagfeltet nedsatte også KUF en arbeidsgruppe (Gjærumutvalget) som hadde som mandat å se på den fremtidige struktur og oppbygning av studiet innenfor økonomisk-administrative fag frem til siviløkonomgrad. Overgangsordninger, dimensjonering av fagfeltet og en enhetlig struktur var vesentlige momenter det såkalte Gjærumutvalget skulle drøfte.

Det er de endrede rammebetingelsene og utviklingstrekk innenfor økonomisk-administrativ utdanning generelt som vil være utgangspunktet for denne rapporten. I dette første kapitlet skal vi forsøke å gi en bakgrunn for og en introduksjon til de mest sentrale utviklingstendensene man kan etterspore for økonomutdanningen, både når det gjelder selve utdanningen, men også i forhold til arbeidsmarkedet.

2.1.1 Institusjonene og utdanningstilbudet

Det er ikke så enkelt å definere hva betegnelsen økonomutdanning egentlig inneholder; økonomutdanning er et tverrfaglig fagfelt snarere enn et spesi-

fikt fag. En typisk økonomutdanning er således satt sammen av ulike typer fag der både administrasjonsfag, språkfag og tradisjonelle redskapsfag som matematikk og statistikk er inkludert.

Ved Norges Handelshøyskole var siviløkonomfaget i begynnelsen svært regnskapsbasert, men senere har utviklingen i det fireårige siviløkonomstudiet betydd at faget er blitt et generaliststudium med "bedriften" som det sentrale studieobjekt. Siviløkonomutdanningen i Norge gis etter hvert flere steder enn ved Norges Handelshøyskole. Handelshøyskolen BI tilbyr siviløkonomutdanning i Sandvika utenfor Oslo, samt at siviløkonomtittel også tilbys i Bodø og i Kristiansand. Siviløkonomstudiet i Bodø og Kristiansand er forøvrig organisert som en påbyggingsutdanning til den toårige DH-økonomutdanningen.

Utbyggingen av distriktshøgskolene på 70-tallet medførte at en også fikk en mer differensiert økonomutdanning i Norge. Kortere toårige økonomutdanninger kunne nå tilbys på flere steder enn ved Norges Handelshøyskoles Kursvirksomhet. Formålet med disse etableringene var at de både skulle gi yrkeskompetanse, men samtidig også være allmenndannende og gi grunnlag for videre studier. På midten av 80-tallet ekspanderte DH-skolene denne utdanningsretningen ved både å tilby flere studieplasser innenfor det toårige grunnstudiet, og ved å tilby påbyggingsstudier på ett til to år på det økonomisk-administrative fagfeltet. Det gunstige arbeidsmarkedet ved starten av 80-årene førte imidlertid til at flesteparten av de uteksaminerte høgskolekandidatene med en toårig økonomutdanning gikk ut på arbeidsmarkedet.

På 80-tallet etablerte så Stiftelsen Handelshøyskolen BI seg med sine etter hvert 13 regionale høgskoler som også ga tilbud om etter- og videreutdanning innen økonomi og administrasjon. BI klarte også etter hvert å etablere betegnelsen "bedriftsøkonom" på kandidater som hadde fullført et ettårig studium i bedriftsøkonomi ved en av deres institusjoner. Denne betegnelsen ble på kort tid akseptert som standardtittelen på et slikt ettårig studium. For de som går på BIs toårige kurser har tittelen høgskolekandidat etterhvert blitt den mest brukte, en tittel som de offentlige økonomutdanningene har benyttet i lengre tid. I 1992-93 fusjonerte også BI med Norges Markedshøyskole, samt at Oslo Handelshøyskole gikk inn i BI-stiftelsen. Slik sett er utviklingen allerede i tråd med de anbefalinger Gjærnumutvalget ønsket, da de uttrykte behovet for færre og større utdanningsenheter i fremtiden (Gjærnumutvalget 1992;17).

I tillegg til de ovennevnte institusjoner finnes et stort antall offentlige og private skoler som tilbyr kortere økonomutdanning, enten som ren videreutdanning, eller som introduksjonskurser. Dette gjelder både ingeniørhøgskoler og mange privat eide institusjoner. Gjærumutvalget mener imidlertid at institusjonene i høyere utdanning bør vise lojalitet overfor sine primæroppgaver, og at slike økonomstudier f.eks. på ingeniørhøgskoler helst bør avvikles (Gjærumutvalget 1992;17).

Alternative undervisningsformer (f.eks. gruppeundervisning er imidlertid kapasitetsmessig krevende å gjennomføre med et stort antall studenter (Stensaker 1993;56).

2.1.2 Vekst i tilbudet av og etterspørselen etter studieplasser

Veksten i antall studieplasser og i antall institusjoner som tilbyr økonomisk-administrativ utdanning har skjedd i alle fylker i landet, men spesielt stor har veksten vært i Oslo-området (Gjærumutvalget 1992;65). Økonomisk-administrativ utdanning sto i 1991 for 15 prosent av det totale utdanningstilbudet i Norge, og kunne samme år tilby 21.700 studieplasser, en økning med over 15.000 studieplasser fra 1981 (Gjærumutvalget 1992;64).

Ser en nærmere på denne veksten viser det seg at det er særlig innenfor privat sektor og de kortere studiene at veksten har vært størst. Mens offentlige utdanningsinstitusjoner i 1981 hadde 67 prosent av studieplassene, og de private 33 prosent, hadde dette forholdet endret seg totalt i 1991, da tallene var henholdsvis 39 og 61 prosent.

I Gjærumutvalgets anbefaling til utdanningsmyndighetene heter det at totalkapasiteten eller antall studieplasser i økonomisk-administrative fag på kort sikt bør opprettholdes, men at antallet institusjoner og studiesteder bør reduseres. Dog påpeker Gjærumutvalget at tiltak i første omgang bør gå på å forbedre kvaliteten på de studiene som tilbys (Gjærumutvalget 1992;107). En tidligere studie utført av Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning synes da også å indikere at det som kan defineres som programkvaliteten (undervisningen, studieopplegget) kan forbedres i økonomisk-administrative fag. Det økte antallet studenter ser ut til å ha medført at veiledningen økonomistudentene fikk av lærerne var for dårlig, og at studentene ønsker seg andre undervisningsformer enn plenumsforelesninger. At man fra høsten 1994 slår sammen statlige høyskolene i 26 nye regionale enheter kan bety en utvikling mot færre og større enheter innenfor økonomutdanningen, f.eks. ved at de tidligere ingeniørhøgskolenes tilbud i økonomifag blir sett i sammenheng med de tidligere DH-skolenes tilbud.

2.1.3 Økonomene og arbeidsmarkedet

Både kortere og lengre økonomutdanning har preg av å være en generalist-utdanning, selv om spesialiseringsmulighetene er mange. Tidligere undersøkelser av blant annet DH-kandidater indikerer da også at disse generelt har gått til et bredere spekter av jobber enn universitetskandidater. Dette gjelder både DH-kandidater fra økonomifag og fra andre fag (Næss 1991;-68). Mulighetene for å finne en jobb skulle derfor være store for uteksaminerte økonomer. Dog har det vært antydnet at DH-kandidatene har vært overkvalifisert for de jobbene de har fått, og underkvalifisert for de jobbene de har ønsket å få i konkurranse med f.eks. universitetskandidater (Næss 1991;65).

I motsetning til universitetskandidatene, hvor flertallet finner sin jobb i offentlig sektor, går det store flertallet av økonomer til privat sektor. Andelen som går til privat sektor er høyere blant siviløkonomene enn f.eks. blant DH-økonomene. Generelt må man kunne si at privat sektor er mer utsatt for økonomiske svingninger enn offentlig sektor, og at det er en større arbeidsledighetsrisiko knyttet til å arbeide i privat sektor enn i offentlig sektor. Fordi det eksisterte en mer eller mindre konstant mangel på arbeidskraft med økonomisk-administrativ utdanning fram til slutten av 1980-tallet, var arbeidsledigheten blant personer med denne typen kompetanse av svært begrenset omfang. De fleste gikk inn i relativt gode jobber som var godt betalt. Da utdanningskapasiteten i de økonomisk-administrative fagene økte sterkt i løpet av 1980-tallet, og da det mot slutten av 1980-tallet oppsto generelle økonomiske problemer som rammet en del svært "økonomintensive" næringer som f.eks. bank- og finansieringsvirksomhet, fikk dette konsekvenser for arbeidsmarkedet for økonomer. Spesielt vanskelig ble det for de som skulle etablere seg på arbeidsmarkedet, dvs. de nyutdannede kandidatene. Utredningsinstituttets kandidatsundersøkelser et halvt år etter eksamen viser at de ulike gruppene av nyutdannede møtte arbeidsmarkedsproblemene på noe ulik måte.

Det vanskelige arbeidsmarkedet fikk nok størst konsekvenser for arbeidsmarkedstilpasningen for de med kortere økonomisk utdanning. Dette ga seg bl.a. uttrykk i at videreutdanning fikk økt betydning, og synes å ha blitt en svært vanlig måte å øke sin kompetanse og attraktivitet på i et vanskelig arbeidsmarked (Arnesen 1993;75). Arnesen hevder at den toårige DH-økonomutdanningen i liten grad synes å fungere som selvstendig yrkesutdanning, idet 2/3 av de som i 1990 hadde fullført en toårig DH-økonomutdanning enten allerede hadde fullført minst ett års annen høyere utdan-

ning, eller var i gang med videre studier på hel- eller deltid et halvt år etter eksamen. Den høye videreutdanningstilbøyeligheten blant DH-økonomene bidro til at arbeidsledigheten i denne gruppen ikke var vesentlig høyere enn for de med lengre økonomisk utdanning som siviløkonomene. I 1990 var 10 prosent av DH-økonomene som meldte seg på arbeidsmarkedet arbeidsledige. En analyse utført av Stensaker (1993;64) synes også å bekrefte Arnesens studie: For rundt halvparten av kandidatene uteksaminert i 1985 og 1989 med to- eller treårig økonomutdanning bak seg, var den formelle økonomutdanningen *ikke* hovedårsaken til at de fikk seg arbeid. Omtrent 1/3 oppga at de trodde utdanning fullført etter 1985 eller 1989 hadde størst betydning for at de fikk arbeid. Å være uteksaminert fra det regionale DH-systemet synes i 80-årene ikke å være noe prestisjefyllt som hjalp ferdige kandidater inn på arbeidsmarkedet. Knappt 1/4 av de som var uteksaminert ved distriktshøgskolene mente at skolens prestisje hadde hatt positiv betydning for mulighetene på arbeidsmarkedet. For kandidater fra det private høgskolesystemet synes prestisjen å være langt høyere; nesten 2/3 mente at skolens prestisje hadde hatt positiv betydning for mulighetene på arbeidsmarkedet.

Blant siviløkonomer og de med tilsvarende utdanning, f.eks. det tidligere Handelsakademiet, har arbeidsledigheten økt kraftig senere år (Bækken 1992;67). Tall fra 1991 viser at 10 prosent av siviløkonomene som meldte seg på arbeidsmarkedet var arbeidsledige et halvt år etter eksamen. Dette var en sterk økning i forhold til i 1985 da 1 prosent oppga at de var arbeidsledige et halvt år etter eksamen. Andelen yrkesaktive blant de nye siviløkonomer har også avtatt de senere årene. I 1985 var nærmere 90 prosent av de nyutdannede siviløkonomene yrkesaktive et halvt år etter eksamen, i 1991 hadde dette sunket til under 70 prosent (Bækken 1992;67). Noe av nedgangen i yrkesaktivitet motsvares av en økning i andelen som studerte videre; i 1991 var videreutdanningsandelen blant siviløkonomer 12 prosent mot 7 prosent i 1985. Dog synes siviløkonomene i stor grad å inneha relevante jobber. Stensaker (1993;64) fant at rundt 2/3 av kandidatene med fireårig utdanning uteksaminert i 1985 eller 1989 kunne utføre sin nåværende jobb med sin opprinnelige utdanning. Det synes som om kandidater med lengre økonomutdanning bak seg i større grad enn de med kortere utdanning fikk nyttet bredden i økonomutdanningen i senere arbeidsforhold. Mens EDB-fag og regnskapsarbeid var områder som spesielt de med kortere utdanning dro nytte av i senere jobber, kunne siviløkonomer ha langt mer nytte av også andre fag i sin utdanning.

Arbeidsmarkedsproblemene ser også ut til å ha påvirket lønnsforholdene for økonomer. Tall fra 1989 og 1991 viser at siviløkonomene ikke bare har fått redusert sin reallønn absolutt, men også i forhold til alle høyere grads kandidater (f.eks. universitetskandidater). Det forverrede arbeidsmarkedet for siviløkonomene kan altså ha forårsaket at en større andel enn tidligere har fått stillinger på et lavere nivå, og at reallønnen av den grunn har sunket (Bækken 1992;68). Også blant DH-økonomene var det en nedgang i reallønnen mot slutten av 1980-tallet, og stadig færre DH-økonomer fikk arbeid som krevde høyere utdanning (Enoksen og Henaug 1991;151).

2.1.4 Den fremtidige organiseringen av økonomutdanningen

På lengre sikt anbefaler Gjærumutvalget at antallet studieplasser i økonomisk-administrativ utdanning flyttes fra lavere til høyere nivåer (Gjærumutvalget 1992;107). Det sies i utvalgets rapport at ettårsheten i bedriftsøkonomi neppe har særlig verdi alene, og at studenter som ønsker økonomisk-administrativ utdanning, minimum bør ta to års utdanning. De ettårige studiene bør istedet profileres mot kandidater med ikke-økonomisk utdanning, bedriftsøkonomtittelen bør bortfalle, og erstattes med f.eks. tittelen grunnlag i bedriftsøkonomi (Gjærumutvalget 1992;15).

Utvalget ser det også som viktig at det utarbeides standarder for den toårige utdanningen slik at en eventuell fremtidig påbygging til et fireårs siviløkonomstudium blir lettere. Utvalget hevder at som en konsekvens bør minimum 75 prosent av innholdet i de toårige studiene standardiseres (Gjærumutvalget 1992;14). Fordi stadig flere studenter ønsker videreutdanning, kan en slik utvikling mot ytterligere standardisering av studieinnholdet være vanskelig å stoppe. Dette vil i så fall bety at man svekker skolens muligheter for å utvikle et utdanningstilbud tilpasset spesielle regionale behov og å utnytte særegne lokale muligheter. Flere utvalg har vært oppnevnt for nettopp å utrede studieinnholdet i de kortere økonomutdanningene videre¹.

Økonomisk-administrativ utdanning i Norge har tradisjonelt måttet ta både regionalpolitiske, arbeidsmarkedsmessige og faglige hensyn. Gjærumutvalget mener at det i fremtiden må legges mest vekt på de rent faglige hensynene, og ønsker i den forbindelse å opprette et eget akkrediteringsorgan for godkjenning og kvalitetssikring av denne type utdanning (Gjæ-

¹ Det såkalte Dedekamutvalget, samt det nylig nedsatte Arntzenutvalget har begge hatt i oppdrag å se nærmere på innholdet i økonomutdanningen, og særlig se nærmere på påbygningsmulighetene fra distriktshøgskolestudier til siviløkonomstudier.

rumutvalget 1992;17). Hva slags kvalitet den enkelte utdanningsinstitusjon i fremtiden har på sin utdanning kan altså bli avgjørende for om utdanningen som sådan overlever, og ikke minst for hva slags arbeid uteksaminerte kandidater får etter endt utdanning.

2.1.5 Søkelys på økonomutdanningen

Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning gjennomførte i 1992 en undersøkelse blant økonomer uteksaminert i 1985 og 1989. Hensikten med undersøkelsen var både å kartlegge yrkesaktivitet og arbeidsmarkedstilpasning etter endt utdanning, men også å få indikasjoner på utdanningens relevans i senere arbeidsforhold. Undersøkelsen omfattet kandidater fra offentlige og private skoler, høgskolekandidater med både to og treårige studier bak seg, samt siviløkonomer. Denne rapporten vil på bakgrunn av de utviklingstrekk som vi har skissert i dette kapitlet, og det datamaterialet vi har til rådighet, studere følgende problemstillinger nærmere:

Siden arbeidsmarkedet for økonomer var særdeles turbulent på slutten av 80-tallet, er kunnskap om de nyutdannedes arbeidsmarkedstilpasning i denne perioden viktig. Spørsmål som blir tatt opp i Clara Åse Arnesens artikkel er bl.a. om nyutdannede økonomer fra 1989 hadde en annen tilpasning til arbeidsmarkedet enn de som ble utdannet i 1985. Hun ser videre på hvem som eventuelt ble "tapere" i denne kampen om arbeidsplassene, der bl.a. mannlige og kvinnelige økonomers yrkestilpasning blir studert nærmere.

En annen sentral problemstilling som fra tid til annen har vært satt på dagsorden, er hvorvidt offentlig sektor tiltrekker seg arbeidskraft med kompetanse innenfor økonomi og administrasjon. Jane Baekken ser nærmere på de vandringer og den mobilitet som fant sted mellom offentlig og privat sektor på slutten av 80-tallet og ved overgangen til 90-tallet. Spørsmål som blir drøftet nærmere er om arbeidsmarkedsproblemene førte til at flere økonomer enn tidligere begynte sin yrkeskarriere i offentlig sektor, samt om økonomer med erfaring i større grad gikk over fra privat til offentlig sektor.

Økonomutdanningene i Norge har nylig vært gjennom en større faglig evaluering, utført av skandinaviske eksperter på området. I et sammendrag av de sakkyndiges rapporter fra denne evalueringsprosessen søker Rita Karlsen og Bjørn Stensaker å oppsummere, samt trekke ut, hovedlinjene i de sakkyndiges vurderinger. Siden et norsk offentlig utvalg (Gjærumutvalget) i 1992 foreslo en del strukturelle endringer av norsk økonomutdanning, er ett av formålene med sammendraget også å se hvorvidt de sak-

kyndiges vurderinger er i overensstemmelse med Gjærumutvalgets forslag på området.

Hvordan utnyttes så økonomutdanningen i det senere yrkesløpet, og er utdanningen relevant for det arbeid kandidatene får etter endt utdanning? Disse spørsmålene går Terje Næss nærmere inn på når han konkret analyserer nytten av utdanningen i senere yrkesutøvelse. Sentrale problemstillinger som blir tatt opp i artikkelen er om de uteksaminerte kandidatene får brukt hele bredden i sin utdanning i jobbsammenheng, og om kandidatenes nytte av spesifikke fag i arbeidslivet varierer med utdanningsbakgrunn (sivil-økonom/DH-kandidat etc.).

Referanser

- Arnesen, Clara Åse (1993): Den to-årige DH-økonomutdanningen - en selvstendig yrkesutdanning? I Ellen Brandt (red): *Utdanning og arbeidsmarked 1993*. Oslo, Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning, s. 6-76.
- Bækken, Jane (1992): Arbeidsmarkedet et halvt år etter eksamen for kandidater med høyere utdanning. Enkeltutdanninger. I Clara Åse Arnesen og Marit Egge (red): *Utdanning og arbeidsmarked 1992*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, s. 60-93.
- Enoksen, Jens-Are og Inger Henaug (1991): Situasjonen på arbeidsmarkedet et halvt år etter eksamen for kandidater med høyere utdanning. Enkeltutdanninger. I Ellen Brandt (red): *Utdanning og arbeidsmarked 1991*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, Rapport 13/91, s. 112-183.
- Gjærumutvalget (1992): *Økonomisk-administrativ utdanning frem til siviløkonomgrad*. Utredning avgitt 1. nov. 1992 av arbeidsgruppe oppnevnt av Kirke- utdannings- og forskningsdepartementet.
- Kandidatundersøkelsen 1990*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, Rapport 2/92.
- Kandidatundersøkelsen 1991*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, Rapport 2/93.
- Næss, Terje (1991): Er DH-kandidater for lite kvalifisert? I Ellen Brandt (red): *Utdanning og arbeidsmarked 1991*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, Rapport 13/91, s. 65-77.
- Stensaker, Bjørn (1993): Økonomutdanningene i Norge - studieinnhold og arbeidsmarkedstilpasning. I Ellen Brandt (red): *Utdanning og arbeidsmarked 1993*. Oslo, Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning, s. 49-66.
- St.meld. nr. 66 (1984-84): *Om høyere utdanning*. Kultur- og vitenskapsdepartementet.

3 De nyutdannede - taperne på arbeidsmarkedet?

Av Clara Åse Arnesen

3.1 Innledning

På 1980-tallet skjedde det store endringer på arbeidsmarkedet for personer med økonomisk-administrativ utdanning. Fram til 1986-87 syntes det å eksistere et nesten umettelig behov for arbeidskraft med økonomisk-administrativ kompetanse. Spesielt i den såkalte "jappetiden" var økonomisk-administrativ utdanning svært ettertraktet både på arbeidsmarkedet og blant de utdanningssøkende. Da arbeidsmarkedet forverret seg drastisk mot slutten av 1980-tallet, fikk dette spesielt store konsekvenser for personer med økonomisk-administrativ utdanning. Dette hadde bl.a. sin bakgrunn i økonomisk nedgang innenfor bank- og finansvirksomhet.

I denne artikkelen skal vi se på konsekvensene endringene på arbeidsmarkedet hadde for nyutdannede siviløkonomer og DH-økonomer i henholdsvis 1985 og 1989². De nyutdannede i 1985 møtte et arbeidsmarked med en meget høy etterspørsel etter økonomisk-administrativ kompetanse, mens de som var nyutdannet i 1989, møtte et arbeidsmarked som syntes å være relativt mettet med denne typen kompetanse. Sentrale problemstillinger som vil bli drøftet i denne artikkelen er om arbeidsmarkedsproblemene som vi erfarte mot slutten av 1980-tallet/begynnelsen på 1990-tallet, først og fremst hadde konsekvenser for de nyutdannede, eller om de også rammet dem som var mer etablert på arbeidsmarkedet. Dersom det var slik at det først og fremst var de nyutdannede som ble rammet av problemene; førte dette da til at de nyutdannede ble mer eller mindre permanent "slått ut av" økonomiarbeidsmarkedet, eller var det bare overgangsfasen mellom utdanning og arbeid som var problematisk? Videre stiller vi spørsmålet om det var kandidatene med den korteste økonomutdanningen som

² Datamaterialet er hentet fra en undersøkelse Utredningsinstituttet gjennomførte høsten 1992 av økonomer, barnevernspedagoger og sosionomer utdannet våren 1985 og 1989. Undersøkelsen av økonomer omfattet siviløkonomer, handelsøkonomer, revisorer, bankøkonomer og DH-økonomer(2-årig). Fra noen av skolene, bl.a. Stiftelsen Bedriftsøkonomisk Institutt, fikk man en del feilopplysninger om uteksaminerte kandidater. Dette innebærer at siviløkonomer fra BI er utelukket i analysene.

fikk føle problemene på arbeidsmarkedet. Til slutt stiller vi spørsmålet om kvinner og menn i ulik grad ble rammet av problemene på arbeidsmarkedet.

3.2 De nyutdannede og arbeidsmarkedet

Diverse empiriske undersøkelser (f.eks. Utredningsinstituttets Kandidatundersøkelser et halvt år etter eksamen) viser at de nyutdannede er en utsatt gruppe på arbeidsmarkedet. De har en høyere arbeidsledighet enn høyere utdannede sett som gruppe, og det er de nyutdannede som i første rekke støter på problemer når arbeidsmarkedet blir vanskeligere. Problemenes omfang er dessuten ofte større jo lavere utdanningsnivået er. Ikke bare skal man finne seg en arbeidsgiver som etterspør ens utdanningsbakgrunn på det aktuelle tidspunktet, men en som også er interessert i å ansette en nyutdannet person. De fleste nyutdannede stiller riktig nok med "ferskere" og mer oppdaterte kunnskaper på de mer teoretiske områdene enn de som fikk sin utdanning tidligere, men framstår likevel ofte som mindre attraktiv arbeidskraft for arbeidsgiverne fordi høyere opplæringskostnader svært ofte må beregnes ved ansettelse av nyutdannede. Det hevdes ofte at disse høye opplæringskostnadene ikke kan kompenseres med tilsvarende lave lønninger.

At arbeidsmarkedserfaring er viktig ved ansettelse av nytt personale er bekreftet gjennom flere undersøkelser. I Arbeidsdirektoratets rekrutteringsundersøkelse for 1991 var yrkeserfaring av stor eller noen betydning for valg av person i om lag 90 prosent av ansettelsene. I Utredningsinstituttets undersøkelse av kandidater uteksaminert våren 1990 oppga over 90 prosent av alle siviløkonomene og DH-økonomene som hadde opplevd vansker på arbeidsmarkedet (ca 1/3 av de som meldte seg på arbeidsmarkedet) at konkurranse fra personer med lengre ansiennitet var en årsak til vanskene.

For den enkelte nyutdannede vil det være viktig å komme i jobb relativt raskt. Kunnskapen man har ervervet seg er ofte relativt teoretisk, og for at den skal "sitte", er det viktig å få anvendt den så fort som mulig i det praktiske liv. En lang arbeidsledighetsperiode, eventuelt periode med ikke-relevant jobb, vil kunne føre til at "verdien" av kunnskapen blir redusert. Blir arbeidsledigheten langvarig, vil dessuten nye kull med "ferskere" kunnskap komme ut fra utdanningssystemet og bidra til en ytterligere svekkelse av ens muligheter på arbeidsmarkedet. Dessuten er langvarig arbeidsledighet et dårlig signal til mulige fremtidige arbeidsgivere. Resultatet av en langvarig arbeidsledighetsperiode kan bli en fullstendig utstøtning fra, i vårt tilfelle, et faglig relevant arbeidsmarked.

Ut fra det som er sagt over vil vi forvente følgende om de gruppene vi har undersøkt: Vi vil tro at arbeidsledighetsproblemerne først og fremst knytter seg til overgangsperioden mellom utdanning og arbeid og at det primært er 1989-kullet som har møtt problemer på arbeidsmarkedet. 1985-kullet av siviløkonomer og DH-økonomer var trolig allerede godt etablert på arbeidsmarkedet da nedgangstidene kom og ble derfor i liten grad berørt av de vanskelige tidene. Videre vil vi tro at DH-økonomene, som står lavest på "rangstigen" av de to økonomgruppene, i større grad enn siviløkonomene har støtt på problemer på arbeidsmarkedet.

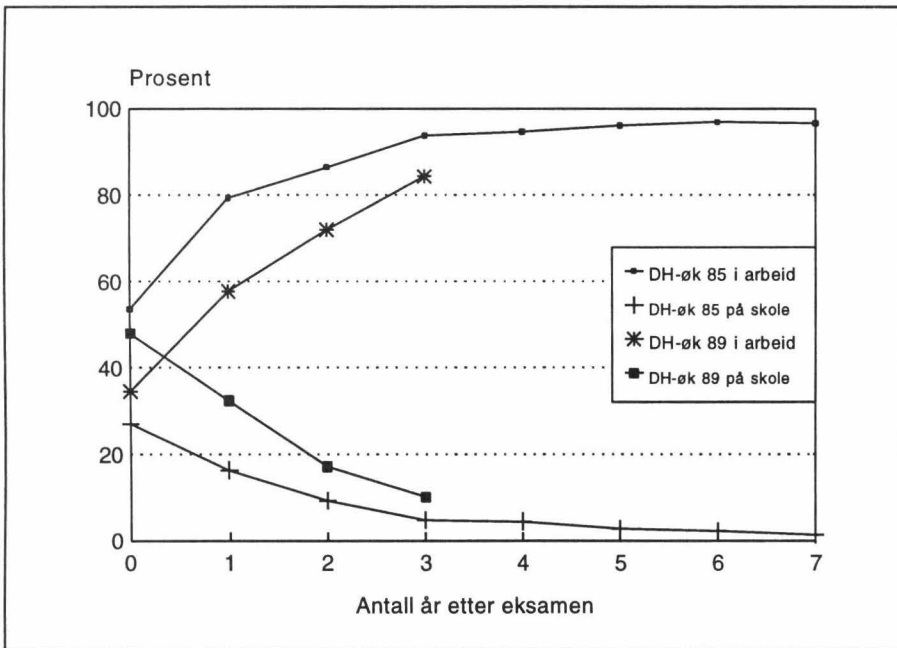
3.2.1 Hvor går de nyutdannede?

Som nyutdannet siviløkonom eller DH-økonom (2-årig utdanning) skal man fatte beslutninger som får betydning for den fremtidige karrieren i arbeidslivet. Valgene står bl. a. mellom å fortsette i utdanningssystemet, og derved øke sin kompetanse og attraktivitet på arbeidsmarkedet, og å satse på inntektsgivende arbeid. Dersom man ønsker å satse på inntektsgivende arbeid, hva slags type arbeid skal man satse på? De endelige valgene som fattes vil være et resultat av både egne *preferanser* og hvilke *muligheter* (bl.a. på arbeidsmarkedet og i utdanningssystemet) som eksisterte på det tidspunktet beslutningen ble fattet.

Som vi allerede har vært inne på, var mulighetene på *arbeidsmarkedet* betydelig bedre for 1985-kullet enn for 1989-kullet. Når det gjelder mulighetene i *utdanningssystemet*, var tilbudet av påbyggingsstudier til det 2-årige DH-økonomstudiet bedre utbygd i 1989 enn i 1985 (bl.a. 2-årig påbyggingsstudium som fører fram til siviløkonomgrad). Med bare en toårig høyere utdanning som utgangspunkt, som jo de aller fleste som avsluttet DH-økonomutdanningen hadde, er sjansene for at man øker sin attraktivitet på arbeidsmarkedet gjennom videre studier relativt gode. I en vanskelig arbeidsmarkedssituasjon vil det på mange måter framstå som svært rasjonelt å fortsette med videre studier og dermed forhåpentligvis øke sine sjanser på arbeidsmarkedet. Samtidig går også tiden og man kan håpe på at situasjonen på arbeidsmarkedet bedres. Både utviklingen på arbeidsmarkedet og i utdanningssystemet peker altså i retning av at 1989-kullet, iallfall når det gjelder DH-økonomer, i mindre grad enn 1985-kullet gikk direkte over i inntektsgivende arbeid.

Figur 1 nedenfor viser hvor høy andel av de to kullene av DH-økonomer som var i arbeid eller videreutdanning i *august* henholdsvis samme året, ett, to, tre år osv., etter at de fullførte sin utdanning. Ikke uventet var

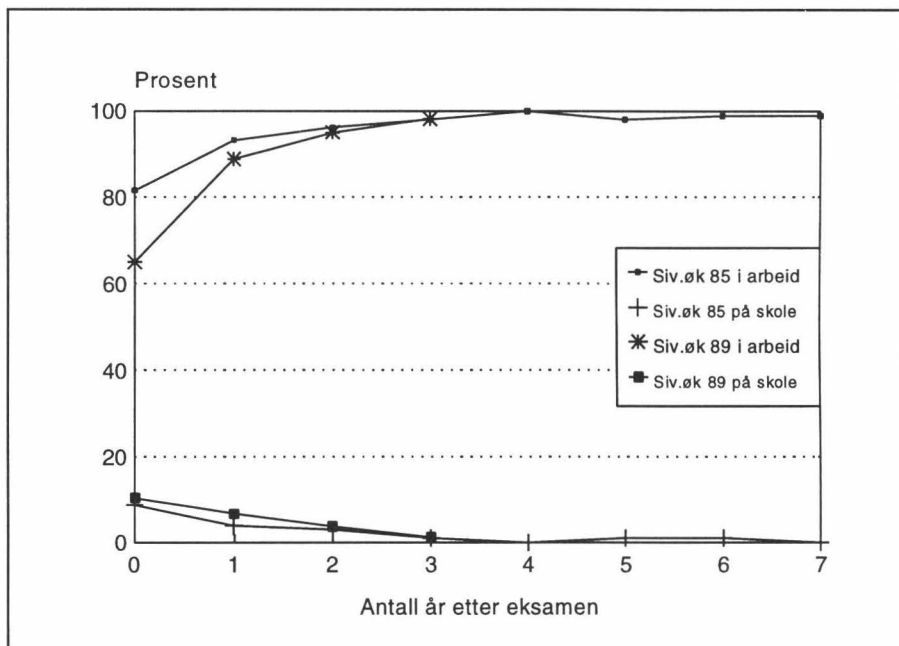
en høyere andel av DH-økonomene utdannet i 1985 enn i 1989 i inntektsgivende arbeid alle de tre første årene etter avsluttet eksamen. Videre ser vi at denne lavere andelen i inntektsgivende arbeid av 1989-kullet i forhold til 1985-kullet motsvares av en tilsvarende høyere andel som holdt på med videre studier. Dette resultatet er i tråd med tidligere resultater fra Utredningsinstituttets undersøkelser av DH-kandidater 1/2 år etter eksamen. Resultatene fra oppfølgingundersøkelsen i 1992 viser at det ikke bare er rett etter avsluttet eksamen at andelen DH-økonomer som studerer videre er høyere for 1989-kullet, men faktisk i hele perioden vi har undersøkt. Naturlig nok avtar forskjellene over tid, men tre år etter eksamen var andelen DH-økonomer fra 1989-kullet som var i utdanning, ca. 5 prosentpoeng høyere enn for de som var utdannet i 1985.

Figur 1 Andelen DH-økonomer i inntektsgivende arbeid og i videre studier etter antall år etter eksamen

Forskjellene mellom de to kullene av siviløkonomer er mindre iøynefallende, selv om vi ser noe av de samme tendensene som for DH-økonomene. Siviløkonomstudiet er i større grad enn DH-økonomstudiet en fullstendig avsluttet utdanning med begrensede muligheter for videre utbygging av utdanningen. Figur 2 viser da også at to år etter eksamen er det så godt som

ingen forskjell i andelen i inntektsgivende arbeid og i videre utdanning mellom de to kullene.

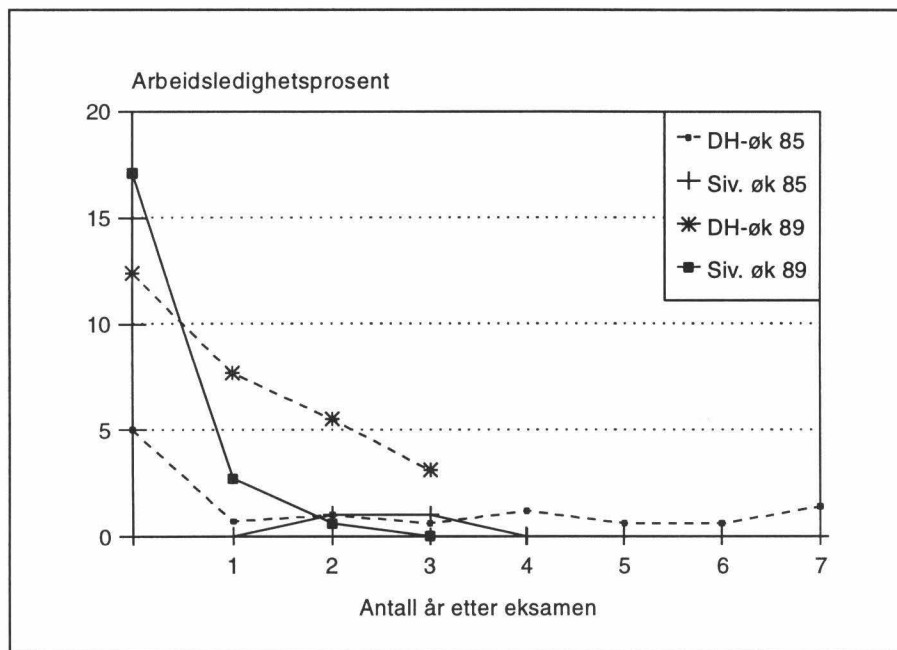
Figur 2 Andelen siviløkonomer i inntektsgivende arbeid og i videre studier etter antall år etter eksamen

Figurene 1 og 2 har vist oss at andelen yrkesaktive stiger med antall år etter eksamen, spesielt er denne økningen sterk blant DH-økonomene. Samtidig avtar andelen som holder på med videre studier med antall år etter eksamen. Både DH-økonomene og siviløkonomene utdannet i 1985 må sies å ha oppnådd en svært høy yrkesaktivitet etter 3-4 år, noe som synes å indikere at dette kullet i svært liten grad har vært utsatt for arbeidsledighetsproblemer. I neste avsnitt skal vi studere nærmere i hvilken grad de to kullene har opplevd arbeidsledighet.

3.2.2 Hvor omfattende har arbeidsledigheten vært?

Innledningsvis antydte vi at det er i overgangen mellom utdanning og arbeid at sannsynligheten for å bli arbeidsledig er størst. Videre antydte vi at det sannsynligvis primært var 1989-kullet av siviløkonomer og DH-økonomer som ble utsatt for arbeidsledighet, og at DH-økonomene i større grad enn siviløkonomene opplevde arbeidsledighet. Vi skal nå se om disse antakelsene stemmer overens med realitetene. Figur 3 nedenfor viser arbeidsledig-

hetsprosentene for DH-økonomer og siviløkonomer (arbeidsledige i prosent av arbeidsstyrken) i august hvert år.

Figur 3 Arbeidsledighet blant Dh-økonomer og siviløkonomer etter antall år etter eksamen

Figuren viser at det var betydelige forskjeller i arbeidsledigheten mellom 1985- og 1989-kullet av DH-økonomer. De som var uteksaminert i 1985 syntes bare å hatt arbeidsledighetsproblemer av et visst omfang (5,0 prosent) umiddelbart etter fullført toårig utdanning. Ett år etter eksamen var arbeidsledigheten nede i 0,7 prosent. Dette tyder på at den arbeidsledigheten som 1985-kullet av DH-økonomer opplevde, primært var knyttet til overgangen mellom utdanning og arbeid. For de som ble utdannet i 1989 var situasjonen atskillig mer alvorlig. I august samme året som de ble utdannet var hele 12,4 prosent arbeidsledige. Andelen arbeidsledige sank jevnt de to påfølgende år, og i august 1992 (3 år etter eksamen) var den fremdeles 3,1 prosent for DH-økonomene. Figuren kan indikere at arbeidsledigheten blant DH-økonomene utdannet i 1989 ikke bare er knyttet til overgangen mellom utdanning og arbeid. Dette vil bli undersøkt nærmere seinere.

Figuren viser også at arbeidsledigheten var omtrent ikke-eksisterende for 1985-kullet av siviløkonomer. For 1989-kullet av siviløkonomer var arbeidsledigheten spesielt høy i august samme året; hele 17,1 prosent. Dette

er høyere enn for DH-økonomene som ble uteksaminert samtidig hadde. At arbeidsledigheten er høyere blant siviløkonomene enn DH-økonomene rett etter eksamen har trolig sammenheng med at DH-økonomene i større grad enn siviløkonomene studerer videre. I august året etter at utdanningen var fullført var arbeidsledigheten kommet ned i 2,7 prosent og i august 1992 var det ingen arbeidsledighet blant siviløkonomene som var utdannet i 1989. Det kan synes som om arbeidsledighetsproblemer til siviløkonomene utdannet i 1989 først og fremst er et overgangsfenomen som er knyttet til overgangen mellom utdanning og arbeid.

Figur 3 viser arbeidsledigheten i august hvert år og gir således ikke et fullstendig bilde av omfanget av arbeidsledigheten. Tabell 1 viser hvor stor andel av de enkelte faggrupper/kull som en eller annen gang har vært arbeidsledig.

Tabell 1 Andel av hvert kull som har vært arbeidsledige.

	DH-øk. 1985	Siv.øk. 1985	DH-øk. 1989	Siv.øk 1989
I alt	100,0	100,0	100,0	100,0
Har ikke vært arbeidsledig	87,4	96,2	75,5	79,3
Har vært arbeidsledig	12,6	3,8	24,5	20,7
En gang	10,1	3,8	20,7	19,5
To eller flere ganger	2,5	-	3,8	1,2
Tallet på observasjoner	356	104	474	164

Tabell 1 synes å bekrefte inntrykket fra figur 3 av at DH-økonomene er mer utsatt for arbeidsledighet enn siviløkonomene, og det synes som om arbeidsledigheten blant siviløkonomene er mer konsentrert i tid, dvs. stort sett knyttet til overgangen mellom avsluttet siviløkonomeksamen og det første arbeidet. For økonomer med toårig DH-utdanning synes det som om arbeidsledigheten strekker over et lengre tidsrom enn for siviløkonomene. Det er to mulige forklaringer på dette: Den ene knytter seg til at den toårige DH-økonomutdanningen for en del personer framstår som et ledd i en lengre utdanning som først avsluttes seinere. Dermed vil den vanskelige overgangsperioden komme på et seinere tidspunkt for disse personene. Den andre forklaringen er rett og slett at DH-økonomene lettere mister jobben

sin enn f.eks. siviløkonomene. Vi vil nå undersøke om det er slik at den arbeidsledigheten som gruppene opplevde primært var knyttet til overgangen mellom utdanning og arbeid. Dette har vi gjort ved å gjennomføre en forløpsanalyse³. Vi har måttet begrense analysen til økonomene som ble utdannet i 1989. Årsaken til dette er at det var så få arbeidsledige blant de som ble utdannet i 1985 at det er meningsløst å gjennomføre denne typen analyse på datamaterialet. Som forklaringsvariabler har vi tatt med følgende variable; årstall for arbeidsledighet, om respondenten hadde fullført en utdanning i vårsemesteret det aktuelle året, om han/hun hadde fullført annen høyere utdanning *før* vårsemesteret det aktuelle året, om han/hun hadde fullført annen høyere utdanning *før* våren 1989, om han/hun var sysselsatt i august året *før* og om han/hun var DH-økonom eller siviløkonom.

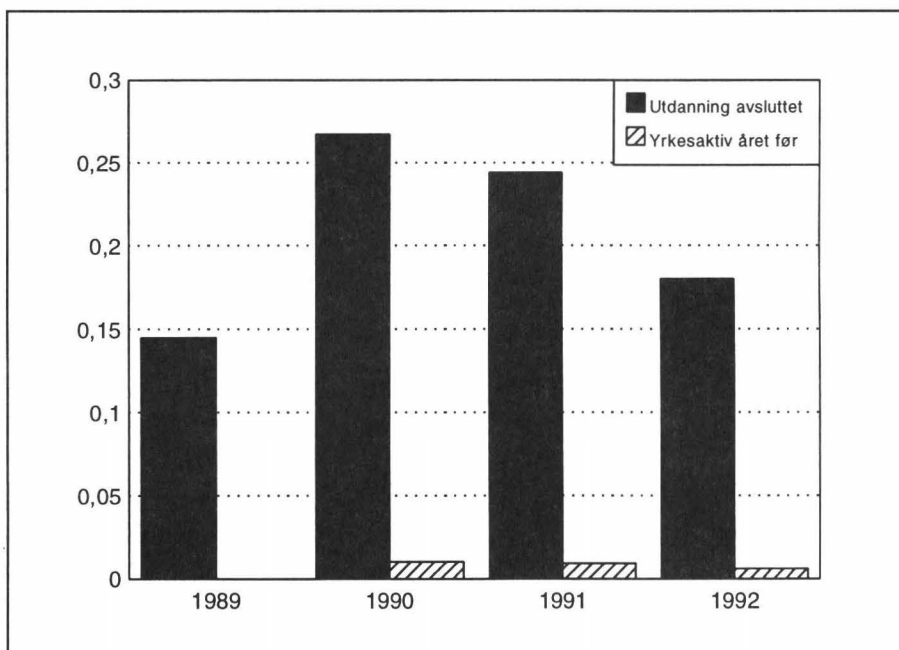
Vi antar at sannsynligheten for å bli arbeidsledig i en viss utstrekning varierte med tidsperiode. Vi vet f.eks. fra kandidatundersøkelsene at arbeidsledigheten blant nyutdannede siviløkonomer var økende i hele perioden 1987-91. Videre antar vi at overgangen mellom utdanning og arbeid er spesielt sårbar, slik at sannsynligheten for å bli arbeidsledig i august i et bestemt år er større for de som fullførte en utdanning i vårsemesteret det aktuelle året enn for de som ikke hadde avsluttet en utdanning. Generelt tror vi at all tidligere høyere utdanning og det å ha vært yrkesaktiv etter avsluttet utdanning i 1989 reduserer sannsynligheten for å bli arbeidsledig. Til slutt tror vi at DH-økonomene, som står lavest i utdanningshierarkiet av de to utdanningene, hadde større sannsynlighet for å bli arbeidsledige.

Resultatene av analysen kan kort oppsummeres slik: De som avsluttet en utdanning i vårsemesteret det aktuelle året hadde 9 ganger så stor sjanse for å være arbeidsledig i august dette året som personer med samme kjennemerker som ikke hadde avsluttet en utdanning det aktuelle året. Dette understreker at overgangen mellom utdanning og arbeid er svært kritisk når det gjelder arbeidsledighet. Ikke overraskende hadde de som var i jobb i august året *før* bare en fjerdedel så stor sjanse for å være arbeidsledige i august det etterfølgende år sammenlignet med ellers like personer som ikke var i jobb året *før*. Analysen viste ingen signifikante forskjeller mellom DH-økonomer og siviløkonomer i sannsynligheten for å bli arbeidsledig når vi har korrigert for de andre faktorene. De forskjellene i arbeidsledighet som vi observerte

³ Vi har sett på sannsynligheten for å bli arbeidsledig blant økonomene som aldri tidligere hadde vært arbeidsledige og som ønsket arbeid (dvs. var i arbeidsstyrken). Vi har betraktet tilstanden i august i de enkelte årene.

mellom DH-økonomer og siviløkonomer utdannet i 1989 i figur 3 må altså for en stor del tilskrives at DH-økonomene i større grad enn siviløkonomene tar videreutdanning og ikke søker arbeid rett etter endt utdanning. Slik "forlenger" DH-økonomene den vanskelige overgangsperioden mellom utdanning og arbeid. Dessuten ser det ut til at arbeidsmarkedet fortsatte å utvikle seg ugunstig etter 1989, slik at sannsynligheten for å bli arbeidsledig i 1990 og 1991 faktisk var høyere enn i 1989, alt annet likt.

For å illustrere hvor sårbar overgangsfasen mellom utdanning og arbeidsmarked er har vi ut fra modellen beregnet sannsynligheten for arbeidsledighet for en person (en mann som ikke tidligere har avsluttet en høyere utdanning og som er DH-økonom) som hadde avsluttet en utdanning vårsemesteret det aktuelle året, og for en som var yrkesaktiv året før og som ikke hadde avsluttet en utdanning i vårsemesteret det aktuelle året (se figur 4).

Figur 4 Sannsynligheten for å bli arbeidsledig

Som konklusjon på denne analysen må vi kunne si at for både DH-økonomene og siviløkonomene utdannet i 1989 var arbeidsledigheten i stor grad knyttet til overgangsperioden mellom utdanning og arbeid. Det var ikke var signifikante forskjeller mellom DH-økonomene og siviløkonomene i sann-

synligheten for å bli arbeidsledig. (For nærmere beskrivelse av forløpsanalysen se vedlegg 1).

Innledningsvis stilte vi også spørsmålet om det var slik at de som opplevde arbeidsledighet, mer eller mindre permanent ble slått ut av arbeidsmarkedet; dvs. at de ble værende arbeidsledige eller gikk over i annen aktivitet utenfor arbeidsmarkedet. I tabell 2 nedenfor har vi sett på hovedaktiviteten til de ulike økonomgruppene ett år etter at de erfarte sin første arbeidsledighet (de som var arbeidsledige for første gang i august 1992 er ikke med i analysen). Vi tar nå for oss både 1985- og 1989-kullene.

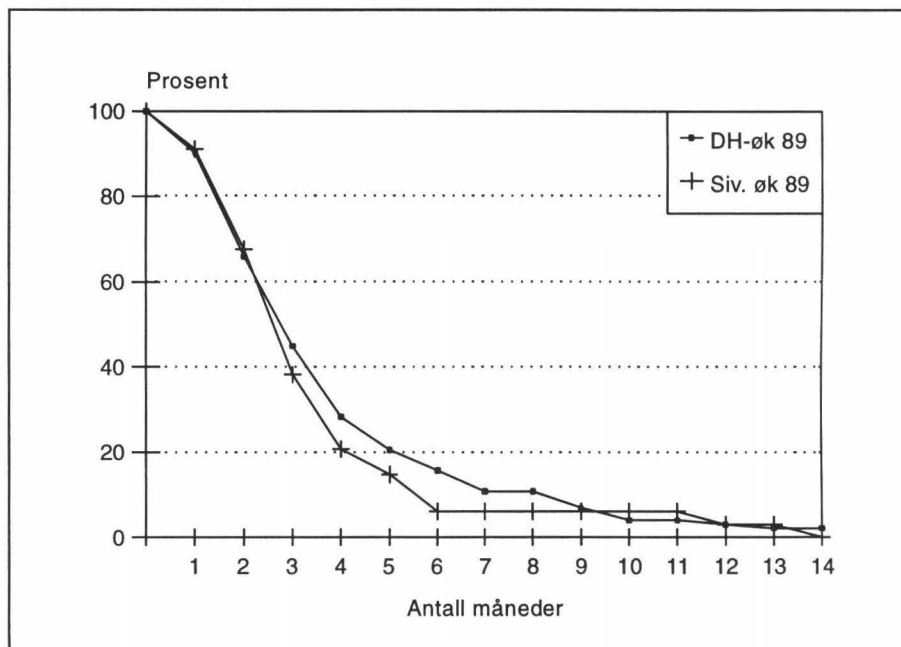
Tabell 2 Personer som har vært arbeidsledige i perioden etter endt utdanning og fram til og med august 1991, etter aktivitet i august året etter.

	DH-øk. 1985	Siv.øk. 1985	DH-øk. 1989	Siv.øk. 1989
I alt	100,0	100,0	100,0	100,0
Sysselsatt	92,0	100,0	84,1	100,0
Arbeidsledig	8,0	-	3,2	-
I videre utdanning	-	-	11,1	-
Annet	-	-	1,6	-
Tallet på observasjoner	25	2	63	26

Tabellen viser at arbeidsledighet ikke blir en permanent tilpasning. Alle siviløkonomene var i arbeid i august året etter at de hadde vært registrert arbeidsledige. Også av DH-økonomene var det store flertallet sysselsatt i august året etter at de hadde vært registrert arbeidsledige. Av de som var utdannet i 1989 var ca. 15 prosent i andre aktiviteter enn inntektsgivende arbeid, mens bare 8 prosent av DH-økonomene utdannet i 1985 var det. Dermed synes perioder med arbeidsledighet i liten grad å føre til en permanent utslagning av arbeidsmarkedet. En vesentlig årsak til dette er trolig at økonomutdanningen er en svært anvendelig utdanning, som kvalifiserer for mange ulike typer jobber (se forøvrig Stensakers artikkel).

Tabell 2 viser at omfanget av arbeidsledighet av minst ett års omfang er svært begrenset, og at det er relativt små forskjeller mellom siviløkonomer og DH-økonomer. Ett års arbeidsledighet er lang tid, og flesteparten er arbeidsledige kortere tid enn det. Av den grunn vil det være interessant å undersøke om det er forskjeller i varigheten av arbeidsledigheten generelt sett mellom DH-økonomer og siviløkonomer. Vi har derfor studert

varigheten av første arbeidsledighetsperiode for DH-økonomer og siviløkonomer. Igjen har vi bare betraktet 1989-kullet, siden det har vært så få arbeidsledige blant de som ble uteksaminert i 1985. Vår analyse av varigheten av første arbeidsledighetsperiode⁴ for kandidatene fra 1989-kullet som hadde opplevd arbeidsledighet, viste at det ikke var signifikante forskjeller mellom DH-økonomer og siviløkonomer i varigheten av arbeidsledigheten. Figur 5 viser sannsynligheten for å bli værende arbeidsledige i minst 1, 2, 3 måneder osv.

Figur 5 Sannsynligheten for å bli værende arbeidsledig.

Vår analyse hittil har altså vist at 1985-kullet og 1989-kullet av DH-økonomer og siviløkonomer tilpasset seg arbeidsmarkedet noe forskjellig. Spesielt er disse forskjellene iøynefallende for DH-økonomer. Av DH-økonomene utdannet i 1989 var klart færre i arbeid og flere i utdanning de første årene etter endt utdanning enn av DH-økonomene fra 1985-kullet. Også når det gjelder arbeidsledighet, var det klare forskjeller mellom kandidatene fra 1985 og kandidatene fra 1989, spesielt for DH-økonomene. Arbeidsledigheten var også klart høyere blant DH-økonomene enn sivil-

⁴ Analysen er gjennomført ved hjelp av survivalanalyse. For nærmere beskrivelse av metoden se vedlegg 2.

økonomene 1,2 og 3 år etter eksamen, noe som har sin årsak i at overgangen mellom utdanning og arbeid strekker seg over flere år for DH-økonomene enn siviløkonomene på grunn av at en høyere andel av DH-økonomene enn av siviløkonomene studerer videre. Når vi korrigerer for denne forskjellen og andre faktorer som har betydning for om man blir arbeidsledig (f.eks. tidspunkt for inntreden på arbeidsmarkedet, om man hadde være sysselsatt eller ikke, osv.), fant vi ingen signifikante forskjeller i sannsynligheten for å bli arbeidsledig mellom siviløkonomer og DH-økonomer utdannet i 1989. Dette resultatet er kanskje noe overraskende, da det ofte antas at det er de "lavest på stigen" som i størst grad blir rammet av arbeidsledighetsproblemer. En mulig årsak til at DH-økonomene ikke hadde større sannsynlighet enn siviløkonomene for å bli arbeidsledige når vi korrigerer for de forannevnte forhold, kan være at DH-økonomene i større grad enn siviløkonomene har justert ned sine jobbforventninger og akseptert jobber de er overkvalifisert for. Resultater fra våre kandidatundersøkelser et halvt år etter eksamen viser at overkvalifisering er et økende problem blant DH-økonomene. I neste avsnitt vil vi se nærmere på hva slags jobber kandidatene gikk inn i etter avsluttet utdanning; om det er noen forskjeller mellom 1985- og 1989-kullet i hva slags jobber kandidatene har gått inn i.

3.2.3 En interessant jobb?

Siviløkonomer og DH-økonomer er kvalifisert for mange ulike typer jobber på ulike nivåer. Generelt sett vil siviløkonomene være kvalifiserte for jobber på et høyere nivå enn DH-økonomene. I en situasjon med et vanskelig arbeidsmarked er det grunn til å tro at kandidatene er mindre selektive med hensyn til hvilke typer jobber de er villige til å gå inn i. For siviløkonomene vil dette f.eks. kunne bety at de er villige til å akseptere jobber som tidligere var dominert av DH-økonomer, mens DH-økonomene på sin side kanskje er villige til å akseptere jobber som tidligere var dominert av personer uten høyere økonomisk utdanning eller kanskje også jobber hvor utdanningen ikke er relevant. Å trekke en klar grense mellom hva som kan oppfattes som en relevant og ikke-relevant jobb for henholdsvis siviløkonomer og DH-økonomer, for derved å kunne si noe om de har beveget seg utenfor sitt naturlige "kjerneområde", er vanskelig. Vårt datamateriale legger klare begrensninger på hva slags inndeling av yrker det er mulig å foreta. Vi har opplysninger om hvilke yrker individene hadde hatt i tidsperioden etter endt

utdanning⁵. Denne yrkesgrupperingen er ikke velegnet for vårt formål, idet samme yrkesgruppe kan omfatte både jobber på høyt og lavt kompetansenivå. Et eksempel på dette er yrkesgruppen som har fått betegnelsen regnskapssjefer og bokholdere (NYK-gruppe 201), som omfatter alt fra økonomikonsulenter som kan drive økonomiarbeid på et relativt høyt nivå til bokholdere som ofte utfører arbeid som ikke krever høyere utdanning. Vi har i vår analyse forsøkt å skille mellom jobber som krever høyere utdanning og jobber som ikke krever høyere utdanning⁶. Ideelt sett burde vi også foretatt en inndeling etter om jobben krevde lang- eller kortvarig høyere utdanning - noe som dessverre ikke har vært mulig. Det vi kan si med ganske stor sikkerhet, er om siviløkonomene og DH-økonomene er i jobber som helt klart ikke krever høyere utdanning. Antageligvis vil vi finne få siviløkonomer i denne typen jobber, det er trolig først og fremst DH-økonomene som har måttet akseptere slike jobber. Vi har sett på sannsynligheten for at den første jobben de fikk (etter at de var ferdig DH-økonom og siviløkonom) ikke krevde høyere utdanning. Både de som var utdannet i 1985 og 1989 er med i analysen.

I analysen har vi antatt at følgende variable har betydning for om man er i en jobb som helt klart ikke krever høyere utdanning; arbeidsstedets sentralitet (det vil si om arbeidsstedet lå i en kommune i et storbyområde), om personen var arbeidsledig i august året før, om personen hadde avsluttet en videreutdanning i økonomi, om personen hadde avsluttet en annen høyere utdanning før den som ble avsluttet i 1985 eller 1989, kjønn, alder og utdanningsgruppe/år. Disse variablene antar vi påvirker sannsynligheten for at den første jobben ikke skal kreve høyere utdanning på følgende måte: Dersom man arbeider i en kommune i et storbyområde, antar vi at det er mindre sjanse for at jobben ikke krever høyere utdanning enn om man ikke arbeidet i en slik kommune. Videre vil vi også tro at personene som hadde tatt en videreutdanning innen økonomi og de som hadde avsluttet annen høyere utdanning *før* siviløkonom eller DH-økonomutdanningen hadde mindre sjanse for å være i en jobb som helt klart ikke krevde høyere utdanning. Å ha vært arbeidsledig i august året før indikerer problemer på

⁵ Inndelingen etter yrke er gjort med utgangspunkt i Nordisk Yrkesklassifisering (NYK): 3-siffer nivå.

⁶ Følgende yrker er definert til ikke å trenge noen type høyere utdanning (NYK-koder: 43 til 47, 72, 73, 113, 202 til 291, 294 til 311, 319 til 330, 332 til 339, 401 til 655, 670 til 901, 909 til 999).

arbeidsmarkedet, og i den grad denne variabelen har betydning, vil vi tro at den øker sannsynligheten for å være i en jobb som helt klart ikke krever høyere utdanning. Det er også naturlig å tro at DH-økonomene har større sjanse for å være i denne typen jobb enn siviløkonomene og at kandidatene utdannet i 1989 hadde større sjanse for å være i denne typen jobb enn kandidatene utdannet i 1985.

Resultatene av analysen⁷ viser at videreutdanning i økonomi og det å arbeide i en kommune i et storbyområde klart reduserte sannsynligheten for å ha en jobb som ikke krevde høyere utdanning. Videre viser resultatene at for DH-økonomene utdannet i 1985, var sannsynligheten for å ha en jobb som ikke krevde høyere utdanning omtrent 4 ganger så stor som for siviløkonomene utdannet samme året. Det var ingen signifikante forskjeller mellom siviløkonomer utdannet i henholdsvis 1985 og 1989 med hensyn til sannsynligheten for å ha en jobb som ikke krevde høyere utdanning. DH-økonomene utdannet i 1989 hadde nesten 15 ganger så stor sannsynlighet for å være i jobb som ikke krevde høyere utdanning enn siviløkonomene utdannet i 1985.

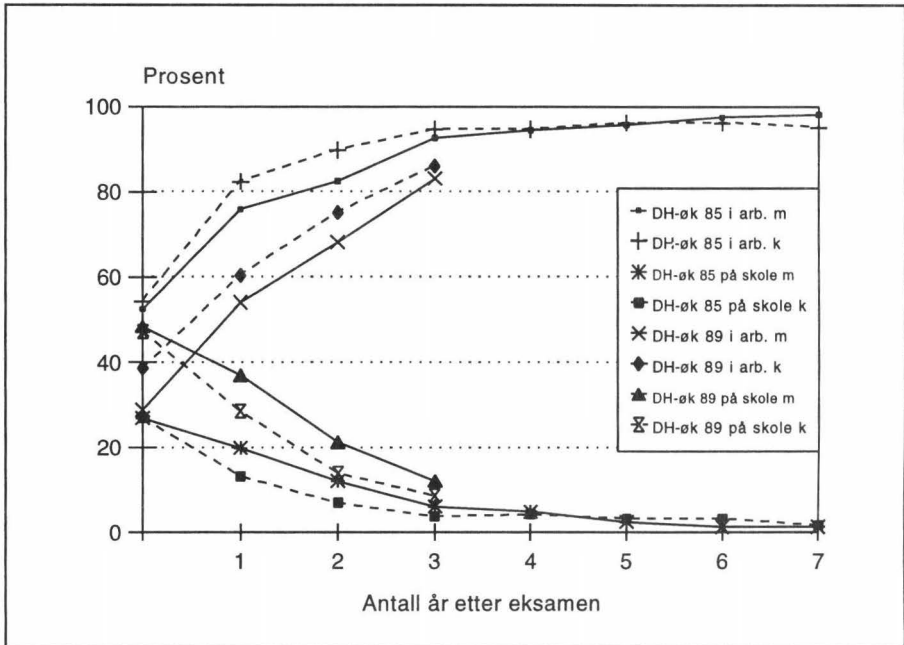
Disse resultatene tyder på at DH-økonomene utdannet i 1989 i mye større grad enn DH-økonomene utdannet i 1985 har måttet ta til takke med jobber de er overkvalifisert for. Så selv om vi ikke kan si at DH-økonomene i større grad enn siviløkonomene er blitt rammet av arbeidsledighet (iallfall gjelder dette DH-økonomene utdannet i 1989), gir altså det vanskelige arbeidsmarkedet seg utslag i at de i større grad har måttet ta til takke med jobber de er helt klart overkvalifisert for.

3.3 Kvinnene, taperne på arbeidsmarkedet?

Det er en relativt utbredt oppfatning at kvinner og menn tilpasser seg arbeidsmarkedet noe ulikt. Ofte hevdes det at kvinner kommer "dårligere ut" på arbeidsmarkedet enn sine mannlige kolleger. Både forhold på tilbuds- og etterspørselssiden av arbeidsmarkedet blir trukket fram som forklaringer på dette. Kvinners noe lavere ambisjoner på arbeidsmarkedet kombinert med arbeidsgiveres noe skeptiske og kanskje til tider diskriminerende holdning overfor kvinner blir brukt som forklaringer på menns og kvinners noe ulike tilpasning til arbeidsmarkedet. Vi skal med utgangspunkt i våre data se på om mannlige og kvinnelige DH-økonomer og siviløkonomer hadde ulik tilnærming til arbeidsmarkedet de første årene etter eksamen.

⁷ For nærmere beskrivelse av analysen se vedlegg 3.

Vi starter med å studere de nyutdannede kvinnelige og mannlige DH-økonomenes og siviløkonomenes aktivitet på ulike tidspunkt. Figur 6 nedenfor viser forholdet mellom arbeid og videre skolegang for mannlige og kvinnelige DH-økonomer. Den stiplede linjen er brukt for de kvinnelige kandidatene, den heltrukne for de mannlige kandidatene.

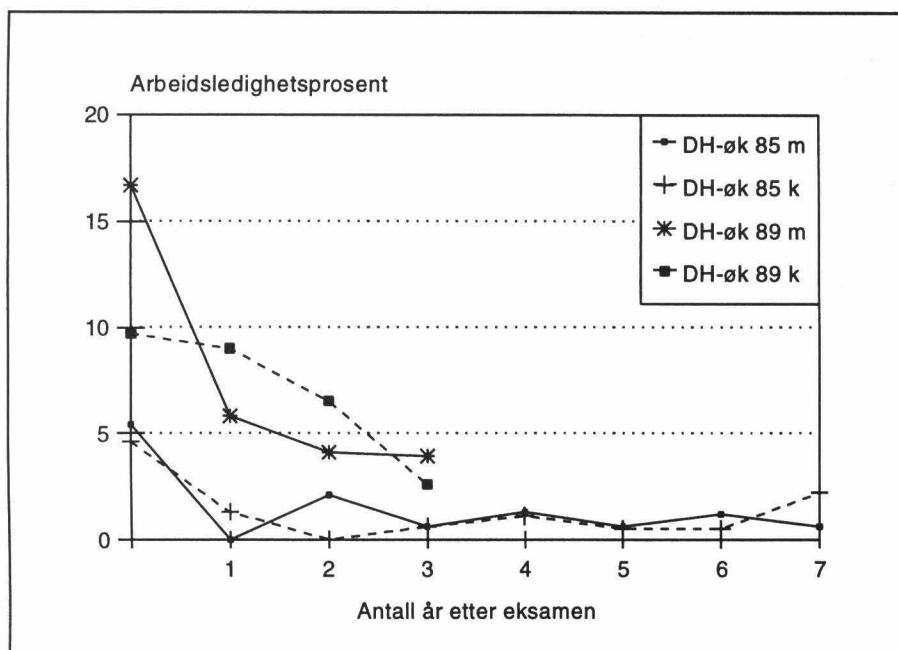
Figur 6 Andelen DH-økonomer i inntektsgivende arbeid og i videre studier etter antall år etter eksamen

Figuren viser at for begge kullene var en noe høyere andel av de kvinnelige enn av de mannlige DH-økonomkandidatene yrkesaktive de første årene etter endt utdanning, tilsvarende var jevnt over en noe lavere andel av de kvinnelige kandidatene i utdanning. Forskjellene var imidlertid ikke dramatiske. At en del mannlige kandidater avtjener verneplikt rett etter avsluttet grunnutdanning, forklarer nok noe av forskjellen mellom kvinner og menn i andel yrkesaktive. Det er interessant å se hvor "trofaste" de kvinnelige DH-økonomene fra 1985 synes å være mot arbeidsmarkedet, og resultatene synes å utfordre den seiglivet myten om at kvinner har en svakere arbeidsmarkedstilknytning enn menn.

Også blant siviløkonomer var det tendenser til en noe høyere andel yrkesaktive og en lavere andel under videre utdanning blant de kvinnelige enn de mannlige kandidatene, om enn noe mindre enn blant DH-øko-

nomene. Tallgrunnlaget spesielt for 1985-kullet er imidlertid spinkelt, og vi må derfor være noe forsiktig med å trekke for vidtrekkende konklusjoner.

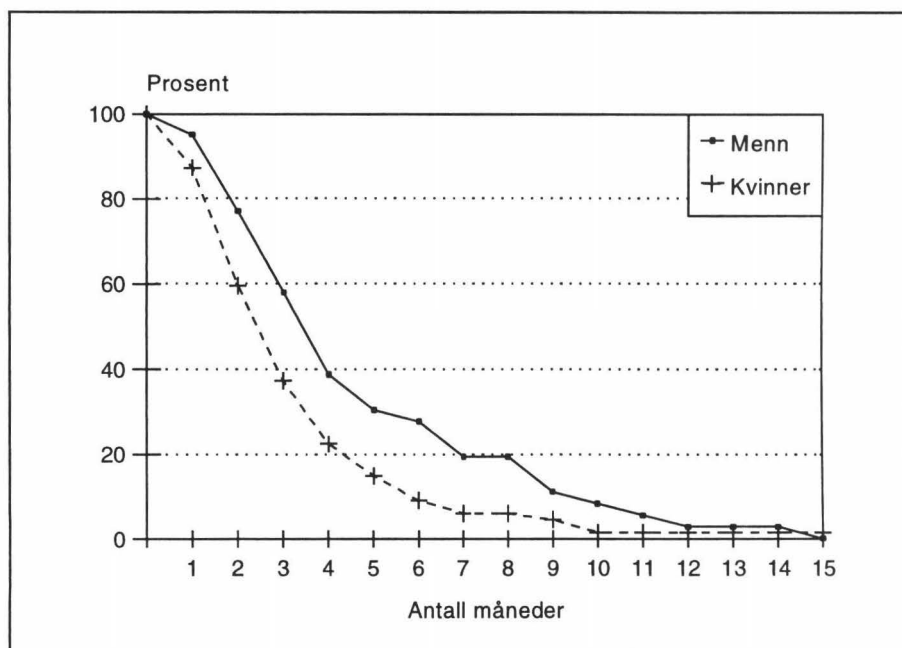
Resultatene fra vår oppfølgingsundersøkelse så langt viser altså at de kvinnelige kandidatene har en vel så sterk tilknytning til arbeidsmarkedet som sine mannlige kolleger. Har de kvinnelige kandidatene vært i en like gunstig situasjon også når det gjelder arbeidsledighet? Figur 7 nedenfor viser ingen systematiske forskjeller i arbeidsledigheten mellom mannlige og kvinnelige DH-økonomer. Igjen viser den stiplede linjen utviklingen for kvinner, den heltrukne utviklingen for menn.

Figur 7 Arbeidsledighet blant DH-økonomer etter antall år etter eksamen

Vårt noe spinkle tallgrunnlag for siviløkonomene (spesielt for 1985) tyder heller ikke på at det var vesentlige forskjeller mellom kvinner og menn når det gjaldt omfanget av arbeidsledigheten. Disse resultatene stemmer for øvrig godt overens med resultatet fra forløpsanalysen av sannsynligheten for å bli arbeidsledig (første arbeidsledighetsperiode) blant DH-økonomer og siviløkonomer utdannet i 1989. I denne analysen var kjønn med som forklaringsvariabel. Ikke overraskende hadde kjønn ingen signifikant innvirkning på sannsynligheten for å bli arbeidsledig. Vi har altså ikke kunnet påvise noen forskjeller i mannlige og kvinnelige kandidaters risiko for å bli arbeidsledige. Er det noen forskjeller mellom de to kjønnene når de først har

blitt arbeidsledige, dvs. forblir de kvinnelige kandidatene arbeidsledige i en lenger periode enn deres mannlige kolleger? Vi har foretatt en analyse av varigheten av arbeidsledigheten for mannlige og kvinnelige DH-økonomer som ble utdannet i 1989. Nærmere bestemt har vi sett på sannsynligheten for å forbli arbeidsledig minst 1, 2, 3 måneder osv. Figur 8 viser resultatene av analysen.

Figur 8 Sannsynligheten for å bli værende arbeidsledig. DH-økonomer utdannet i 1989

Vi ser at kvinnene noe overraskende jevnt over er arbeidsledige noe kortere tid enn mennene. Disse forskjellene er også statistisk signifikante. Dette resultatet passer dårlig inn i bildet av kvinner som en svak gruppe på arbeidsmarkedet. En kan tenke seg flere forklaringer på dette fenomenet: En forklaring kan være at kvinner er mindre kresne med hensyn til valg av jobb enn menn. Dette kan ha sin bakgrunn i en sterkere karriereorientering blant menn enn blant kvinner. Menn kan derfor bruke lenger tid på å finne den "riktige" jobben. En kan også tenke seg at kvinner har en sterkere "risikoaversjon" enn menn; av frykt for å bli gående arbeidsledig kan kvinner lettere akseptere den første og beste jobben. En tredje mulig forklaring kan rett og slett være omvendt diskriminering; arbeidsgivere foretrekker kvinnelig arbeidskraft framfor mannlige. En fjerde forklaring kan være at kvinnene

utgjør en på forhånd selektert gruppe som framstår som mer attraktiv på arbeidsmarkedet. Vi kan ikke ut fra våre data si i hvilken grad de enkelte forklaringene er gyldige. Det vi kan si noe om, er hvorvidt kvinnelige og mannlige DH-økonomer i ulik grad har en ikke-relevant jobb som den første etter endt utdanning. Igjen har vi måttet innskrenke oss til å se på om jobben krevde høyere utdanning eller ikke; nærmere bestemt har vi analysert sannsynligheten for at den første jobben helt klart ikke krever høyere utdanning. Analysen, som er gjennomført for DH-økonomene utdannet i 1989, følger for øvrig samme mønster som den analysen vi gjorde for samtlige kandidater. Resultatene av analysen er gjengitt i tabell 2 i vedlegg 3. Analysen viser nokså overraskende at kvinner har lavere sannsynlighet enn menn (signifikant på 10%-nivå) til å være i det vi har definert som ikke-relevant arbeid. Dermed synes det ikke å være grunnlag for å påstå at den kortere arbeidsledighetsperioden blant kvinnelige DH-økonomer har sin bakgrunn i at de i større grad enn de mannlige kandidatene aksepterer jobber som helt klart ikke krever høyere utdanning.

Vår analyse av arbeidsmarkedstilpasningen til mannlige og kvinnelig økonomer, gir altså ikke grunnlag for å påstå at kvinner har hatt det vanskeligere på arbeidsmarkedet enn menn. Hadde vi foretatt en mer omfattende analyse av yrkeskarrieren (f.eks i hvilken grad de var gått inn i lederstillinger, lønnsnivå osv.) til de mannlige og kvinnelige kandidatene, skal vi imidlertid ikke se bort fra at bildet ville blitt mer nyansert.

3.4 Avsluttende kommentarer

Innledningsvis stilte vi spørsmål ved om arbeidsledighetsproblemene som oppsto i arbeidsmarkedet for personer med økonomisk-administrativ utdanning på slutten av 1980-tallet, først og fremst hadde konsekvenser for nykommerne på arbeidsmarkedet, eller om også de mer etablerte økonomene støtte på problemer. Våre analyser av DH-økonomer og siviløkonomer som avsluttet sine studier i henholdsvis 1985 og 1989, viser at det først og fremst var 1989-kullene som ble rammet av arbeidsledigheten. Arbeidsledighetsproblemene kunne først og fremst knyttes til overgangsfasen mellom utdanning og arbeid. Og arbeidsledigheten var *midlertidig*, det var ingen tendens til permanent utstøtning fra arbeidsmarkedet for de som ble arbeidsledige. Noe overraskende fant vi at det ikke var signifikante forskjeller mellom siviløkonomer og DH-økonomer i sannsynligheten for å bli arbeidsledig, ei heller fant vi noen forskjeller i varigheten av arbeidsledigheten mellom de to gruppene. Dette kan i noen grad forklares ved at

mange DH-økonomer fortsatte i utdanningssystemet umiddelbart etter at de avsluttet en 2-årig DH-økonomutdanning, og dermed hadde mer enn en 2-årig høgskoleutdanning når de omsider entret arbeidsmarkedet. Vi fant klare forskjeller mellom siviløkonomer og DH-økonomer når det gjaldt sannsynligheten for at den første jobben ikke skulle kreve høyere utdanning. DH-økonomene hadde klart høyere sannsynlighet enn siviløkonomene for å være i slike jobber. Det synes videre helt klart at de kvinnelige kandidatene ikke har hatt større arbeidsmarkedsproblemer enn de mannlige kandidatene. Tvert imot har dataene gitt oss visse indikasjoner på at kvinnene har taklet arbeidsmarkedsproblemene vel så godt som mennene. Våre data tyder ikke på at kvinnelige DH-økonomer og siviløkonomer utgjør noen svak gruppe på arbeidsmarkedet, iallfall ikke i de første årene etter avsluttet eksamen.

Referanser

Allison, P.D. (1984): *Event History Analysis*. Regression for longitudinal event data. Beverly Hills, Sage.(Quantitative Applications in the Social Sciences 46.)

Arbeidsdirektoratet (1992): *Rekrutteringsundersøkelsen 1991*. Rapport 1992:3.

Kandidatundersøkelsene 1985-1991. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt/ Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning.

Vedlegg 1

Til å beregne sannsynligheten for overgang fra ikke-arbeidsledighet til arbeidsledighet for 1989-kullet av distriktshøgskolekandidater og siviløkonomer har vi benyttet en diskret forløpsanalysemodell. I denne analysen blir hvert individ i hvert år behandlet som en uavhengig observasjon. Sannsynligheten for overgang til arbeidsledighet i et gitt år, P_{it} , spesifiseres ved å benytte en logistisk regresjonsmodell, hvor $i=1, \dots, N$ er antall individer, $t=1, \dots, T$ er år og X er settet av uavhengige variable. Beregning av sannsynligheten for overgang til arbeidsledighet for personer med bestemte kjennetegn, gjøres ut fra formelen:

$$P_{it} = \frac{1}{1 + \exp(-\beta X_{it})}$$

Vi antar at sannsynligheten for overgang til arbeidsledighet er en funksjon av om individet har vært yrkesaktiv etter endt utdanning, om individet avsluttet annen høyere utdanning *før* økonomutdanningen, om individet er i overgangsfasen mellom utdanning og arbeid, om individet har tatt videreutdanning, kjønn og tid (år).

De uavhengig variable, eller forklaringsvariablene, er definert på følgende måte:

År 90

Denne variabelen er 1 når dataene gjelder 1990, ellers 0.

År 91

Denne variabelen er 1 når dataene gjelder 1991, ellers 0.

År 92

Denne variabelen er 1 når dataene gjelder 1992, ellers 0.

Høyere utdanning avsluttet før økonomutdanning

Denne variabelen har 1 dersom individet har fullført slik utdanning, 0 ellers.

Videreutdanning

Denne variabelen er 1 dersom individet har fullført en høyere utdanning som seinest er avsluttet i høsten forut, 0 ellers.

Utdanning avsluttet i vårsemesteret samme år

Denne variabelen er 1 dersom individet har avsluttet en utdanning våren samme år, 0 ellers.

Kjønn

Denne variabelen har verdi 1 dersom individet er kvinne, 0 ellers.

Har vært yrkesaktiv tidligere i perioden

Denne variabelen er 1 dersom individet har vært yrkesaktiv, 0 ellers.

Distriktshøgskolekandidat 89

Denne variabelen er 1 dersom individet er distriktshøgskolekandidat fra 1989, 0 ellers.

Tabell 1 viser resultatet av analysen. Koeffisienten kan tolkes som endring i logaritmen til "oddsen" når den uavhengige variable øker med en enhet. Vi har for enkelthets skyld omregnet koeffisientene slik at de gir uttrykk for endring i "oddsen" når den uavhengig variable øker med en enhet. F.eks. betyr koeffisienten for om man har fullført en utdanning i vårsemesteret samme året på 2.20, som tilsvarer en "odds" på 9.0, at de som avsluttet en utdanning i vårsemesteret samme år har 9 ganger så stor sjanse for å bli arbeidsledig sammenlignet med ellers like individer som ikke avsluttet en utdanning.

Tabell 1 Logistisk regresjon av sannsynlighet for å bli arbeidsledig første gang. 1989-kullene. N=1664

	Koeffisient	Relativ risiko
Høyere utd. avsluttet <i>før</i> økonomutdanning	-0.36	0.70
Videreutdanning	0.24	1.27
Utdanning avsluttet samme vår	2.20**	9.00
Har vært yrkesaktiv	-1.38**	0,25
Kjønn	-0.04	0.96
År 90	0.76**	2.14
År 91	0.64*	1.89
År 92	0.25	1.29
Distriktshøgskolekandidat 89	-0.18	0.84
Konstantledd	-3.79**	

** Signifikant på 0.05% nivå, * signifikant på 0,10% nivå.

Vedlegg 2

Sannsynligheten for å bli værende i den opprinnelige tilstanden i minst n perioder beregnes ut fra følgende formel:

$$P(n) = P(n-1) * P(n|n-1)$$

der P angir sannsynligheten for å bli værende i en bestemt tilstand og n angir tidsperiode. $P(n|n-1)$ er den betingede sannsynligheten for å bli værende i tilstanden i periode n gitt at personen var i tilstanden ved utgangen av perioden $n-1$.

Vår analyse av sannsynligheten for å bli værende arbeidsledig tar utgangspunkt i alle som har vært arbeidsledig en eller annen gang i perioden etter endt utdanning. Vi har valgt å bruke måned som tidsenhet og vår oppgave er å beregne sannsynligheten for å bli værende arbeidsledig i minst 1, 2, 3 osv. måneder.

I beregningene av sannsynligheten utnyttes *alle* tilgjengelige opplysninger, både for de som på intervjutidspunktet var i sin første arbeidsledighetsperiode og de som hadde avsluttet sin første arbeidsledighetsperiode. De som på intervjutidspunktet fremdeles var i sin første arbeidsledighetsperiode betraktes som *sensurerte* observasjoner siden man ikke vet hvor lenge de blir værende arbeidsledige. Det man vet er at de blir værende arbeidsledig minst så lenge som de hadde vært på intervjutidspunktet. De som på intervjutidspunktet hadde avsluttet sin første arbeidsledighetsperiode betraktes som *usensurerte* observasjoner.

Vedlegg 3

Til å beregne sannsynligheten for første overgang til ikke-relevant arbeid har vi også benyttet en diskret forløpsanalysemodell. For nærmere beskrivelse av denne metodikken, se vedlegg 1.

Vi antar høyere utdanning avsluttet før økonomiutdanningen, fullført videreutdanning i økonomi, tidligere arbeidsledighet, arbeidsstedets sentralitet, alder, kjønn og om man er siviløkonom eller DH-økonom og tidspunkt for fullføring av denne utdanningen har betydning for sannsynligheten for overgangen til ikke-relevant jobb.

De uavhengige variable, eller forklaringsvariablene, er definert på følgende måte:

Videreutdanning i økonomi

Denne variabelen er 1 dersom individet har fullført videreutdanning i økonomi, 0 ellers.

Arbeidsstedets sentralitet

Dersom arbeidsstedet er plassert i særlig sentralt strøk har denne variabelen verdi 1, 0 ellers.

Arbeidsledighetserfaring

Dersom individet var arbeidsledig i august året før har denne variabelen verdi 1, 0 ellers.

Høyere utdanning avsluttet før økonomiutdanning

Denne variabelen har 1 dersom individet har fullført slik utdanning, 0 ellers.

Kjønn

Denne variabelen har verdi 1 dersom individet er kvinne, 0 ellers.

Alder og alder kvadrert

Disse to variablene angir individenes alder og alder kvadrert.

Distriktshøgskolekandidat 85

Denne variabelen har verdi 1 dersom individet er distriktshøgskolekandidat fra 1985, 0 ellers.

Siviløkonom 89

Denne variabelen har verdi 1 dersom individet er siviløkonom fra 1989, 0 ellers.

Distriktshøgskolekandidat 89

Denne variabelen har verdi 1 dersom individet er distriktshøgskolekandidat fra 1989, 0 ellers.

Tabell 1 Logistisk regresjon av sannsynlighet for at første jobb skal være en ikke-relevant. Alle kandidater. N=925

	Koeffisient	Relativ risiko
Høyere utd. avsluttet <i>før</i> økonomutdanning	-0.11	0.89
Videreutdanning i økonomi	-0.71**	0.49
Arbeidsledig i aug. foregående år	-0.04	0.96
Sentralitet	-0.42**	0.66
Kjønn	-0.37*	0.69
Alder	0.28	1.34
Alder2	-0.01	0.99
Distriktshøgskolekandidat 85	1.44*	4.24
Siviløkonom 89	0.09	1.10
Distriktshøgskolekandidat 89	2.69**	14.71
Konstantledd	-7.18**	

** Signifikant på 0,05% nivå, * signifikant på 0.10% nivå.

Tabell 2 Logistisk regresjon av sannsynlighet for at første jobb skal være ikke-relevant.
DH-økonomene. N=694

	Koeffisient	Relativ risiko
Høyere utd. avsluttet <i>før</i> økonomutdanning	-0.31	0.73
Videreutdanning i økonomi	-0.72**	0.48
Arbeidsledig i aug. foregående år	-0.00	1.00
Sentralitet	-0.45**	0.64
Kjønn	-0.41*	0.66
Alder	0.36	1.43
Alder2	-0.01	0.99
Distriktshøgskolekandidat 89	1.24**	3.46
Konstantledd	-6.78**	

** Signifikant på 0,05% nivå, * signifikant på 0.10% nivå.

4 Økonomers sektortilknytning på et arbeidsmarked i endring

Av Jane Bækken

4.1 Innledning

Tidlig på 70-tallet var den økonomisk-administrative utdanningen i Norge lite utbygd. For å dekke det daværende og forventede fremtidige behovet ble det foretatt en rask utbygging av utdanningsinstitusjoner. Etableringen av distriktshøgskolene og private høgskoler sikret en stigende tilstrømning av kandidater med økonomisk-administrativ utdanning til et arbeidsmarked som fram til slutten av 80-tallet syntes umettelig. Den finansielle krisen som oppstod rundt 87/88 førte til en sviktende etterspørsel etter økonomer, samtidig som tilgangen på nye kandidater fortsatt var stor som følge av den raske utbyggingen.

Fram til midten av 80-tallet fikk svært mange økonomer sin første jobb i privat sektor, og næringslivet kunne tilby attraktive stillinger også til nyutdannede kandidater. Situasjonen for nyutdannede på slutten av 80-tallet var preget av en langt lavere etterspørsel fra privat sektor. Utviklingen på arbeidsmarkedet fikk dermed konsekvenser for utnyttelsen av økonomutdanningen, og vi skal i dette kapitlet rette søkelyset mot hvordan endringene har påvirket økonomenes tilknytning til offentlig og privat sektor.

Offentlig sektor har til tider hevdet at det har vært problematisk å rekruttere og beholde høyere utdannet arbeidskraft. Har offentlig sektor fått lettere tilgang på høyt kvalifiserte økonomer som følge av problemene på arbeidsmarkedet, eller er det hovedsakelig for nyutdannede økonomer offentlig sektor er blitt mer attraktiv? Har økonomer som allerede var etablert i privat sektor da problemene oppstod forblitt der?

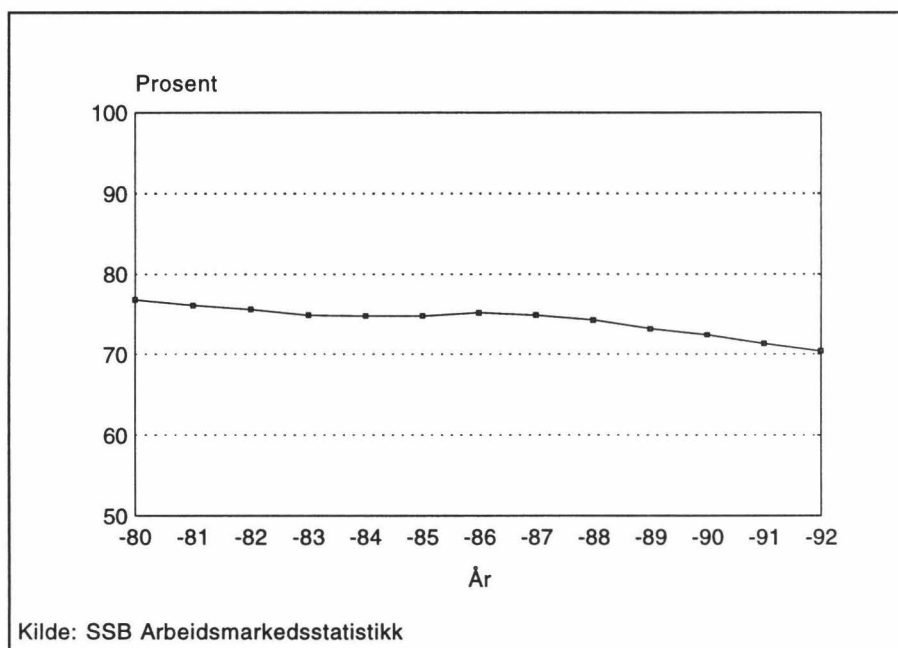
Vi skal også se på økonomer som arbeidet i henholdsvis privat og offentlig sektor på begynnelsen av 90-tallet og spør; er det forhold som påvirker sannsynligheten for hvilken sektor økonomene arbeider i? Er offentlig sektor først og fremst en arbeidsplass for kvinnelige, mindre karrierebevisste økonomer?

Vi starter imidlertid med en generell gjennomgang av utviklingen på arbeidsmarkedet det siste tiåret, og betydningen denne har hatt for økonombestanden. Etter å ha sett på de store trekkene og dannet oss et helhetsbilde, skal vi fokusere på to kull som ble utdannet i løpet av 80-tallet. Vi skal se

på om, og eventuelt hvordan, det endrede arbeidsmarkedet påvirket sektortilknytningen for distriktshøgskolekandidater med 2-årig økonomisk-administrativ utdanning (heretter kalt DH-økonomer) og siviløkonomer. Analysene er basert på en undersøkelse av kullene fra 1985 og 1989 gjennomført ved Utredningsinstituttet høsten 1992 (se Arnesen, Kap. 3).

4.2 Økonomenes arbeidsmarked gjennom 80-årene

Arbeidsmarkedet i 80-årene var preget av svingninger, særlig i privat sektor. På begynnelsen av 80-tallet var det vekst i offentlig sektor, mens privat sektor var preget av stagnasjon. Dette endret seg merkbart på midten av 80-tallet, da omleggingen av den økonomiske politikken førte til en sterk vekstperiode for privat sektor, mens veksten i offentlig sektor avtok. Perioden ble etterfulgt av innstramninger i den økonomiske politikken. Gjennom den perioden vi har fulgt de to kullene av økonomer, fra 1985 til 1992, var det vekst i antall sysselsatte i offentlig sektor. Antall sysselsatte i privat sektor økte på sin side fra 1985 til 1987 for deretter å avta kontinuerlig, og var i 1992 på samme nivå som på slutten av 70-tallet. Figuren nedenfor viser privat sektors andel av den totale sysselsetting i perioden 1980 til 1992.

Figur 9 Privat sektors andel av total sysselsetting i perioden 1980-1992.

Nedgangen i sysselsettingen i privat sektor gjelder generelt, men i hvilken grad har dette påvirket etterspørselen etter økonomer? En mulig tilnærming til dette er å tenke seg arbeidsmarkedet delt inn i næringsgrupper som har henholdsvis vareproduksjon og tjenesteproduksjon som hovedvirksomhet. Offentlig sektor består hovedsakelig av tjenesteytende virksomhet, mens privat sektor består av begge deler. Et kjent fenomen i vestlige land i de siste 20 årene er den stadig større andelen av arbeidsstyrken som er sysselsatt i tjenesteytende næringer. De tjenesteytende næringene kjennetegnes ved å være mer kunnskapsintensive enn de vareproduserende. I tråd med utviklingen mot et mer kunnskapsintensivt arbeidsmarked har det skjedd en vridning i yrkesstrukturen mot jobber relevante for høyere utdannet arbeidskraft. Etterspørselsøkningen etter høyere utdanning har skjedd både i vareproduserende og tjenesteytende næringer. Det er særlig økningen i etterspørselen etter administrativ arbeidskraft som har vært rettet mot personer med økonomisk-administrativ kompetanse; disse har blant annet i økende omfang erstattet funksjoner som tidligere ble ivaretatt av personer med lite formell utdanning. Etterspørselen etter høyere utdannede innen andre yrker vil også til dels ha vært rettet mot økonomer. Denne utviklingen har hatt en positiv innvirkning på økonomenes sysselsettingsmuligheter i forhold til nedgangen i sysselsettingen i privat sektor.

De siste 20 årene har det til sammen funnet sted en bortimot tredobling av bestanden med økonomisk-administrativ utdanning (se vedlegg 1). Veksten skyldes den sterke ekspansjonen sammen med et lavt erstatningsbehov. Til hvilke deler av arbeidslivet har denne kompetansen gått? Vi skal se på næringstilknytningen til alle yrkesaktive personer med økonomisk-administrativ utdanning på samme nivå som 2-årig distriktshøgskoleutdanning⁸ og siviløkonomutdanning⁹ i 1980 og 1990. Vi har fulgt Statistisk sentralbyrås utdanningsstandard og har inndelt utdanningene i henholdsvis nivå 5 og nivå 6.

Tabellen nedenfor viser absolutte tall og relative andeler av de yrkesaktive sysselsatt i de ulike næringsgruppene¹⁰. De to første næringsgruppene tilsvarer vareproduksjon i privat sektor. Finansiell og forretningsmessig

⁸ Omfatter 1- og 2-årige økonomutdanninger (nivå 5 i SSBs utdanningsstandard).

⁹ Omfatter 3- og 4-årige økonomutdanninger (nivå 6 i SSBs utdanningsstandard).

¹⁰ Grupperingen følger Statistisk sentralbyrås næringsgruppering.

tjenesteyting tilsvarer tjenesteproduksjon i privat sektor. Offentlig tjenesteyting omfatter det meste av offentlig sektor.

Tabell 1 Yrkesaktiv del av befolkningen med økonomisk- administrativ utdanning fordelt på næringsgrupper i 1980 og 1990. Absolutte tall og prosent.

	Nivå 5		Nivå 6	
	1980	1990	1980	1990
Sekundær- og primær- næringer ¹¹	4 765 (18)	8 219 (17)	1 713 (20)	2 623 (16)
Varehandel/samferdsel	7 965 (29)	13 458 (28)	2 188 (26)	3 068 (18)
Finans./forretn. tjenesteyting ¹²	6 118 (23)	13 151 (27)	2 652 (31)	7 100 (42)
Offentlig tjenesteyting	8 197 (30)	13 957 (29)	1 942 (23)	4 057 (24)
Annet/uoppgitt	120 (0)	96 (0)	43 (0)	17 (0)
I alt (N=100%)	27 165	48 881	8 538	16 865

Kilde: SSB Folke- og bolig tellingen

Av tabellen går det frem at det i alle næringsgruppene har funnet sted en sterk vekst i antall sysselsatte personer med økonomisk-administrativ utdanning. Som på arbeidsmarkedet generelt har den største veksten i antall sysselsatte funnet sted i tjenesteytende virksomhet, mens den relative andelen av sysselsatte økonomer i vareproduserende næringer har avtatt. Til tross for et svekket næringsliv har altså antall sysselsatte med økonomisk-administrativ kompetanse økt kraftig, noe som understreker vridningen i yrkesstrukturen mot høyere utdannet arbeidskraft. Den økonomisk-administrative kompetansen er i stor grad blitt kanalisert til finansiell og forretningsmessig tjenesteyting (det vil si tjenesteyting i privat sektor) det siste tiåret. Dette har antagelig sammenheng med en sterk tilvekst før "krakket"

¹¹ Primærnæringer utgjør en svært liten andel; henholdsvis 3 og 7 prosent av de to utdanningsgruppene i 1980, og 5 og 11 prosent i 1990.

¹² Personlig tjenesteyting inngår her, men utgjør en svært liten andel.

inntraff. Offentlig tjenesteyting, som altså omfatter det meste av offentlig sektor, har på langt nær hatt den samme tilveksten.

Både i 1980 og 1990 var det sysselsatt flere personer med kort økonomisk-administrativ utdanning (nivå 5) i denne næringsgruppen enn i forretningsmessig og finansiell tjenesteyting. Når det imidlertid gjelder økonomer med 3-4 års høyere utdanning (nivå 6), har det offentlige utvilsomt "tapt kampen om kompetansen" til tross for en tilvekst i absolutte tall. Mens privat tjenesteyting sysselsatte 31 prosent av de yrkesaktive i 1980 og 42 prosent i 1990, var det bare en marginal økning (fra 23 til 24 prosent) fra 1980 til 1990 i andelen yrkesaktive økonomer med 3-4 års høyere utdanning i offentlig tjenesteyting.

Offentlig sektor, eller offentlig tjenesteyting etter vår inndeling, har totalt sett opprettholdt, men ikke økt, sin andel av de yrkesaktive økonomene i forhold til privat sektor. Endringene på arbeidsmarkedet som fant sted på midten av 80-tallet har dermed ikke forrykket forholdet mellom offentlig og privat sektor når det gjelder andelen sysselsatte med økonomisk-administrativ utdanning i perioden 1980-1990. Mellom de vare- og tjenesteproduiserende næringene, derimot, har det skjedd en forskyvning som antakelig reflekterer en generell tendens til at andelen sysselsatte i vareproduserende næringer avtar relativt til tjenesteproduiserende næringer.

Oversikten over den yrkesaktive delen av økonombestanden viser hvordan endringer på arbeidsmarkedet som tilsynelatende er svært dramatiske, får en mindre effekt totalt sett. Dette bildet vil endres når vi trekker ut mindre grupper i bestanden. I fortsettelsen skal vi ved bruk av data fra en undersøkelse av DH-økonomer og siviløkonomer utdannet i 1985 og 1989 se nærmere på hvilken betydning arbeidsmarkedet hadde for deres tilknytning til næring og sektor. Det ene kullet ble utdannet i en periode hvor etterspørselen etter denne typen kompetanse var svært høy, mens etterspørselen på det andre tidspunktet var langt lavere.

Tabellene nedenfor viser hvordan kullene fordelte seg på næringsgrupper på undersøkelsestidspunktet, august 1992, 3 og 7 år etter endt grunnutdanning. I tillegg til næringsfordeling er kullene kategorisert etter typen yrke de hadde¹³. De fire hovedgruppene er 1) teknisk, vitenskapelig, humanistisk og kunstnerisk arbeid, 2) administrasjons- og forvaltningsarbeid, bedrifts- og organisasjonsledelse, 3) kontor- og handelsarbeid og 4) annet arbeid. Det er til yrker i den andre og tredje gruppen økonomer har vært

¹³ Inndelingen følger Standard for yrkesgruppering i norsk offentlig statistikk (NYK).

sterkest etterspurt. Økonomene har også til en viss grad gått inn i yrker i den første gruppen, som omfatter yrker som krever høyere utdanning generelt. Den siste gruppen omfatter arbeid som ikke krever høyere utdanning, og som for økonomene vil bety arbeid som ikke er relevant i forhold til utdanningen. Tabellene viser relative fordelinger både på nærings- og yrkesgruppe, samt fordelingen av de ulike yrkene innen hver enkelt næring.

Tabell 2 Yrkesaktive DH-økonomeer etter yrke og næringsgruppe på undersøkelsestidspunktet, august 1992. Prosent

	Tekn.	Adm.	Handel	Annet	Andel næring
<i>1985-kull</i>					
Primær/sekundær-næringer	11	34	48	7	21
Vareh./samferdsel	-	62	38	-	14
Forretn./finansiell tj.yting	1	66	33	-	43
Offentlig tj.yting	28	55	17	-	22
<i>Andel yrke</i>	9	57	33	1	N=350
<i>1989-kull</i>					
Primær/sekundær-næringer	7	14	64	14	14
Vareh./samferdsel	-	18	72	10	17
Forretn./finansiell tj.yting	2	57	41	-	24
Offentlig tj.yting	23	54	19	4	46
<i>Andel yrke</i>	12	43	39	5	N=416

Fordelt på næringsgrupper ser vi at andelen yrkesaktive DH-økonomeer var lavere i vareproduserende enn i tjenesteytende næringer, og lavest var den for 1989-kullet. Majoriteten har altså funnet arbeid i tjenesteytende næringer, men som vi ser, viser størrelsen på andelene i offentlig og privat tjenesteyting en motsatt tendens. Mens andelen som arbeidet i privat tjenesteyting var størst i 85-kullet (43 prosent), arbeidet bortimot halvparten av DH-økonomene utdannet i 1989 innen offentlig tjenesteyting. Videre ser vi at en større andel av DH-økonomene i 1989-kullet enn i 1985-kullet var i arbeid utenfor kjerneområdene av utdanningen, og dette gjaldt i hovedsak de som

arbeidet i vareproduserende næringer. Tabell 3 viser tilsvarende inndeling for siviløkonomene.

Tabell 3 Yrkesaktive siviløkonomer etter næringsgruppe og yrke på undersøkelsestidspunktet, august 1992. Prosent

	Tekn.	Adm.	Handel	Annet	Andel næring
<i>1985-kull</i>					
Primær/sekundær-næringer	-	63	37	-	29
Vareh./samferdsel	-	56	44	-	9
Forretn./finansiell tj.yting	4	75	21	-	45
Offentlig tj.yting	33	56	11	-	17
<i>Andel yrke</i>	8	66	26	-	N=106
<i>1989-kull</i>					
Primær/sekundær-næringer	3	45	52	-	19
Vareh./samferdsel	-	64	36	-	7
Forretn./finansiell tj.yting	2	63	35	-	39
Offentlig tj.yting	17	53	29	-	35
<i>Andel yrke</i>	7	56	36	-	N=164

Som for DH-økonomene finner vi også for siviløkonomene flest yrkesaktive innenfor tjenesteytende næringer. Det var også en langt lavere andel i vareproduserende næringer i 1989-kullet enn i 1985-kullet. Forskjellen mellom kullene i andelen i privat tjenesteyting er imidlertid ikke så stor som for DH-økonomene. Ingen av de yrkesaktive siviløkonomene hadde arbeid som lå utenfor kjerneområdene for utdanningen. Dette kan indikere at problemene i privat tjenesteyting i størst grad har berørt de korte økonomutdanningene. Siviløkonomene har ikke i den grad merket problemer her.

En lavere andel av 1989-kullet enn 1985-kullet var sysselsatt i vareproduserende næringer, her var det imidlertid en større nedgang blant siviløkonomer enn DH-økonomer. For DH-økonomene ser problemene også ut til å bety at flere er i arbeid som ikke er i samsvar med utdanningen, en problemstilling som blir belyst i Arnesens artikkel.

Vi kan altså slå fast at en høyere andel av 1989-kullet enn av 1985-kullet arbeidet innenfor offentlig tjenesteyting i 1992. Dette viser hvordan endringer på arbeidsmarkedet først og fremst har påvirket utdanningsgrupper som etablerte seg på arbeidsmarkedet i den tiden arbeidsmarkedsproblemene oppstod, og ikke i samme grad har rammet grupper som allerede var etablert i arbeidslivet. De to kullene har imidlertid ikke vært på arbeidsmarkedet like lenge. Det er rimelig å anta at en høy andel nyutdannede økonomer starter yrkeskarrieren i offentlig sektor, og at det vil være avgang til privat sektor etter hvert som yrkeserfaring opparbeides. Dette forholdet vil modifisere resultatene over ettersom kullene har ulik fartstid på arbeidsmarkedet.

I neste del skal vi se på sektortilknytning gjennom perioden etter endt utdanning. Mens det i privat sektor til dels har vært ansettelsesstopp, har offentlig sektor hatt problemer med å rekruttere økonomer. Har innskrenkningene i privat sektor ført til en strøm av erfarne økonomer fra privat til offentlig sektor? Eller har offentlig sektor økt sin andel av nyutdannede, mens økonomer som startet sin karriere i privat sektor før problemene oppstod, forble der? Vi skal også teste en hypotese om at økonomer ansatt i det offentlige forlater sektoren etter å ha opparbeidet seg yrkeserfaring, til tross for et svekket arbeidsmarked i privat sektor.

4.3 Overganger mellom offentlig og privat sektor

Det blir fra tid til annen hevdet at offentlig sektor har problemer med å rekruttere og holde på kvalifisert arbeidskraft som følge av dårligere karrieremuligheter og lavere lønninger her enn i privat sektor. Om en slik påstand er berettiget vil være betinget av type arbeidskraft/ utdanning, og ikke minst av den generelle situasjonen på arbeidsmarkedet. Et stramt arbeidsmarked (lav ledighet) fører antagelig til at dette hevdes med forsterket tyngde. Fra næringslivet er det også fremkommet en viss misnøye med at offentlig sektor "sluker" all høyere utdanning. Dette kan imidlertid ikke antas å gjelde økonomutdanningen i særlig grad. Vi skal i dette avsnittet komme nærmere inn på økonomenes sektortilknytning og forhold som er av betydning for bevegelsene mellom sektorene. Særlig er vi opptatt av om offentlig sektor har blitt viktigere for økonomer som følge av problemene i privat sektor.

I drøftinger av overganger mellom sektorer er det nyttig å ta utgangspunkt i teorier om interne arbeidsmarkeder. Med et internt arbeidsmarked menes organisasjoner som i seg selv fungerer som arbeidsmarkeder,

med overganger knyttet til jobbskift internt i organisasjonen. Interne arbeidsmarkeder fremkommer som et resultat av bedrifters ønske om langsiktig sysselsetting av arbeidskraft, og er utviklet i bedrifter og virksomheter både i offentlig og privat sektor. De kjennetegnes ved at de i noen grad beskytter arbeidstakere fra svingninger på arbeidsmarkedet og at de tilbyr rettigheter knyttet til ansiennitet (Hoel et.al. 1990).

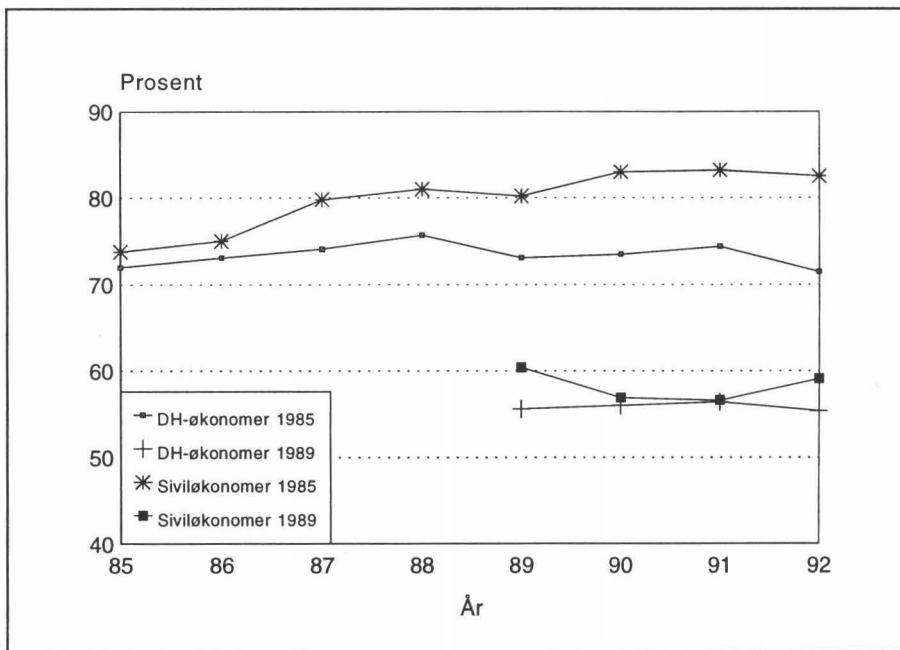
Offentlig sektor har i hovedsak velutviklede interne arbeidsmarkeder. For bedrifter i privat sektor er dette i større grad avhengig av forhold som sentralitet og bedriftsstørrelse. Arbeidstakere i små, perifere næringsvirksomheter vil være langt mer utsatt for markeds konkurranse. Interne "forfremmelsesstiger" vil vanligvis være fraværende og lønnsnivået kan være lavt. I spredtbygde strøk kan følgen av dette være at offentlig sektor tilbyr høyere lønn og bedre forfremmelsesmuligheter enn privat sektor, noe som dermed gjør offentlig sektor mer attraktiv som arbeidsplass (Mastekaasa 1990). Ut fra dette vil vi anta at sannsynligheten for skifte av jobb som innebærer skifte av sektor varierer mellom utdanningsgruppene.

Siviløkonomutdanningen er i høy grad rettet mot næringslivet, og utdanningsinstitusjonene er stort sett lagt til sentrale strøk. Sjansen for at de i sitt arbeid er tilknyttet interne arbeidsmarkeder vil dermed være stor. DH-økonomene utdannes på den annen side ved regionale høgskoler hvor utdanningstilbudet i større grad er tilpasset det regionale arbeidsmarkedet, og går i større grad inn i arbeid i offentlig sektor. For overganger fra privat til offentlig sektor blant siviløkonomer antar vi at tilknytning til interne arbeidsmarkeder gir lav sannsynlighet for overganger, men at den kan ha økt på slutten av 80-tallet. DH-økonomer i privat sektor kan vi derimot anta i større grad arbeider på mindre arbeidsplasser i perifere strøk, og vi vil anta at sannsynligheten for overganger er langt større.

Når det gjelder overganger fra offentlig til privat sektor, antar vi at dette sjeldnere forekommer blant DH-økonomer enn siviløkonomer, idet offentlig sektor for DH-økonomer relativt sett kan tilby like gode karrieremuligheter som privat sektor. For siviløkonomene som arbeidet i offentlig sektor antar vi at det kan ha vært en avgang til privat sektor i den observerte perioden, men at den har avtatt fordi ansettelsesmulighetene i privat sektor avtok i løpet av samme tidsrom; jobbtrykgheten ble redusert og karrieremulighetene svekket. Til tross for et vanskelig arbeidsmarked vil privat sektor likevel tilby bedre karrieremuligheter enn offentlig sektor. For økonomene ville overgang fra privat til offentlig sektor etter midten av 80-tallet derfor antagelig bety dårligere karrieremuligheter, men større jobbtrykghet.

Tidligere undersøkelser har vist at folk generelt sett i liten utstrekning vurderer eller ønsker å skifte sektor (Mastekaasa 1990). Den refererte undersøkelsen viste at i den grad slike ønsker forekommer, er de ofte forårsaket av misnøye med lønn. Det er også rimelig å anta at den allmenne situasjonen på arbeidsmarkedet har innvirkning på omfanget av jobbskift mellom bedrifter. Et stramt arbeidsmarked vil gjøre det lettere å skifte jobb, og valg av sektor vil være avhengig både av jobbenes tilgjengelighet og av arbeidsvilkårene som tilbys. Vi skal teste en hypotese om at det skjer et "brudd" mot slutten av 80-tallet, hvor både DH-økonomer og siviløkonomer i større grad gikk over til å arbeide i offentlig sektor eller at overgangen fra offentlig til privat sektor avtok.

Figuren nedenfor viser hvordan de yrkesaktive DH-økonomene og siviløkonomene utdannet i 1985 og 1989 fordelte seg på offentlig og privat sektor hvert år i perioden etter avsluttet utdanning og fram til undersøkelsestidspunktet.

Figur 10 Prosentandel DH-økonomer og siviløkonomer i privat sektor hvert år etter eksamen.

En vesentlig lavere andel av økonomene i 1989-kullet enn 1985-kullet fikk sin første jobb i privat sektor etter endt utdanning. Blant siviløkonomene utdannet i 1985 ser vi at andelen sysselsatt i privat sektor steg nokså jevnt

i hele perioden. Blant DH-økonomene steg imidlertid andelen i privat sektor frem til 1988 for deretter å falle ned mot samme nivå som i utdanningsåret. Når det gjelder 1989-kullet er det ingen bevegelse i retning av flere ansatt i privat sektor i 3-års perioden etter avsluttet utdanning. Fordelingen på offentlig og privat sektor på undersøkelsestidspunktet var relativt lik mellom de to utdanningsgruppene, med en noe høyere andel av DH-økonomene i offentlig sektor enn av siviløkonomer. På undersøkelsestidspunktet arbeidet bare 18 prosent av siviløkonomene utdannet i 1985 i offentlig sektor, og 28 prosent av DH-økonomene, mens dette gjaldt hele 41 prosent av siviløkonomene i 1989 og 45 prosent av DH-økonomene.

Vi har nå kartlagt fordelingen på sektor på tidspunktet for første jobb etter utdanning, samt prosentvise endringer i andeler i løpet av perioden. I fordelingen av andelene i de to sektorene øker imidlertid det totale antall personer de første årene etter endt utdanning; det kommer stadig til kandidater som entrer arbeidsmarkedet for første gang. Dette gjelder særlig DH-økonomene, hvor et vanskeligere arbeidsmarked har gjort det mer vanlig å bygge på utdanningen før man går ut i arbeidslivet (Arnesen 1993). Antall yrkesaktive økonomer øker altså over tid, og vi vet ikke i hvilken grad endringene i andelen sysselsatte i privat sektor skyldes tilstrømning av nye kandidater eller overgang blant de som alt er i arbeid. Dette forholdet kan vi ta hensyn til ved å se på sannsynligheten for overgang mellom sektorene. For å se på individuelle overganger mellom sektorene har vi gjort analyser av det første skiftet fra jobb i offentlig til jobb i privat sektor og jobbskift fra privat til offentlig.

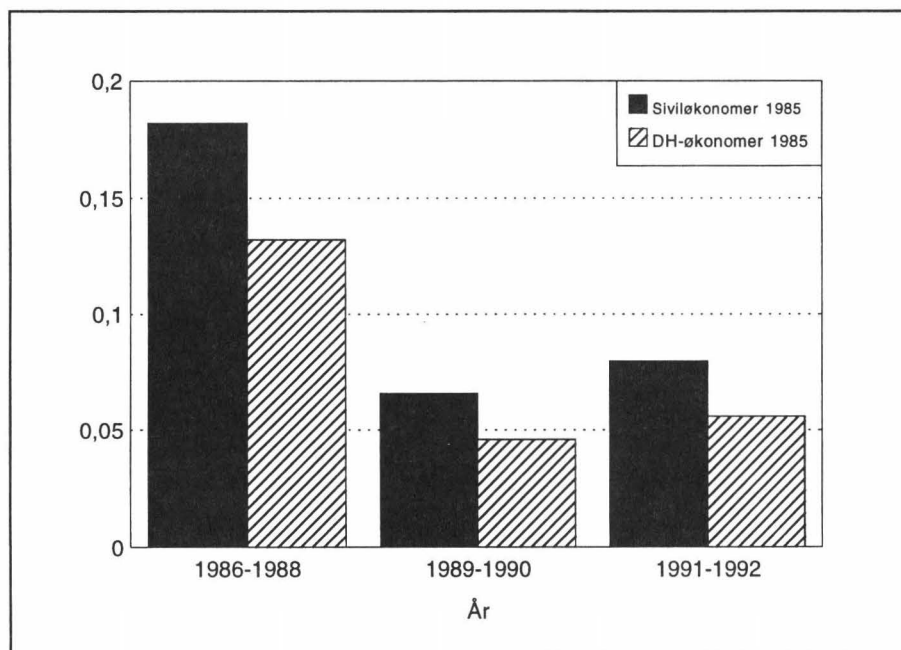
Ut fra teorier om jobbskift vil vi anta at de fleste jobbskift finner sted i løpet av de første årene etter endt utdanning. Dette forklares ut fra flere forhold; begrenset informasjon om den første jobben, de som har en tendens til å skifte jobb ofte gjør dette tidlig i yrkeskarrieren og at yrkeserfaring oppnådd i en jobb over tid vil føre til at en arbeidstaker får "spesialkunnskaper" som er mest attraktiv i den jobben vedkommende har. På den annen side vil jobbskift som innebærer en karrieremessig forfremmelse nødvendigvis først oppstå etter at arbeidstakeren har oppnådd noe erfaring. Ut fra rene kohorteffekter forventer vi at sannsynlighetene for overgang vil avta jevnt over tid.

Når vi ser på mobilitet over en periode, vil to faktorer påvirke hverandre, og det vil ikke være mulig å skille effektene fra hverandre. For det første har vi effekten av den historiske perioden vi befinner oss i, som her vil si de rådende arbeidsmarkedsforholdene. For det andre har vi en kohort-

effekt; det vil si, effekten av den tiden man har vært i arbeid; man har opparbeidet seg erfaring og slik blitt mer attraktiv for arbeidsgivere. Effektene virker sammen. Periodeeffektene vil påvirke omfang av jobbskift og jobbmuligheter, mens erfaring vil styrke muligheten til jobbskift f.eks. fra offentlig til privat sektor.

Vi skal først se på hvordan sannsynligheten for overgang fra offentlig til privat sektor varierte over tid. Denne analysen omfatter altså bare de som hadde sin(e) første jobb(er) i offentlig sektor. Vi har bare sett på 1985-kullet, og 7-årsperioden etter endt utdanning er inndelt i tre perioder; 86-88, 89-90 og 91-92, hvor 1985 er basisår. Fra før vet vi at en høy andel av både DH-økonomene og siviløkonomene utdannet i 1985 gikk direkte inn i en jobb i privat sektor etter avsluttet utdanning. De som hadde startet å arbeide i offentlig sektor og deretter gikk over til privat sektor vil derfor utgjøre en relativt liten andel av økonomene totalt.

Figuren nedenfor viser resultatet av denne analysen for de to utdanningsgruppene (for beregningsresultater, se vedlegg 2).

Figur 11 Sannsynlighet for overgang fra offentlig til privat sektor i tre perioder etter endt utdanning.

Figuren viser at DH-økonomene i hele perioden har hatt en lavere sannsynlighet for å gå fra offentlig til privat sektor enn siviløkonomene (forskjellene er imidlertid ikke signifikante). Sannsynligheten for overgang fra offentlig til privat sektor var størst de første årene etter eksamen. I den påfølgende perioden falt den kraftig, for deretter å stige noe i den siste perioden. Det var forventet at sannsynligheten ville avta ut fra kohorteffekter, men likevel ikke så markant som vi ser fra første til andre periode. Den sterke reduksjonen skyldes antagelig periodeeffekter. I perioden 1989-1990 var det for både siviløkonomene og DH-økonomene lavest sannsynlighet for å gå fra jobb i offentlig til jobb i privat sektor. Det var i denne perioden privat sektor særlig ble rammet av virkningen av en strammere økonomisk politikk. I den påfølgende perioden stiger sannsynligheten for overgang noe igjen. Her forekommer antagelig både virkninger av lengre yrkeserfaring og av at privat sektor var mer stabil enn i årene før.

Vi har her analysert overganger fra offentlig til privat sektor. Hva med overganger den andre veien; fra privat til offentlig sektor? Det er grunn til å tro at den forvanskede arbeidsmarkedssituasjonen på slutten av 80-tallet, som førte til oppsigelser i privat sektor, bidro til en tilstrømning av erfarne økonomer til jobber i offentlig sektor. En slik antagelse klarte vi imidlertid ikke å finne grunnlag for i datamaterialet. Jobbskift fra privat til offentlig sektor har i svært liten grad forekommet i løpet av 7-årsperioden, og overgangssannsynlighetene var nøytrale og ikke signifikante i de 3 periodene. I den grad overganger har funnet sted har DH-økonomer hatt større sannsynlighet for overgang fra privat til offentlig sektor enn siviløkonomer.

Analysene tyder på at til tross for et vanskeligere arbeidsmarked har økonomene som var etablert i privat sektor blitt der (selv om de "interne" karrieremønstrene antagelig er endret). I den beskjedne grad det har skjedd overganger fra privat til offentlig sektor, har dette skjedd oftest blant DH-økonomer. Overganger fra offentlig til privat sektor har vært mer alminnelig selv om privat sektor har hatt problemer. For offentlig sektor betyr dette at man her i stor grad har beholdt DH-økonomer, og også hatt noe tilstrømning av DH-økonomer med erfaring fra privat sektor. I forsvinnende liten grad har offentlig sektor hatt tilstrømning av erfarne siviløkonomer fra privat sektor. På slutten av 80-tallet avtok sannsynligheten for overgang til privat sektor, likefullt var det denne veien overgangene fant sted.

Vi skal til slutt i dette kapittelet se nærmere på hva som karakteriserer økonomer i arbeid på undersøkelsestidspunktet, og se på faktorer som påvirker sannsynligheten for at DH-økonomene og siviløkonomene arbeider

i offentlig eller privat sektor. Finner vi ulikheter mellom økonomer som arbeider i henholdsvis offentlig og i privat sektor?

4.4 Sektortilhørighet på undersøkelsestidspunktet

I denne delen skal vi først sette frem noen antagelser om forskjeller vi forventer å finne når det gjelder økonomer som arbeider i offentlig og privat sektor. Ut fra dette skal vi se på økonomenes fordeling på sektor etter ulike kjennetegn på undersøkelsestidspunktet. Til slutt skal vi foreta en multivariat analyse for å se på virkningene av de ulike faktorene vi har gjort antagelser om når vi isolerer effekten av den enkelte faktor, og eventuelt hvordan sannsynligheten til å arbeid i offentlig sektor påvirkes.

En rekke undersøkelser har vist at kvinner er mer tilbøyelige enn menn til å velge arbeid i offentlig sektor. Dette forklares med større muligheter for å kunne kombinere arbeid og familie. Offentlig sektor har et avtaleverk og en arbeidskultur som kan sies å være mer familievennlig enn tilsvarende i privat sektor. Blant annet er bruken av deltidsarbeid mer utbredt. Når det gjelder økonomene i undersøkelsen forventer vi små forskjeller og noe motstridende tendenser mellom utdanningsgruppene når det gjelder kvinners og menns sektortilknytning. Kvinners muligheter for og ønsker om stabilitet i arbeidslivet har, generelt sett, tiltatt de siste årene, og behovet for å arbeide deltid synes avtakende. Å investere i en relativt lang utdanning som siviløkonomutdanningen kan reflektere ønsker om å prioritere karriere høyt, i tillegg er utdanningen sterkt knyttet til arbeid i næringslivet. Kvinnelige DH-økonomer kan på sin side ha investert i en så vidt kort utdanning ut fra sterkere ønsker om å prioritere tid til familie ved siden av arbeidet. Virkningen av familieforhold måles vanligvis gjennom det å ha barn. Vi antar at det å ha barn utelukkende vil påvirke kvinners tilbøyelighet til å arbeide i offentlig sektor; kvinner med barn har større sannsynlighet for å arbeide i offentlig sektor enn privat sektor.

Som nevnt er muligheten til og bruken av deltidsarbeid en viktig faktor som trekkes inn for å forklare at kvinner oftere enn menn arbeider i offentlig sektor, fordi en slik arbeidstilpasning er mer utbredt i offentlig enn i privat sektor. Dessuten er det rimelig å anta at bruken av overtidsarbeid er mer utstrakt i privat sektor. I analysen nedenfor antar vi dermed at en økonom som arbeider deltid med større sannsynlighet arbeider i offentlig sektor enn en som ikke arbeider deltid. Vi forventer motsatt effekt blant økonomer som arbeider mer enn heltid.

Det virker rimelig å tro at økonomene i privat sektor har hatt bedre avansementsmuligheter enn økonomer i offentlig sektor, men at forskjellene ikke er store mellom sektorene etter "nedturen" i næringslivet. I og med at privat sektor forbindes med bedre karrieremuligheter forventer vi at en økonom som er i lederstilling har en lavere sannsynlighet for å arbeide i offentlig sektor enn en som ikke er i lederstilling. Dette antar vi gjelder selv om avansementsmulighetene i privat sektor antagelig har blitt redusert de siste årene.

Tidligere har vi diskutert hvordan sentralitet kan være av betydning for hvorvidt det er offentlig eller privat sektor som tilbyr de mest attraktive jobbene (i forhold til bestemte kriterier). Sentralitet vil også ha en særegen betydning for de utdanningsgruppene vi studerer her. DH-økonomene er nærmere tilknyttet de regionale arbeidsmarkedene, mens siviløkonomene oftere arbeider i større private bedrifter, vanligvis lokalisert i mer sentrale strøk. Som tidligere vist arbeider dessuten DH-økonomer oftere i offentlig sektor enn siviløkonomer. Vi antar at sannsynligheten for å arbeide i offentlig sektor er større blant økonomer som arbeider i perifere strøk enn økonomer som arbeider i storbyer eller tettbygde strøk.

Før vi går inn på resultatene av analysen hvor alle faktorene nevnt over er inkludert, skal vi se nærmere på variable vi har gjort antagelser om og som ikke er vist tidligere i artikkelen. Dette gjelder økonomenes fordeling på offentlig og privat sektor på undersøkelsestidspunktet etter kjønn, arbeidstid og lederstilling.

I undersøkelsen arbeidet en høyere andel av kvinnene enn mennene i offentlig sektor totalt sett; 39 mot 33 prosent. Dette resultatet gjelder også når vi ser på de to kullene for seg. Andelen økonomer som arbeidet i offentlig sektor var lavest i 1985-kullet. I dette kullet var det de kvinnelige DH-økonomer som oftest arbeidet i offentlig sektor; 31 prosent. Andelen mannlige DH-økonomer i samme kull som arbeidet i offentlig sektor var lavere; 24 prosent. Blant siviløkonomene i 1985-kullet arbeidet 26 prosent av kvinnene og 16 prosent av mennene i offentlig sektor. I 1989-kullet var forskjellene mellom kvinner og menn mindre. Andelen kvinnelige DH-økonomer som arbeidet i offentlig sektor var tilnærmet like stor som andelen mannlige (ca 45 prosent), mens andelen kvinnelige siviløkonomer i offentlig sektor var høyere enn andelen mannlige siviløkonomer (henholdsvis 44 og 39 prosent).

Relativt få av økonomene i undersøkelsen arbeidet deltid på undersøkelsestidspunktet; det gjaldt 12 prosent av kvinnene og bare 4 prosent av

mennene. Det var flere av økonomene som arbeidet mer enn heltid enn som arbeidet deltid. I alt arbeidet 27 prosent av de mannlige og 9 prosent av de kvinnelige økonomene mer enn heltid. Det var særlig kvinnelige siviløkonomer utdannet i 1989 og mannlige siviløkonomer utdannet i 1985 som arbeidet mer enn heltid, henholdsvis 26 og 42 prosent.

Lederandelene gir et bilde av økonomenes karrieremuligheter, som vi antar er bedre i privat enn i offentlig sektor. Totalt var 29 prosent av økonomene i lederstilling på undersøkelsestidspunktet. Hele 62 prosent av siviløkonomene fra 1985-kullet som arbeidet i privat sektor var i lederstilling, mot bare 26 prosent av siviløkonomene i offentlig sektor. Den store forskjellen i lederandeler kan både tyde på større karriereaspirasjoner og på bedre forfremmelsesmuligheter blant siviløkonomene i privat enn i offentlig sektor. Blant DH-økonomene fra 1985-kullet var 29 prosent i lederstilling i offentlig sektor og 38 prosent i privat. For 1989-kullet var lederandelene naturlig nok langt lavere, men andelen ledere i offentlig sektor var også her høyere blant DH-økonomer enn siviløkonomer.

Nedenfor har vi summert opp virkningen av alle faktorene vi har være inne på i en multivariat analyse. I analysen av sannsynligheten for å arbeide i offentlig sektor på undersøkelsestidspunktet ser vi altså på følgende forklaringsvariable: Kjønn, arbeidstid, lederstilling, sentralitet, kvinner som har barn, utdanningsgruppe og kull.

Tabellen nedenfor viser resultatene av analysen. Hver variabel er korrigert for andre forhold, estimatene viser altså betydningen av den enkelte forklaringsvariabel når de andre variablene er holdt konstant. DH-økonomer utdannet i 1985 er referansegruppe. Fortegnet på koeffisienten (log odds) viser retningen på endringen i sannsynligheten, når de andre faktorene holdes konstant. Den relative risikoen (odds) er en omregning av koeffisienten (log odds). For f.eks. DH-økonomer utdannet i 1989 betyr en relativ risiko lik 2,05 at DH-økonomer fra 89-kullet har dobbelt så stor sjanse for å arbeide i offentlig sektor som DH-økonomer utdannet i 1985, når vi korrigerer for de andre faktorene.

Tabell 3 Logistisk regresjonsanalyse av sannsynligheten for å arbeide i offentlig sektor på undersøkelsestidspunktet.

	Koeffisient (log odds)	Relativ risiko (odds)
Konstantledd	-0,3304*	
DH-økonom 1989	0,7198**	2,0541
Siviløkonom 1985	-0,1898	0,8271
Siviløkonom 1989	0,8908**	2,4371
Kjønn (kvinne=1, mann=0)	-0,1394	0,8699
Kjønn*barn	0,5842**	1,7936
Arbeidstid <i>mer</i> enn heltid (mer enn heltid=1, annen arbeidstid=0)	-0,6075**	0,5447
Arbeidstid <i>mindre</i> enn heltid (deltid=1, annen arb.tid=0)	-0,2770	0,7580
Leder (i lederstilling=1, ikke i lederstilling=0)	-0,7621**	0,4667
Sentralitet (storby og tettbygde strøk=1, spredtbygde strøk=0)	-0,7204**	0,4866

** signifikant på 0,05 % nivå, * signifikant på 0,10 % nivå

Som vi tidligere har sett, hadde begge utdanningsgruppene utdannet i 1989 en langt større tilbøyelighet til å arbeide i offentlig sektor enn 1985-kullet. Analysen viste at både DH-økonomer og siviløkonomer utdannet i 1989 hadde over dobbelt så stor sannsynlighet for å arbeide i offentlig sektor på undersøkelsestidspunktet enn 1985-kullet av DH-økonomer. Sannsynligheten for at siviløkonomer utdannet i 1985 skulle arbeid i offentlig sektor var lavere enn for DH-økonomer fra samme kull, denne forskjellen var imidlertid ikke signifikant.

Analysen viste noe overraskende at de kvinnelige økonomene hadde noe lavere sannsynlighet enn de mannlige for å arbeide i offentlig sektor, men resultatet er ikke signifikant. Forklaringen på at effekten er motsatt av det vi forventet og ikke signifikant henger trolig sammen med at effekten av kjønn først kommer fram når vi trekker inn det å ha barn.

Når det gjelder kvinnelige økonomer med barn hadde de en bortimot dobbelt så stor sannsynlighet for å arbeide i offentlig sektor enn andre

(menn med og uten barn og kvinner uten barn). Andelen kvinnelige siviløkonomer i offentlig sektor var totalt sett like høy som andelen kvinnelige DH-økonomer. At andelen kvinnelige siviløkonomer i offentlig sektor ikke er lavere, kan ha sammenheng med at de er noe eldre enn de kvinnelige DH-økonomene og dermed oftere har barn. Ut fra det vi tidligere har nevnt om kvinner som investerer i kort eller lang utdanning er det grunn til å anta at det først og fremst er kvinnelige DH-økonomer med barn som trekker opp sannsynligheten til å arbeide i offentlig sektor. Separate analyser av utdanningsgruppene viste en større, men ikke signifikant, sannsynlighet for at kvinnelige DH-økonomer med barn arbeidet i offentlig sektor enn andre DH-økonomer. Blant kvinnelige siviløkonomer med barn var sannsynligheten for å arbeide i offentlig sektor større enn hva vi fant for DH-økonomer, og resultatet var signifikant. At de kvinnelige økonomene har barn ser altså ut til å spille en større rolle i seg selv enn typen utdanning de har.

Vi fant ingen signifikant effekt av deltidsarbeid i forhold til sektor man arbeider i. Effekten var motsatt av det vi antok, men ikke signifikant, og det er dermed ingenting som tyder på at økonomer som arbeider deltid oftere arbeider i offentlig sektor enn økonomer som ikke arbeider deltid. Ikke uventet var sannsynligheten for at en økonom som arbeidet mer enn heltid befant seg i offentlig sektor langt lavere enn for en økonom som ikke arbeidet mer enn heltid. Dette resultatet var signifikant. Sagt på en annen måte vil sjansen for at en som arbeider mer enn heltid skulle arbeide i privat sektor være nesten dobbelt så stor som for en som ikke arbeidet mer enn heltid.

Vi antok at avansementsmulighetene for økonomer var best i privat sektor, men at de var blitt svekket etter at problemene i privat sektor oppstod. Det er imidlertid mye som tyder på at de etablerte økonomene har klart seg godt gjennom perioden med økte problemer på arbeidsmarkedet. I analysen fant vi at sannsynligheten for at en økonom i lederstilling arbeidet i offentlig sektor var under halvparten så stor som for en økonom ikke var i ledende stilling. Snur vi på dette resultatet vil sannsynligheten for at en økonom som var i lederstilling skulle arbeide i privat sektor være over dobbelt så stor som for en som ikke var i ledende stilling. Til slutt ble vår antagelse om at sannsynligheten for å arbeide i offentlig sektor var større i perifere strøk enn i sentrale strøk styrket gjennom analysen som viser at sjansen for at en økonom i et sentralt strøk arbeidet i offentlig sektor ble halvert i forhold til en økonom som arbeidet i et usentralt strøk.

4.5 Oppsummering

Det er de tjenesteytende næringene som i størst grad har lagt beslag på veksten i den økonomisk-administrative kompetansen fra 1980 til 1990, hvor privat tjenesteyting har hatt en vesentlig tilvekst. Offentlig sektor har opprettholdt sin andel av økonomer i denne perioden i forhold til privat sektor. Ser vi på økonomer utdannet i dette tiåret, er imidlertid bildet et helt annet. Særlig finner vi langt flere økonomer tilknyttet offentlig sektor blant de som ble utdannet etter at privat sektor fikk problemer. I perioden etter avsluttet utdanning har økonomene som ble utdannet i 1985 og som startet i privat sektor, forblitt der. Vi finner en overgang til privat sektor blant de som startet i det offentlige, hvor et vanskeligere arbeidsmarked bidro til å svekke tilbøyeligheten til overgang, men ikke stoppe den. Ut fra det vi har sett av de undersøkte kullenes vandring på arbeidsmarkedet, er det lite som tyder på at det offentlige har trukket til seg erfarne økonomer som har søkt seg vekk fra privat sektor. I den grad vi finner en slik bevegelse, er det DH-økonomer som har gått fra arbeid i privat til arbeid i offentlig sektor. Offentlig sektor har altså fått tilgang på den lavest utdannede delen av den økonomisk-administrative kompetansen.

Med utgangspunkt i de to undersøkte kullene har vi klart sett hvordan endringene på arbeidsmarkedet har hatt størst betydning for kandidater med kort økonomisk utdanning og for nyutdannede økonomer. Langt flere av disse enn av økonomer med lang utdanning og økonomer som allerede var etablert på arbeidsmarkedet fant jobb i offentlig sektor, og en større andel hadde arbeid utenfor kjerneområdene for deres utdanning.

Problemerkene på arbeidsmarkedet ser ikke ut til i særlig grad å ha påvirket forfremmelsesmulighetene for økonomer som allerede var etablert på arbeidsmarkedet da problemene oppstod. Blant siviløkonomene utdannet i 1985 hadde en betydelig andel oppnådd lederstilling 7 år etter avsluttet utdanning. Økonomer som arbeidet i sentrale strøk var langt mindre tilbøyelig til å arbeide i offentlig sektor enn økonomer som arbeidet i perifere strøk. Det er også i privat sektor vi i størst grad fant økonomer som arbeidet mer enn heltid, mens økonomene ikke var videre tilbøyelige til å arbeide deltid, uansett hvilken sektor de arbeidet i. For økonomer som andre utdanningsgrupper gjelder det at kvinner hadde en større tilbøyelighet til å arbeide i offentlig sektor, dette gjaldt imidlertid utelukkende i de tilfellene hvor de kvinnelige økonomene hadde barn.

Referanser

- Allison, P.D. (1984): *Event History Analysis*. Regression for longitudinal event data. Beverly Hills, Sage. (Quantitative Applications in the Social Sciences 46).
- Arnesen, C.Å. (1993): Den to-årige DH-økonomutdanningen - en selvstendig yrkesutdanning? I Brandt, Ellen (red): *Utdanning og arbeidsmarked 1993*. Oslo, Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning, s. 67-76.
- Baron, J.N., A. Davis-Blake, W.T. Bielby (1986): The Structure of Opportunity: How promotion ladders vary within and among organizations. I *Administrative Science Quarterly*, 31:248-273.
- Hoel, M., A. Mastekaasa, , C.Å. Arnesen (1990): *Overganger fra offentlig til privat sektor blant høgskoleutdannede*. Lønnsforskjeller, lønnsnivå og yrkesmuligheter. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, Rapport 4/90.
- Næss, T. (1991): Tilgang og behov for høyere utdannet arbeidskraft. I Ellen Brandt (red.): *Utdanning og arbeidsmarked 1991*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, Rapport 13/91.
- Mastekaasa, A. (1990): Ønsker om å bytte jobb: Hvem foretrekker offentlig og hvem foretrekker privat sektor? I *Søkelys på arbeidsmarkedet*, nr 1/90.
- Statistisk sentralbyrå (1993): *Arbeidsmarkedsstatistikk 1992*. (NOS C 87).
- Statistisk sentralbyrå: Spesialkjøringer fra Bolig- og folketellingen, 1980 og 1990.

Vedlegg 1

Tabell 1 Antall personer i alderen 16-69 år med økonomisk-administrativ utdanning fra 1970 til 1990. Absolutte tall og prosent.

	1970	1980	1990
Nivå 5 ¹⁴	23 301 (85,1)	31 878 (77,1)	56 341 (75,7)
Nivå 6 ¹⁵	4 071 (14,9)	9 450 (22,9)	18 064 (24,3)
I alt (N=100%)	27 372	41 328	74 405

¹⁴ Omfatter 1- og 2-årige økonomutdanninger (nivå 5 i SSBs utdanningsstandard)

¹⁵ Omfatter 3- og 4-årige økonomutdanninger (nivå 6 i SSBs utdanningsstandard)

Vedlegg 2

Sannsynligheten for overgang fra privat til offentlig sektor er beregnet som en funksjon av perioder og utdanningsgruppe. For å beregne de uavhengige variables effekt på overganger fra offentlig til privat sektor har vi gjort bruk av en diskret forløpsanalysemodell. I denne analyseteknikken blir hvert individ i hvert år (tidsenhet) sett på som en uavhengig observasjon. Sannsynligheten for overgangen til privat sektor i et gitt år (Pit) spesifiseres ved å benytte en logistisk regresjonsmodell, hvor $i=1,\dots,N$ er antall individer, $t=1,\dots,T$ er år og X er settet av uavhengige variable (se ellers Allison, 1982). Beregning av sannsynligheter for overgang til privat sektor for hver periode gjøres utfra formelen:

$$p = \frac{1}{1 + \exp[-(B_0 + \sum B_j X_j)]}$$

De tre periodene er:

Periode 1: 1986-1988

Periode 2: 1989-1990

Periode 3: 1991-1992

hvor periode 1 er referansekategori.

Utdanningsgruppe er en dummyvariabel med verdien 0 hvis personen er siviløkonom, og 1 hvis personen er DH-økonom.

Tabell 2 Logistisk regresjon av sannsynligheten for overgang fra offentlig til privat sektor.

	Koeffisient (log odds)	Relativ risiko (odds)
Konstantledd	-1,5053**	
Periode 2	-1,1479**	0,3173
Periode 3	-0,9421**	0,3898
Utdanningsgruppe	-0,3814	0,6829

** signifikant på 0,05 % nivå

5 Evaluering av norsk økonomisk-utdanning: I skjæringspunktet mellom stat, region og profesjon

Av Rita Karlsen og Bjørn Stensaker

5.1 Innledning

I løpet av kort tid har økonomisk-administrative fagområder i Norge vært gjennom to prosesser som har stor betydning for disse utdanningenes fremtid. Bakgrunnen for prosessene er både den voldsomme ekspansjonen i antall studieplasser innen denne sektoren, og det til at mye av utdannings tilbudet er i privat sektor. Ekspansjonen har i stor grad vært etterspørselsbasert og uten overordnet styring, noe som har resultert i en stor og uoversiktlig sektor.

Høsten 1992 avleverte Gjærumutvalget sin innstilling om den fremtidige struktur på og oppbygning av studier innenfor økonomisk-administrative fag frem til siviløkonomgrad. Målsettingen med utvalgets arbeid var blant annet å få til mer oversiktlige og hensiktsmessige overgangsordninger mellom de ulike studie- og utdanningsinstitusjonene, vurdere hvilke krav som skulle stilles til de enkelte utdanningsinstitusjonene med hensyn til kvalitet, samt gi råd om fremtidig dimensjonering i sektoren.

Parallelt med Gjærumutvalgets arbeid ble det fra Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet igangsatt en større nasjonal evaluering av økonomisk-administrativ utdanning.

Ved årsskiftet 1993-94 ble den nasjonale evalueringen av økonomisk-administrative fag avsluttet. Målsettingen med denne evalueringen har vært å *få kvalifiserte evalueringer av hva som særpreger de utdanningstilbudene som gis, sterke og svake sider ved disse i en nasjonal og internasjonal kontekst og ikke gi forenklete rangordninger av institusjonene. Vurderingene bør kunne ut i en beskrivelse av tiltak som kan gjennomføres for å bedre utdanningstilbud og læringsmiljø* (St.meld. nr. 40 1990-91;56).

Ut fra denne målsettingen gjennomgikk hele 47 miljøer som gir utdanning innenfor dette feltet en toleddet prosess: Selvevaluering og besøk av eksterne sakkyndige. Selvevalueringsprosessen munnet ut i en deskriptiv rapport om økonomistudiet ved det enkelte lærested. Hvert enkelt miljø hadde så besøk av en gruppe skandinaviske sakkyndige som med utgangs-

punkt i departementets målsetting med prosessen, skrev en ekstern evalueringsrapport.

Formålet med dette kapitlet er for det første å sammenfatte de vurderingene de sakkyndige gjorde om norsk økonomutdanning, og for det andre, å se hvorvidt de vurderinger de sakkyndige gjorde er konsistente med Gjærumutvalgets forslag og med de vurderinger som i 1991 ble gjort i en evaluering av svensk økonomutdanning. Som det vil fremgå er det stor samstemmighet mellom de ulike vurderingene, der de sentrale punktene er: Økonomutdanningen i både Norge og Sverige er for standardisert på bekostning av lokal differensiering, målsettingen med ulike økonomstudier bør derfor tas opp til ny vurdering, økonomutdanningen er gjennomgående for lite internasjonalsert, og undervisningen er preget av emnemessig fragmentering.

5.2 Økonomutdanning internasjonalt - to ulike modeller

Selv om det finnes mange nasjonale særegenheter ved økonomutdanningen, kan vi grovt sett dele utdanningens oppbygning internasjonalt og på siviløkonominivå i to hovedmodeller; den anglosaksiske og den kontinentale (Gjærumutvalget 1992, Schwarz 1993). Skillet gjør seg gjeldende både når det gjelder struktur og innhold, og har hatt stor innflytelse på utformingen også av kortere økonomistudier i de enkelte land.

Den anglosaksiske modellen er en "tre pluss to" modell, der første del varer i tre år og leder frem til en Bachelortittel, og der siste del varer i to år og leder frem til en MBA-tittel. Modellen har stort sett vært kurs- og modulpreget, og særlig MBA-studiet har vært meget anvendt (Schwarz 1993). Studentene i denne modellen blir ofte fulgt meget tett opp av lærerne, og praktiske cases og prosjektundervisning står sentralt i studiet.

Den kontinentale modellen er stort sett fireårig, og vektlegger mer betydningen av teoretiske og analytiske emner i studieinnholdet (Glaser 1986). Det Humboldtske universitetsideal ligger til grunn for denne modellen, der friheten i læresituasjonen og ansvar for egen læring står sentralt (Teichler 1987). Studentene forventes å ta de eksamener som kreves, samt skrive en avsluttende oppgave.

Økonomstudiene i Sverige, Danmark og Finland synes å være en blanding av den kontinentale og anglosaksiske modellen. Ofte med modulbasert undervisning og tett oppfølging fra lærerkrefter tidlig i studiet, for så å gi studentene mer frihet til fordypning og selvstudier senere. Lengden på studiene varierer fra en "tre pluss to" struktur, til fireårige studier.

I Norge er de ulike økonomistudiene svært forskjellige oppbygd. Vi finner elementer fra både den anglosaksiske og den kontinentale modellen på ulike nivåer. De kortere økonomutdanningene er gjerne modul- og kursbasert, med tett oppfølging fra lærerkrefter og med hyppige eksamener. De lengre økonomutdanningene og spesialiseringsretningene gir rom for mer frihet i læringssituasjonen, større plass til selvstudier og lengre kurssekvenser.

Ser man fremover i en større europeisk kontekst synes det ikke som om en spesiell utdanningsmodell for økonomer vil gjøre seg gjeldende. EUs utdanningspolitikk på dette feltet indikerer ikke en harmonisering av de ulike lands grader og struktur i feltet, men søker heller å få til en gjensidig anerkjennelse av de enkelte lands utdanninger i forhold til arbeidsmarkedet. Dette betyr at 1) man anerkjenner hverandres utdanninger som kompetanse-givende, og 2) at deler av en utdanning tatt i ett EU-land skal kunne innpasses i tilsvarende utdanning i et annet land (Gjærumutvalget 1992). De vurderinger Gjærumutvalget gjorde på dette feltet indikerer at det i de fleste vestlige land utvikles nye studietilbud innenfor økonomisk-administrativ utdanning som et tillegg til allerede eksisterende tilbud (Gjærumutvalget 1992;130). Som en konsekvens av dette kan nok de "rene" anglosaksiske og kontinentale utdanningsmodellene forsvinne på sikt.

5.2.1 Økonomutdanning i Norge - en mangfoldig sektor

I Norge har økonomutdanningen på siviløkonominivå vært en blanding av den kontinentale og den anglosaksiske modellen. Norges Handelshøyskole var inspirert av den kontinentale modellen når de igangsatte sitt studium i 1936, mens Handelshøyskolen BI var langt mer anglosaksisk inspirert i sitt opplegg (Gjærumutvalget 1992;123).

Regionale hensyn har i tillegg spilt inn ved utbyggingen av den store distriktshøyskolesektoren, der særlig kortere utdanninger (to- og treårige programmer) innenfor økonomifag var et vekstområde på slutten av 70-tallet og på 80-tallet.

Hermansenutvalgets rapport¹⁶ i 1982 førte i tillegg til at siviløkonomtittelen ikke lenger bare var forbeholdt kandidater fra Norges Handelshøy-

¹⁶ Hermansenutvalget hadde som formål å utrede forskerutdanningen ved Norges Handelshøyskole, samt etablering av siviløkonomutdanning i Nord-Norge. Utvalget hadde som mandat å utrede økonomutdanningen fra og med siviløkonominivå.

skole. Som en konsekvens fikk Handelshøyskolen BI, samt to regionale institusjoner¹⁷ rett til å utdanne siviløkonomer.

På grunn av at arbeidsmarkedet var gunstig for kandidater med denne type utdanning, etablerte også en del andre institusjoner økonomistudier ved siden av sine opprinnelige tilbud. Dette gjaldt for eksempel ingeniørhøgskoler. Etterspørselen etter økonomutdanning var også en av årsakene til Handelshøyskolen BIs ekspansjon på 80- og 90-tallet. Ekspansjonen i tilbudet skjedde raskt, og særlig i privat sektor og på de kortere studiene.

Som en følge av denne utviklingen har vi i dag nærmere 60 institusjoner som gir tilbud om økonomutdanning på høyskolenivå, samt at tilbudet i seg selv er høyst variert. I det private systemet kan både første, andre og tredje året avsluttes med en tittel, mens det offentlige systemet først gir tittel etter andre eller tredje år. Imidlertid gir ikke tredje året rett til noen særskilt tittel.

I det private høgskolesystemet kan man i dag avslutte sin økonomutdanning etter ett år med tittelen "bedriftsøkonom", en tittel som ikke er beskyttet. Distriktshøgskolenes etablering av toårige studier innenfor feltet skapte etter hvert presedens for tittelen "høgskolekandidat i økonomisk-administrative fag", mens kandidater fra treårige utdanninger i privat sektor får tittelen "diplomøkonom". I offentlige treårige utdanninger får kandidatene tittelen "høgskolekandidat" med angivelse av spesialisering. Tittelen "siviløkonom" er også en beskyttet tittel, forbeholdt kandidater med et fireårs studium på en godkjent institusjon for å gi slik utdanning.

Gjærumutvalget har ønsket å standardisere tittelbruken langt mer enn hva tilfellet er i dag, blant annet ved å fjerne tittelen "bedriftsøkonom", og erstatte den med "grunnfag i bedriftsøkonomi", samt at tittelen "høgskolekandidat" ikke angir spesialisering (Gjærumutvalget 1992;85).

5.2.2 Vurderinger av økonomisk-administrativ utdanning i Sverige

Studier i økonomi og administrasjon har også vært gjenstand for evalueringer og undersøkelser i utlandet. I det følgende skal vi trekke ut hovedtendensene i den internasjonale evalueringen av svensk økonomutdanning som ble foretatt i 1991. Det svenske utdanningssystemet har i likhet med det norske en tradisjon for å være sentralstyrt; utdanningsmyndighetene har i stor grad styrt oppbygging og innhold i økonomutdanningen. Det kan derfor

¹⁷ Agder Distriktshøgskole og Høgskolesenteret i Bodø.

være interessant å sammenligne vurderingene de sakkyndige gjorde i de to landene.

Den svenske evalueringen av økonomutdanningene var et forsøk på å sette landets utdanning inn i et større internasjonalt perspektiv (UHÄ 1991). En internasjonalt sammensatt kommisjon besøkte derfor mange europeiske læresteder i tillegg til utvalgte svenske skoler. Hovedkonklusjonene i de sakkyndiges rapport kan grovt sett oppsummeres på følgende måte;

- 1) Et sentralt anliggende var at de sakkyndige mente den svenske økonomutdanningen var altfor standardisert, og at behovet for diversifisering og større egenart var til stede (UHÄ 1991;34). I Sverige har man tradisjonelt hatt en ledende institusjon innenfor økonomutdanning, Stockholm School of Economics, som de sakkyndige mente hadde hatt en for sterk posisjon og derav for stor innflytelse på utviklingen av økonomutdanningen i Sverige.
- 2) Som en konsekvens av Stockholms School of Economics store innflytelse har økonomutdanningen i resten av Sverige havnet mellom to stoler. Man er ikke faglig sterk nok til å produsere Nobelprisvinnere, men heller ikke anvendt nok for næringslivets behov (UHÄ 1991;35). For å sitere de sakkyndige; *"The Swedish situation is peculiar in the sense that small regional institutions as well as large universities theoretically operate on the same product with the same standards, although physical location, size and history, to some extent would be expected to forbid equal performance on identical goals"* (UHÄ 1991;-20).

De sakkyndige tok til orde for at det både var behov for å gå i dybden og bredden; flere utdanningstilbud på høyere nivå, samtidig som kortere, mer anvendte utdanninger ble utviklet (UHÄ 1991;33).
- 3) De sakkyndige understreket at utdanning er en kontinuerlig prosess, og ikke et "produkt" som de mente preget den svenske økonomutdanningen. Det ble påpekt at utdanning er en prosess som man i kortere eller lengre perioder gjennom hele det yrkesaktive livet engasjeres i, og at institusjonene i større grad burde innrette seg etter dette (UHÄ 1991;24).

- 4) Om institusjonene ble det fremhevet at mange skoler slet med for lite ressurser, at det foregikk altfor lite forskning, samt at kompetansenivået i staben var for lavt i internasjonal målestokk (UHÄ 1991;25-26).
- 5) Med hensyn til fagplanene pekte de sakkyndige på at man kunne ha en bredere sammensatt fagplan, der ikke bare problemløsning, men også atferdsfag, kreativitet og mer kvalitative fag fikk sin plass (UHÄ 1991;-32).
- 6) Økonomutdanningens faginnhold ble videre vurdert til å være for lite integrert; ulike fag ble ikke sett i sammenheng.
- 7) Når det gjaldt graden av internasjonalisering ble særlig mangelen på utenlandske studenter understreket (UHÄ 1991;34).

Som betingelser for oppnåelse av ovennevnte punkter, pekte de sakkyndige på at forskning ikke bare burde knyttes til bestemte miljøer, men til kvalifiserte enkeltpersoner, uansett hvor disse måtte befinne seg. Dette samtidig med at effektive strukturer, som sørger for tilstrekkelig autonomi for den enkelte skole, ble utviklet (UHÄ 1991 39-40).

5.3 De sakkyndiges vurdering av norsk økonomutdanning

Når åtte rapporter fra like mange grupper av sakkyndige skal oppsummeres gjør både skolenes egenart, såvel som de ulike sakkyndige gruppenes innfallsvinkler, det vanskelig å gjengi et korrekt bilde. De sakkyndige har imidlertid selv i et avslutningskapittel i sine rapporter utarbeidet noen generelle betenkninger om norsk økonomutdanning, og det er i hovedsak disse denne sammenstillingen bygger på.

Alle de sakkyndige komiteene hadde fått fordelt skoler slik at samtlige besøkte både små og store institusjoner, private og offentlige institusjoner, sentraliserte og distriktsinstitusjoner, institusjoner med korte og lange studieprogrammer, samt institusjoner med og uten forskning.

De sakkyndige har hatt svært vide rammer for sitt arbeid. Mandatet som ble nevnt i innledningen av denne artikkelen er svært lite spesifikt, og gir de sakkyndige stort spillerom til å fokusere på det de måtte ønske innenfor rammen av økonomutdanningene. Imidlertid er de sakkyndige blitt bedt om å strukturere sine vurderinger i tre hovedmomenter, nemlig *utdanningen*, *aktørene* og *konteksten*. I det følgende skal vi derfor bruke samme strukturingsform.

5.3.1 Utdanningen

Ressursutnyttelse og rekruttering

Samtlige av rapportene fra de sakkyndige komiteene hadde tatt opp spørsmålene omkring ressurser og rekruttering. Som bakgrunn for dette ble det påpekt at omkostninger og bevilgninger i sin ytterste konsekvens avgjør institusjonens overlevelsessevne på sikt. Det ble fra flere hold understreket at de mange små miljøene i økonomutdanningen er meget sårbare og avhengige av enkeltaktørers engasjement, samtidig som mange av ildsjelene opplever mangel på støtte, erkjennelse og oppmuntring. Det vil for disse miljøene være vanskelig å bygge opp et slagkraftig forskningsmiljø. Mangelen på et belønningssystem for slike personer ble påpekt, og det må skapes bedre og tydeligere incitament for fornyelsesarbeid. Siden det er de små miljøene som er mest sårbare, er det særdeles viktig med økonomiske rammer som gjør det mulig å etablere nettverk med kolleger andre steder.

For Norges Handelshøyskole og Handelshøyskolen BI gis det et helt annet bilde, da disse sies å være i en "egen divisjon". Det blir fremhevet at de har et stort landsomfattende utdanningsansvar, men ingen reell konkurranse. De sakkyndige som har vurdert disse utdanningene mener at det ville vært berikende for økonomutdanningen om enda større vekt hadde vært lagt på forskningsbasert undervisning, uten at dette er ment å være kritikk av den nåværende arbeidsinnsats. Økt forskningsbasert undervisning øker derimot behovet for flere lærere som driver med egen forskning. I denne sammenheng trekker de sakkyndige frem at de anser samarbeidet mellom Handelshøyskolen BI (BI Sandvika) og Universitetet i Oslo som en god begynnelse for å utdanne egne doktorgradskandidater.

Vurderinger som er fremkommet fra de sakkyndige tyder på at det generelt kom klager fra de offentlige høgskolene på generell ressursknapphet - personale, lokaler, utrustning osv., mens den private sektoren ikke bare har bedre ressurstilgang, men også synes å ha bedre ressursutnyttelse. Dette ut fra at de private høgskolene i alminnelighet synes å være mer fleksible og tilpasningsdyktige. De sakkyndige mente dog at dette var naturlig fordi de private utdanningene i realiteten befinner seg i en reell markeds- og konkurransesituasjon.

I denne sammenheng trekkes også studentenes situasjon i det private og offentlige utdanningssystemet frem. I og med at studentene i den private sektoren betaler for sin studieplass, virker det også som de har et større

engasjement for sin egen studiesituasjon. Samtidig er studentene i privat sektor i alminnelighet mer fornøyde - de mener de stort sett har gode forelesninger, gode lærere og gode fasiliteter. De sakkyndige vurderer dette ut fra flere forhold, blant annet at det er forskjell med hensyn til sanksjonsmuligheter i det private og offentlige. De private har i større grad enn de offentlige institusjonene anledning til å skifte ut dårlige undervisere.

Samtidig synes det som om det faglige personellet i det offentlige publiserer mer enn sine kolleger i privat sektor. Disse vurderingene tilsier at det offentlige utdanningssystemet i alminnelighet satser mer på forskning enn det private, men at dette går på bekostning av å være serviceorientert overfor studenter og marked. Imidlertid stiller noen av de sakkyndige seg tvilende til om Norge bør opprettholde et studiesystem som stiller studentene i så ulik situasjon avhengig av om man studerer ved en privat eller offentlig institusjon. Likevel fremheves det at de private høyskolene kan være bra som "buffer" i relasjon til de offentlige høyskolene.

Målsettingen - dobbeltsidig og uforenlig?

På mange distriktshøgskoler opplevde de sakkyndige at det ikke var samsvare mellom skolens målsetting og oppbyggingen av spesielt den økonomisk-administrative utdanningen. Målsettingen som både er å gi en yrkesutdanning og dels en grunnutdanning for videre studier ved skoler som gir siviløkonomutdanning, virker vanskelig å oppfylle i praksis i løpet av et fire semesters studium. Det synes derfor som om skolene har valgt å legge tyngdepunktet på en utdanning som gir basis for videre studier. En slik tyngdeforskyvning oppfatter de sakkyndige som uheldig for de som ikke kommer videre i studiene, og som derfor ville være tjent med en mer yrkesrettet utdanning. Det blir imidlertid fremholdt fra de sakkyndige at begge disse målsettingene vanskelig lar seg forene innenfor rammen for toårsstudier, uten at noe blir skadelidende.

Imidlertid er det innenfor både det private og offentlige tilbud om treårige utdanninger (diplomøkonomstudiet i privat sektor og høyskolekandidat i økonomiske fag med oppgitt spesialisering på tredje året i offentlig sektor), men det viser seg å være vanskeligere å rekruttere studenter til det offentlige treårige studiet enn til det toårige. De sakkyndige mener at hovedgrunnen til dette kan være at det offentlige treårige studiet ikke gir rett til en egen tittel, mens det i privat sektor gir rett til tittelen "diplomøkonom".

Andre sakkyndige stiller spørsmålstegn ved at skolene i så liten grad synes å ha gjort tilstrekkelige overveielser i forhold til strategiske mål-

settinger. Det ble her påpekt at institusjonene har hatt vanskelig for å svare på om de søker å produsere "sertifiserte" kandidater med høyt karaktergjennomsnitt og/eller om staben produserer vitenskapelige publikasjoner, eller om institusjonen hovedsaklig er en serviceorganisasjon, som kontinuerlig søker å tilfredsstille behovet som næringslivet og den offentlige sektoren definerer.

Det fremheves dog at sistnevnte målsetting synes å gjelde for de private utdanningsinstitusjonene, der store krav blir stilt til lærere og skolen. Samtidig påpekes det at den private sektorens sterke målinnretting lett kan få karakter av å være for ensrettet. Hvor åpen og fleksibel skolen er, avhenger av type institusjon. Små, desentraliserte miljø, både offentlige og private, kan fort bli "to hus tett i tett", og preget av en konkurransementalitet med negativt fortegn. Dette fører til at man konkurrerer om de samme studentene, men ikke fremmer etablering av forskernettverk, gjensidig bruk av lærebokutgivelser eller felles bruk av næringslivet. Spesielt når det gjelder kontakt med næringslivet er det de sakkyndiges vurdering at de private utdanningsinstitusjonene har satset mer bevisst enn de offentlige. Denne vurderingen kan bunne i at man ser at BI sentralt satser bevisst når de definerer institusjonens oppgave, mens departementet ikke gjør det samme for de offentlige utdanningsinstitusjonene.

Institusjonenes selvdisiplin

Det er de sakkyndiges oppfatning at den enkeltes institusjons legitimitet skapes alene ved å overholde de regler som gis av departementet eller BI-systemet. Institusjonene blir slik sett svært selvsensurerende/disiplinerte og dermed innrettet på det gjennomsnittlige for å sikre at deres studenter har muligheter for å komme videre i utdanningssystemet. Studentenes berettigede krav på videre utdanningsmuligheter har ført til en sterk standardisering. På denne måten utelukkes mange muligheter for utvikling av egenart, eller de kanaliseres over i påbyggingsenhetene og i etterutdanningen. Dette kan blant annet medføre at det er videreutdanningen som får høy prioritet fra det faglige personalets side, og at grunnutdannelsen som en konsekvens blir nedprioritert.

Uniformeringens problem

Uniformeringskraften i norsk økonomiutdanning har medvirket til en konsentrasjon om det faglige detaljerte innholdet, og ikke om de metoder som

motiverer de studerende til å engasjere seg fullt ut i sine studier. Problemet er at standardiseringen påvirker studiets idè uhensiktsmessig.

Det blir vanskelig å motivere de studerende under slike forhold, samtidig med at det stilles spørsmålstegn ved om de lokale (komparative) fortrinn utnyttes systematisk. De sakkyndige mener det er viktigere at de studerende har felles studiekompetanse, enn at de har felles studieplan.

Det er også de sakkyndiges vurdering at det innenfor systemet eksisterer ulike ordninger som er hemmende for innovasjon og utvikling. Blant annet oppleves ordningen med at minst 32 vekttall skal ligge innenfor en godkjent ramme som svært styrende, samtidig med at reglene for vekttallsordningen oppfattes som uklare. Kravet om å ha eksterne sensorer i alle former for eksamener oppfattes som både kostnads- og tidkrevende, i tillegg til at systemet for klager fra studentene på eksamen virker for innviklet. De sakkyndige retter også negativ kritikk til opptakssystemet som de oppfatter som svært ineffektivt, og de sakkyndige oppfordrer istedet til å gå over til en eller annen form for sentral samordning.

I denne sammenheng kan vi også trekke inn noen av de sakkyndiges vurderinger av NKU-godkjenningen¹⁸, som blir oppfattet som et problem. En slik godkjenning må foreligge blant annet for å få rett til studielån ved Statens lånekasse og for å få vekttallsfritak ved offentlige utdanninger. Godkjenningen, av programmer eller endringer av programmer, blir kritisert av skolene for å gå for langsomt og inneholde stor usikkerhet med henhold til resultatene. De sakkyndige oppfatter godkjenningsprosedyrene som å være for detaljorienterte, snarere enn rammeorienterte. I tillegg stilles det spørsmålstegn ved sammensetningen av NKU, som er sammensatt av representanter fra offentlige læresteder. Det blir fra de sakkyndiges side anbefalt at de private institusjonene får en rimelig presentasjon i utvalget, eller at hele godkjenningsprosedyren tas opp til revurdering.

En uniformering gir heller ikke godt nok rom for profilering av økonomutdanningen. De sakkyndige trekker i denne sammenheng frem arbeidet til Gjærumutvalget, da komiteene opplever at svært mange skoler bestreber seg på å tilpasse utdanningen til dette utvalgets forslag heller enn å ta utgangspunkt i egne sterke og svake sider. Det igangsatte arbeidet med å standardisere den toårige økonomisk-administrative utdanningen i Norge

¹⁸ Nasjonalt koordinerende utvalg for godkjenning av eksamener (NKU) er et organ under Det norske universitetsråd. NKU ble opprettet i 1973 for å godkjenne utdanning for studenter som hadde deler av sin utdanning utenfor universitetssystemet.

blir fremhevet som viktig, og kan komme til å stille sterke krav til hvordan studieforløpet bør se ut. Imidlertid understrekes det av flere komiteer at denne standardiseringen ikke må være så rigid at lokale tilpasninger ikke kan forekomme. En viss fleksibilitet kan gi et bedre og variert studietilbud, selv om visse kurser er de samme. I tillegg kan det innenfor en slik struktur være mulig med alternative påbyggingsmuligheter på studiene. Slik sett bør det også åpne for bedre ressursutnyttelse, samtidig med at systemet åpner for en bredere rekruttering (av nye grupper) til utdanningen.

Undervisning

Generelt hevder de sakkyndige at økonomutdanningen er preget av emnemessig fragmentering. Den emnemessige fragmenteringen virker også inn på forskningen. Institusjonene er i alminnelighet for små til å kunne garantere en rimelig organisering av forskningsarbeidet.

En undersøkelse som Utredningsinstituttet utførte i 1992 blant uteksaminerte økonomer viste at mange ønsket mer varierte undervisningsformer (Stensaker 1993). Behovet for mer varierte undervisningsformer blir også understreket av de sakkyndige. Alle studieprogrammer oppfattes som svært skoleaktige; integrasjon mellom fag og tverrfaglighet er stort sett fraværende. Studentene går gjennom en rekke individuelle emner, der hovedformålet etterhvert blir å få god karakter på hvert enkelt delemne heller enn å få en helhetsforståing. Hovedkarakteren blir stort sett fastsatt ved små eksamener innenfor de ulike emnene.

De sakkyndige komiteene foreslår enstemmig at det arbeides mer med tverrfaglighet, og at undervisningen tilrettelegges deretter. Undervisningen bør derfor i større grad bestå av problemorienterte kurs og tverrviten-skapelighet, for eksempel ved utstrakt bruk av prosjektarbeid og case-studier. Studentene bør i henhold til de sakkyndige få mer trening i selvstendig arbeid (selvstudier), samtidig som mer gruppeundervisning inkluderes. Studentenes trening i skriftlig arbeid burde også prioriteres. I tillegg fremheves det at eksamen bør bestå av flere områder samtidig for å betone helhetsperspektivet. Noen av de sakkyndige mente at også metodeopplæringen bør styrkes; spesielt de kvalitative metoder synes å være lite fokusert på i utdanningen.

Når det gjelder pensum blir det fremhevet at det nesten utelukkende er på norsk (spesielt det første året), noe som oppfattes som en stor svakhet for internasjonaliseringmulighetene.

5.3.2 Aktørene

Avlønning av faglig personell

Lønn synes for de sakkyndige å være et godt egnet virkemiddel både for å heve den faglige standarden på det faglige personellet, men også i rekrutteringssammenheng. Lønnsnivået blir fremhevet som lavere enn både danske og svenske, noe de sakkyndige mener har innvirkning på sjansen for utveksling av arbeidskraft og minsker sjansen for rekruttering. I tillegg rekrutterer skolene hovedsakelig regionalt og lokalt, og har til tider problemer med å rekruttere vitenskapelig og pedagogisk kvalifiserte lærere. Det kan derfor være nødvendig å etablere et fleksibelt lønnsystem. Det offentlige systemet karakteriseres ved et relativt stort fast lærerkorps, og det blir i liten grad benyttet timelærere. I det private systemet er det motsatt, her nyttes mange timelærere, mens det faste lærerkorpset er svært lite. Begge ordninger har sine fordeler og ulemper. Ved de offentlige lærestedene bør bruken av timelærere styrkes, slik at kontakten med praksis kan forsterkes. Ved de private lærestedene mener de sakkyndige at man bør søke å bygge opp et sterkere lærerkorps for å styrke det faglige miljøet.

5.3.3 Konteksten

Offentlig og privat utdanning - to ulike maktsfærer

En av de sakkyndige komiteene konstruerte "tesen om de to konserner" ut fra hvem som bestemmer økonomiutdanningens innhold og struktur i Norge. Tesen om de to konserner gir et bilde av departementet på den ene siden og BI-systemet på den andre siden, der det påpekes at de to aktørene neppe er klar over hvilken makt de egentlig synes å ha overfor det enkelte utdanningsmiljø.

I "tesen om de to konserner" beskrives departementets makt ved at man bestemmer teknologien rundt et studium; hvordan et studium skal se ut, hvordan eksamensordningene skal være og hvordan en student skal komme videre i utdanningssystemet. BI-systemets makt ligger i å definere oppgavene; hva det skal undervises i, hvilke bøker som skal nyttes og hvilke studentoppgaver som skal løses. Imidlertid påpekes det at begge formene har mulighet for lokal tilpasning, men at denne tilpasning i liten grad blir nyttet.

Markeds-/næringslivskontakt

Det er en gjennomgangstone i samtlige rapporter at kontakten med markedet/næringslivet er for svak. Dette gjelder spesielt for de regionale utdanningsinstitusjonene. Imidlertid satser de private skolene ofte bevisst på kontakt med næringslivet, noe som også har gitt resultater for enkelte regionale skoler. Ikke minst skyldes dette den utstrakte bruken av time-lærere/gjesteforelesere på lokalt hold. Etter de sakkyndiges vurderinger har ikke dette senket det akademisk nivå og de akademiske ambisjonene. Tvert om synes det som om næringslivskontakt gir kunnskap og inspirasjon til å skape et mer spennende og aktuelt akademisk miljø. I denne sammenheng blir spesielt BI-systemet trukket frem, da deres styrke ligger i muligheten til å etablere forskningsteam som i samarbeid med bedrifter kan definere spesielle forskningsområder. Systemet garanterer rask tilbakeføring av ny kunnskap til næringslivet.

For både de offentlige og private utdanningsinstitusjonene fremheves det å være nødvendig med en nøye gjennomgang av både målsettinger med studiet og vurderinger av arbeidsmarkedet. Fremtidssikring av utdannelsen gjør det nødvendig å ha nær kontakt med næringslivet, men også å stille seg spørsmål om hvem som egentlig er kunden; studenten, nærings/arbeidslivet og/eller forskningssamfunnet? Samtidig er det de sakkyndiges vurdering at en må være forsiktig med å legge for ensrettete planer - planene kan bli mer virkelig enn virkeligheten, og dermed blir fleksibiliteten og studieinnholdet skadelidende.

Lav internasjonaliseringsgrad

De sakkyndige komiteene er forbauset over i hvor liten grad internasjonale aspekter inngår som en del av undervisningen, for eksempel i form av utenlandske lærebøker. De fleste institusjonene betegnes ved å ha lav internasjonaliseringsgrad, der kun de store institusjonene og de som har siviløkonomutdanning synes å vektlegge dette i utdanningen. Samtidig blir det påpekt at korte studieprogrammer, studier av ett til to års varighet, er vanskelig å innpasse internasjonalt. Dette gir heller ikke de beste muligheter for studentutveksling, og mange sakkyndige savner også flere utenlandske studenter.

Det blir fra de sakkyndige foreslått en rekke tiltak for å heve skolenes internasjonaliseringsgrad. For det første bør det skapes et behov for internasjonalisering hos personalet og foretas en generell oppgradering på for eksempel språk. I tillegg bør de ulike aspektene av internasjonalisering

betones for studentene og gis en spesiell oppmerksomhet i undervisningen. Man må i denne sammenheng påse at pensum i større utstrekning består av litteratur på fremmedspråk (først og fremst engelsk). Samtidig må det tilbys språkstudier som ledd i utdanningen, ettersom kunnskaper i språk og kultur utgjør basisen for internasjonalisering. Det er også av stor betydning at en i høyere grad benytter utenlandske gjesteforelesere, organiserer ekskursjoner til utlandet og gir studentene reelle muligheter for studier og prosjektarbeid lagt til utlandet. Skolene må derfor i sterkere grad vektlegge utvikling av utvekslingsnettverk (Erasmus¹⁹) i forhold til utenlandske høyskoler. Dette ved å tilby et utvalg gjennomarbeidede kurser for utenlandske studenter ved norske høyskoler, samt støtte opp under de norske studentenes muligheter til å studere i utlandet. Skolene bør i tillegg orientere seg om spesielle kurser og konferanser på internasjonale tema, som tilbys både studenter og faglig personale. Det internasjonale perspektivet må også tydeliggjøres i all informasjonsvirksomhet og gis en sentral plass i offisielle publikasjoner.

De sakkyndige understreker viktigheten av at internasjonaliseringsaspektet integreres som en del av det totale arbeidet som utføres ved høyskolen, og ikke blir et isolert satsingsområde.

5.4 En samstemmig vurdering av økonomutdanningen

Sammenligner vi innholdet i Gjærumutvalgets rapport med vurderingene fra evalueringen av svensk og norsk økonomutdanning, finner vi mange likhetspunkter både i problemdefinering og anbefalinger. Mange av forslagene fra de sakkyndige tar utgangspunkt i det offentliges tradisjonelt sterke rolle i utformingen av økonomutdanningen.

Både svensk og norsk (økonom)utdanning har tradisjon for å være sentralt dirigert. Dette har ført til at man i begge land i stor grad har *standardisert* økonomutdannelsen. Begge land har også hatt en sterk utdanningsinstitusjon (Stockholm School of Business, Norges Handelshøyskole) som i stor grad har påvirket hvordan de kortere studiene har blitt utformet. Det lokale særpreget har derfor i stor grad uteblitt, med den konsekvens at skolenes *målsettinger* ofte ikke står i samsvar med utdanningen som gis, og at undervisningen blir *fragmentert* fordi visse standardkrav må tilgodesees.

¹⁹ Erasmus er et studentutvekslingsprogram etablert av EU men som også er åpent for land som ikke er EU-medlemmer.

Den *regionale* tilhørigheten og kontakten med lokalt *næringsliv* blir derfor skadelidende.

En undersøkelse utført Utredningsinstituttet har vist at den to-årige DH-økonomutdanningen i stadig større grad ser ut til å fungere som et grunnlag for videreutdanning; hele 2/3 deler av 1990-kullet hadde allerede fullført minst ett års studium eller var i gang med heltids- eller deltidsstudier etter sin toårige økonomutdanning (Arnesen 1993). Også de sakkyndige har tatt opp denne problemstillingen, men har utvidet den til å gjelde alle kortere økonomistudier. Særlig ett- til treårige studier ser ut til å havne i klemme mellom næringslivets behov og tilpasningen til videreutdanning. Kortere økonomutdanning synes nesten utelukkende å være en standardisert utdanning der tilpasningen imidlertid har ført til en standardisering på *prosess* og ikke på *resultat*. Hva studentene kan når de kommer ut er blitt mindre vektlagt enn hva de skal igjennom underveis i studiet. Gjærumutvalget foreslo imidlertid at hele 75 prosent av innholdet i et toårig studium bør standardiseres for å realisere tankene bak Norgesnett. Hvordan denne standardisering bør gjennomføres bør imidlertid diskuteres nøye. Både i den svenske og i den norske evalueringen fremholdt de sakkyndige at institusjonene ikke godt nok utnytter sitt lokale og regionale særpreg, og at den enkelte utdanning som en konsekvens verken blir profilert eller maksimerer sitt potensiale. Standardisering versus differensiering inneholder et motsetningsforhold som trenger en avklaring. Det svenske utdanningssystemet har i de seneste år gjennomgått en desentralisering og en differensiering, og også i Norge har vi sett slike tendenser. Spørsmålet er om myndighetene her vil ta skrittet fullt ut når Norgesnett²⁰ er iverksatt.

Gjærumutvalget poengterte at dimensjoneringen av økonomutdanningen måtte sees i sammenheng med tilgangen på kvalifiserte *faglig personell* på området. I evalueringen av både norsk og svensk økonomutdanning finner de sakkyndige at kvalifikasjonsprofilen på lærerkreftene i internasjonal målestokk synes noe lav, og at forskning og doktorgradsstudier bør prioriteres fremover. Som konkrete tiltak foreslo imidlertid de sakkyndige at flere timelærere ansettes i offentlig sektor, mens privat sektor trenger flere

²⁰ En av de sentrale tanker bak Norgesnett er sammenslåing/samløkalisering, økt samarbeid og klarere arbeidsdeling mellom institusjoner. Muligheten for faglig spesialisering, f.eks. innen økonomisk-administrative fag er også tilstede gjennom etableringen av såkalte knutepunkt der miljøer med spesiell kompetanse får en særskilt posisjon.

fast ansatte. På denne måten kan lærerstaben i både offentlig og privat sektor få mer tid til forsknings- og utviklingsarbeid.

Denne mer kortsiktige løsningen må imidlertid suppleres med flere doktorgrader og studier på høyere grads nivå.

Lav *internasjonaliseringsgrad* ble påpekt i evalueringen både i Norge og Sverige. Få utenlandske studenter, lite engelskspråklig pensum og lite samarbeid og kontaktnett utenfor eget lands grenser bekymret de sakkyndige. Gjærumutvalgets forslag om å beholde gunstige stipendordninger ved siviløkonomutdanning i utlandet kan også sees i denne sammenheng. Internasjonaliseringsgraden er imidlertid også avhengig av de ressurser og den kapasitet den enkelte institusjon har til å kunne prioritere dette. Små institusjoner har ofte ingen mulighet til å gå inn i denne formen for samarbeid. Både Gjærumutvalget, men også evalueringsrapportene fra både Norge og Sverige, foreslår da også at større enheter etableres, og med henblikk på Norge; at samarbeid mellom offentlige og private institusjoner burde forekomme i langt større grad enn i dag.

5.5 Norsk økonomutdanning - en drakamp mellom ulike interesser

Ved en gjennomgang av 47 økonomutdanningsmiljøer i Norge synes det å være store forskjeller i hvordan den enkelte skole oppfatter egen utdanning. Ulikheter i oppfatningen av utdanningen fører til at det er store variasjoner i hva man tillegger utdanningen av roller og oppgaver. Skolene som har deltatt i denne evalueringen kan grovt sett deles i tre kategorier; distrikthøgskolene, siviløkonomutdanningene og de private høgskolene. Selv om skolene innenfor de tre kategoriene har lignende institusjonelle forutsetninger, har man utviklet ulike forestillinger om hvilken rolle, oppgave og hvilken strategi skolen har og bør ha.

En av de sakkyndige komiteene har forklart skolenes ulike egenoppfatning ved å ta utgangspunkt i tre strategiske kontekster som kjennetegner skolens rammebetingelser; nemlig den statlige (offentlige), den regionale (kulturelle) og den profesjonelle (akademiske) konteksten. De ulike skolene har valgt å posisjonere seg ulikt i forhold til disse kontekstene, noe som igjen setter preg på de forestillinger som finnes og de beslutninger som blir tatt på de ulike skolene. Disse forestillingene påvirker på sikt skolens langsiktige utvikling og ressursituasjon.

Den statlige konteksten kjennetegnes ved systemkrav til den enkelte institusjon. For staten betegnes det som viktig å ha mulighet til å sikre et

høyt kvalitetsnivå og skape et utdanningssystem som det er mulig å styre. Det kreves derfor standardisering av de produkter som tilbys for å sikre videreutdanning, samt et system for kvalitetskontroll. Passiv tilpasning til statens krav vil derimot ikke utnytte den profesjonelle tilpasning og den entreprenørvilje som finnes ved skolen, dessuten kan slik passivitet gå ut over det regionale næringslivets behov og interesser.

I Norge er det en klar politisk forestilling at regionene og utkantene er viktig, og at den regionale identitet skal få mulighet til å slå igjennom i unike lokale eller regionale løsninger. Forestillingen om den regionale kompetansekontekst står delvis i motsetning til statens ønske om styrbarhet og den statlige forventning om likhet i systemet. Sett ut fra et regionalt kompetanseperspektiv er det de regionale forutsetningene som skal slå igjennom i utdanningens innhold og utforming. Det må derfor være en overensstemmelse mellom den kompetansestruktur som finnes i samfunnet og den type utdanning som tilbys i den enkelte region.

Det er imidlertid i den profesjonelle kontekst utdanningen tar form. Den består både av akademisk, administrativ og entreprenørmessig kompetanse. Grunnforestillingen her er at det er denne som over tid utgjør den framvoksende profesjonelle kjernekompetanse som avgjør utdanningens utforming og innhold. Samtidig vil en altfor ensidig innretning på den profesjonelle konteksten kunne innebære at en over tid blir så særegen at utdanningen man gjennomfører har liten verdi både i regionen og nasjonalt.

Det blir også påpekt at noen politiske miljø oppfatter de private høgskolene som for kommersielt orientert. Dette blir av de sakkyndige oppfattet som å være en myte. Det bør opprettholdes både et privat og et offentlige tilbud, og myndighetenes styringssystem bør gjøres konkurransenøytralt.

Ut fra de ovennevnte vurderinger er det av betydning at den enkelte skole og utdanningsmyndighetene balanserer sine krav i henhold til de ulike kontekstene. De vurderinger og forslag som har kommet fram i de sakkyndiges rapporter, vil slik sett være av betydning for alle som driver med økonomutdanning.

Økonomutdanningen i Norge befinner seg, ifølge de sakkyndige, i skjæringspunktet mellom stat, region og profesjon. Å bestemme seg for hvilken vei man ønsker å gå er kanskje den største utfordringen i etterkant av evalueringsprosessen.

Referanser

- Arnesen, C.Å. (1993): Den toårige DH-økonomutdanningen - en selvstendig yrkesutdanning? I Brandt, Ellen (red): *Utdanning og arbeidsmarked 1993*. Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning, s. 67-76.
- Gjærumutvalget (1992): *Økonomisk-administrativ utdanning frem til siviløkonomgrad*. Utredning avgitt til Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet. Oslo.
- Glaser, J. (1986): *The Master's Degree: Tradition, Diversity, Innovation*. Washington, D.C, ASHE. (ASHE-ERIC Higher Education Report 6.)
- Schwarz, S. (1993): *Curriculum Organization in two Cultural Settings: Master of Business Administration and Betriebswirtschaftslehre as Examples for Different Ways to Meet The Same Ends*. Paper presentert på Pre-ASHE konferansen, Penn State University, 1. og 2. november 1993. State College.
- Stensaker, B. (1993): Økonomutdanningene i Norge - studieinnhold og arbeidsmarkedstilpasning. I Brandt, Ellen (red): *Utdanning og arbeidsmarked 1993*. Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning, s. 49-66.
- Teichler, U. (1987): *Higher Education in the Federal Republic of Germany*. New York/Kassel, Center for European Studies/Wissenschaftliches Zentrum für Berufs- und Hochschulforschung der Gesamthochschule Kassel.
- Universitets- og högskoleämbetet (1991): *Business Administration and Economics Study Programs in Swedish Higher Education*. Borås, National Swedish Boards of Universities and Colleges. Borås.

6 Nytten av grunnutdanningen i yrkesutøvelsen

Av Terje Næss

6.1 Innledning

10 år etter at Hermansenkomiteen avla sin innstilling om høyere økonomisk-administrativ utdanning i Norge, la Gjærumutvalget (1992) fram resultatet av en ny, større gjennomgang av fagområdet. Hermansenkomiteens innstilling kom i en periode preget av knapphet på økonomer, og en viktig problemstilling var hvordan man kunne øke utdanningskapasiteten. I 10-årsperioden mellom de to innstillingene endret arbeidsmarkedet for økonomene seg fra knapphet til overkapasitet. Denne utviklingen gjenspeiles i Gjærumutvalgets utredning hvor studiekvalitet har kommet mer i fokus, mens dimensjoneringsproblematikken er nedtonet.

Begrepet studiekvalitet kan ha ulike fortolkninger; i noen sammenhenger benyttes begrepet om kvaliteten på undervisning; i andre sammenhenger om utdanningens produktivitetsøkende effekt i arbeidslivet (Stensaker 1993). I tilknytning til den nasjonale evalueringen av økonomisk-administrativ utdanning som ble igangsatt av Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, foretok Utredningsinstituttet i 1993 en undersøkelse hvor vi bl.a. så på hvordan økonomer vurderte kvaliteten på den undervisning som ble gitt, og på hvordan de vurderte nytten av utdanningen i arbeidslivet. Tidligere har det blitt publisert en artikkel som ser på kvaliteten på undervisningen (Stensaker 1993). I denne artikkelen vil vi se på nytten av utdanningen i arbeidslivet.

Det finnes en mengde empiriske undersøkelser av hvilken relevans formell utdanning har i arbeidslivet, både internasjonalt og i Norge. Gjennomgående tyder resultatene på at skolebasert kunnskap ikke lar seg anvende i arbeidslivet på en direkte og uproblematisk måte, og at det i alle fall er vanskelig å påvise sammenhengen empirisk. Dette må allikevel ikke tolkes dithen at utdanning har liten relevans for yrkesutøvelsen. Denne problematiske relasjonen til arbeidslivet synes å gjelde for mange utdanningsgrupper, f.eks. sosialarbeidere og ingeniører. For sosialarbeidere hevder Stjernø (1982) at sosialarbeiderutdanningen ikke gir et kompetansegrunnlag for å utvikle en yrkespraksis ved sosialkontorene basert på faglige kunnskaper og metoder. Arbeidsoppgavene løses snarere gjennom "sunn

fornuft" enn gjennom anvendelse av faglige metoder og kunnskaper. Lignende konklusjoner trekker Jakobsen (1984) for ingeniørutdanningen. Utdanningen kommer hovedsakelig til nytte i arbeidslivet gjennom å gi kunnskap om grunnleggende begreper og teknikker innenfor faget; selve problemløsningen har en erfaringsbasert og intuitiv karakter. I liten grad dreier det seg om en rasjonell og eksplisitt anvendelse av faglige metoder og kunnskaper.

At formell utdanning i relativt liten grad lar seg anvende i praksis forklares med den generelle og teoretiske tilnærmingen i utdanningssystemet (f.eks. Stjernø 1982, Jakobsen 1984, Wellington 1989). Generelle metoder og teorikunnskaper som formidles i utdanningssystemet lar seg sjelden anvende direkte i problemstillinger som de ferdige kandidatene møter i arbeidslivet. En forutsetning for at kandidater skal greie å tilpasse skolekunnskaper til reelle problemstillinger i arbeidslivet hevdes å være at kunnskapsanvendelsen skjer i samme kontekst som kunnskapstilegnelsen (Wellington 1989). En mer spesifikk og praksisorientert tilnærming i studiene hevdes å føre til en bedre faglig tilnærming i arbeidslivet.

På den annen side hevdes det at den teknologiske utviklingen og et stadig mer usikkert arbeidsmarked fører til at utdanningens funksjon i forhold til arbeidslivet i stigende grad blir å utvikle en generell kompetanse som gir grunnlag for tilegnelse av nye kunnskaper og problemløsning. Det er derfor ulike oppfatninger om hvilken organisering og faglig profilering i utdanningssystemet som gir det beste grunnlag for en spredning og utnytting av forskningsbasert kunnskap i arbeidslivet.

Det økonomisk/administrative fagområdet som vi skal se spesielt på i denne artikkelen, omfatter en rekke ulike utdanninger som alle sikter mot å gi generell kompetanse som kvalifiserer for ulike funksjoner i bedrifter og organisasjoner. Det er allikevel klare forskjeller mellom de ulike utdanningene når det gjelder faglig nivå og profil, som kan gi ulik kompetanse på arbeidsmarkedet og også skape en sortering av studenter med hensyn til studiekvalifikasjoner og personavhengig generell kompetanse.

Hvilke karrieremønstre vi finner for økonomer fra ulike studier avhenger av hvilken funksjon økonomisk-administrativ utdanning har i arbeidslivet. I avsnitt 6.2 ser vi på hvilke typer arbeid økonomer har hatt i sin karriere, og om dette avhenger av faglig nivå og profil i grunnutdanningen, eller det snarere synes å være relatert til utdanningssystemets sorteringsfunksjon. I avsnitt 6.3 ser vi på hvordan økonomer vurderer nytten av fagene i grunnutdanningen i forhold til ulike arbeidsområder. Signifikante

forskjeller mellom utdanningene kan være knyttet til det faglige innholdet i grunnutdanningen, men kan også skyldes at økonomer med ulike utdanninger har ulike forutsetninger for å nyttiggjøre seg teoretiske kunnskaper i praksis. I avsnitt 6.4 ser vi på om en for teoretisk tilnærming i undervisningen oppleves som et hinder for å kunne utnytte kunnskapene i praksis.

6.2 Arbeid og utdanning

Økonomisk-administrativt arbeid i et moderne industrisamfunn har blitt utviklet gjennom en prosess kjennetegnet ved økende arbeidsdeling og profesjonalisering. Men utviklingen har ikke i samme grad eller like eksplisitt som på mange andre yrkesområder, blitt formalisert gjennom krav til spesialiserte utdanninger rettet mot bestemte funksjoner. Det økonomisk-administrative fagområdet omfatter en rekke ulike studieretninger som alle i større eller mindre grad tar sikte på å kvalifisere for alle funksjonsområdene innenfor dette yrkesfeltet. Dette kan ha sammenheng med at økonomutdanningens hovedfunksjon i arbeidslivet kan være å signalisere generell kompetanse, mer enn å dekke et behov for spesifikke fagkunnskaper på ulike funksjonsområder. En annen mulig forklaring kan være at økonomenes spesielle rolle i organisasjonene krever en identifisering med toppledelse og eierside; et aktivt engasjement i yrkesorganisasjoner som søker å utvikle innflytelse på bedriftenes beslutninger kan virke negativt inn på karrieremulighetene.

Formelt sett er det derfor i betydelig grad substitusjonsmuligheter mellom ulike grupper av økonomer. Ulike karrieremønstre kan forklares med ulike typer kompetanse, enten personlig og generell eller relatert til det faglige innholdet i grunnutdanningen. I undersøkelsen som Utredningsinstituttet har foretatt ble det økonomisk-administrative yrkesfeltet delt inn i 5 kategorier av økonomisk-administrativt arbeid; økonomistyring, markedsføring, planlegging og styring av bedrift, personalarbeid og produksjonsledelse²¹. I dette avsnittet ser vi på hvilke typer arbeid økonomer med ulike utdanninger hadde hatt. Spesielt ser vi på i hvilken grad økonomene spesialiserte seg på bestemte funksjonsområder, og om dette syntes å være knyttet til hva slags faglig bakgrunn de hadde.

Tabellen under viser hvor stor prosentandel av økonomene utdannet i 1985 som hadde arbeidet svært mye på de ulike feltene.

²¹ For en nærmere beskrivelse av undersøkelsen, se kapittel 1.

Tabell 1 Prosentandel av økonomer som hadde arbeidet svært mye med ulike typer arbeidsoppgaver, etter utdanningsbakgrunn. 85-kullet.

	Produk- sjons- ledelse	Økonomi- styring	Markeds- føring	Planleg- ging og styring av bedrift	Personal- arbeid	Antall observa- sjoner
2-årig DH utdanning uten påbyggings- utdanning	3	35	14	17	17	159
Revisorutdanning	2	39	2	16	13	62
Handelsøkonom- utdanning	0	40	44	34	17	54
4-årig sivil- økonomutdanning	0	52	14	28	5	103
2-årig påbyg- gingsutdanning til siviløkonomgrad	2	44	19	21	1	55
Påbyggingsut- danning til 2-årig DH-utdanning (ikke til siviløko- nom eller revisor)	5	36	12	26	11	42
Alle	3	38	17	22	14	475

Den typen arbeid flest hadde hatt var *økonomistyring*, med unntak av handelsøkonomer. Denne kategorien synes å ha blitt relativt bredt tolket; både som økonomisk analyse og planlegging og som regnskapsarbeid. Av 85-kullet hadde om lag 75 prosent arbeidet med økonomistyring i sin yrkeskarriere. 1/3 hadde arbeidet svært mye på feltet. Andelen som hadde hatt svært mye av denne typen arbeid var høyest for siviløkonomene (52 prosent) og lavest for DH-økonomene uten påbyggingsutdanning (35 prosent).

De fleste hadde også deltatt i *planlegging og styring av bedrift*; av 85-kullet hadde nærmere 2/3 hatt slikt arbeid. Det var imidlertid bare 22 prosent som hadde arbeidet svært mye på feltet. Her var andelen høyest for handelsøkonomer (34 prosent), og lavest for revisorer (16 prosent).

Markedsføring er en mer spesialisert funksjon; av 85-kullet hadde 45 prosent hatt slikt arbeid. Bare 17 prosent hadde arbeidet svært mye på feltet.

Men det var store forskjeller mellom utdanningsgruppene; 44 prosent av handelsøkonomene hadde arbeidet svært mye med markedsføring, mot bare 2 prosent av revisorene. For de andre gruppene var andelene 10-20 prosent.

Relativt mange hadde hatt *personalarbeid*; 45 prosent. 14 prosent hadde arbeidet svært mye på feltet. Andelen var lavest for siviløkonomer (5 prosent).

Få hadde arbeidet med *produksjonsledelse*; 14 prosent. Bare 3 prosent hadde arbeidet svært mye på dette feltet.

Ut fra disse resultatene kan det se ut til at det ikke er svært store forskjeller i arbeidsoppgavene mellom økonomer med ulike utdanninger. Det ser heller ikke ut til at organiseringen av arbeidet på det økonomisk-administrative yrkesfeltet skaper karriereveier som innebærer at økonomene spesialisere seg på snevre arbeidsområder. Gjennomgående hadde de fleste arbeidet "en del" med flere ulike typer arbeid. Men vi kan ikke si noe sikkert om dette; dels fordi vi bare har observert økonomene i den tidlige fasen av deres yrkeskarriere, og dels fordi den inndelingen av arbeidsoppgavene vi har brukt neppe gir et tilstrekkelig nyansert bilde av hva økonomene arbeider med. Dette kan vi illustrere ved å se på hva slags virksomheter økonomer i lederstillinger arbeidet i. Når vi for eksempel så på økonomer som hadde lederstillinger i bedrifter, fant vi at av 20 DH-kandidater uten påbyggingsutdanning (85-kullet) arbeidet 40 prosent i varehandelsbedrifter (se tabell V1-1 i vedlegg 1). Relativt mange arbeidet også i bygg og anlegg og transport; 25 prosent. 35 prosent arbeidet i industri, bank og forsikring. Av siviløkonomene i administrative lederstillinger (85-kullet) arbeidet 85 prosent i industribedrifter eller private tjenesteytende bedrifter. Bare 6 prosent arbeidet i varehandelsbedrifter. DH-kandidatene var dessuten gjennomgående ledere i mindre bedrifter enn siviløkonomene. Av DH-økonomene som var ledere i bedrifter arbeidet omtrent 2/3 i bedrifter med mindre enn 35 ansatte, av siviløkonomene var det derimot 2/3 som arbeidet i bedrifter med mer enn 35 ansatte. Disse resultatene viser at det kan være mer markante forskjeller mellom utdanningsgruppene enn det resultatene i tabell 1 tyder på. Vi bør derfor ut fra disse dataene være forsiktig med å konkludere med at det betyr lite for karrieremulighetene hvilken økonomutdanning man har.

Vi fant enkelte klare forskjeller mellom de ulike utdanningene med hensyn til hva slags arbeid man hadde utført. Forskjellene syntes i betydelig grad å være relatert til det faglige innholdet i grunnutdanningen. Handelsøkonomutdanningen legger spesielt stor vekt på markedsføring, og handels-

økonomene hadde salg og markedsføring som sitt klart viktigste yrkesfelt. Revisorene arbeidet hovedsakelig med økonomistyring. Nesten alle revisorene arbeidet med regnskap og revisjon. I den grad de ledet bedrifter eller utførte personalarbeid var det hovedsakelig i revisor- og regnskapsbedrifter. For denne gruppen var yrkeskarrieren klart relatert til det fagspesifikke innholdet i grunnutdanningen.

For siviløkonomer og DH-kandidater med økonomisk-administrativ påbyggingsutdanning var økonomistyring og planlegging og styring av bedrift de viktigste arbeidsområdene. Men de som hadde fullført 4-årig siviløkonomutdanning utførte også klart mer av denne typen arbeid enn de som hadde tatt påbyggingsutdanning til siviløkonom eller annen påbyggingsutdanning. Det kan skyldes at de som hadde tatt påbyggingsutdanning hadde vært yrkesaktive i en kortere periode enn de som hadde 4-årig siviløkonomutdanning.

De som hadde bare 2-årig DH-utdanning (ikke tatt påbyggingsutdanning) hadde arbeidet minst på de mest sentrale arbeidsområdene innen det økonomisk-administrative yrkesfeltet, selv om forskjellene mellom de ulike utdanningsgruppene ikke var veldig store. Men yrkesopplysningene som respondentene gav, indikerte også at det var forskjell mellom gruppene med hensyn til hva økonomistyring og planlegging og styring av bedrift faktisk besto i. De med bare 2-årig DH-utdanning syntes i større grad enn siviløkonomene å utføre regnskapsarbeid og enklere administrativt arbeid. Disse resultatene er imidlertid usikre. Men uansett er det klare forskjeller, og det er rimelig å tro at større faglig tyngde har vært en medvirkende årsak til at siviløkonomer og DH-økonomer med påbyggingsutdanning i større grad arbeider på kjerneområdene innenfor det økonomisk-administrative yrkesfeltet.

6.3 Grunnutdanningens relevans i arbeidet

I dette avsnittet skal vi se på hvordan økonomene vurderer nytten av de ulike fagene i grunnutdanningen i forhold til ulike arbeidsområder innenfor det økonomisk-administrative yrkesfeltet. Økonomisk/administrativ utdanning er et tverrfaglig studium, bestående dels av yrkesrettede fag som gir kunnskaper og metoder rettet mot bestemte yrkesfunksjoner, dels av tradisjonelle akademiske fag med en mer generell anvendelse. Fagene bygger i betydelig grad på tradisjonelle akademiske disipliner; sosialøkonomi, statsvitenskap og psykologi, men har også hentet elementer fra arbeidslivet. Den tverrfaglige orienteringen og innslagene av tradisjonelle akademiske fag

skal sette studentene i stand til å arbeide med praktiske økonomisk-administrative problemstillinger i ulike situasjoner og til å sette løsningsstrategiene inn i en større samfunnsmessig sammenheng. I undersøkelsen som Utredningsinstituttet har foretatt ble det spurt om nytten i arbeidslivet av følgende 10 fag; økonomistyring, finansiering, regnskap, markedsføring, organisasjon og ledelse, makroøkonomi, offentlig økonomi, statistikk, edb/databehandling og språk.

Metode

Problemstillingen blir belyst ved å se på samvariasjonen mellom hvor mye man hadde arbeidet på ulike områder og hvordan man vurderte nytten av de ulike fagene i grunnutdanningen. Denne sammenhengen vil kunne avhenge av hvilken faglig bakgrunn man har og også av hvilke forutsetninger man har for å kunne anvende teorikunnskaper i praksis. Vi må derfor også se på hvordan denne sammenhengen påvirkes av studieretning. I det følgende vil vi først kommentere nytten av de ulike fagene generelt, deretter vil vi analysere nytten av de ulike fagene i forhold til hvilke arbeidsoppgaver man har hatt. Til sist vil vi se på hvilken betydning studieretning har for hvordan man vurderer nytten av utdanningen i arbeidslivet. Vi kan ikke ut fra disse dataene analysere om ulikheter mellom utdanningene skyldes faglig innhold eller sorteringsmekanismer i studentrekrutteringen, men vi kan på bakgrunn av de ulike utdanningenes status i arbeidsmarkedet og faglige innhold diskutere hva resultatene kan skyldes. Modellberegningene er gitt en nærmere beskrivelse i vedlegg 2.

Resultater

Koeffisientene for relasjonene mellom arbeidsoppgavene og nytten av faget "måler" nytte som er spesifikk for de ulike arbeidsområdene. Før vi analyserer resultatene fra modellberegningene, vil vi derfor se på nytten av de ulike fagene innenfor økonomisk-administrativt arbeid generelt (tabell 2). Økonome hadde gjennomgående en positiv vurdering av nytten av grunnutdanningen i arbeidet. Først og fremst hadde mange hatt god nytte av de sentrale økonomisk-administrative fagene i sin karriere; regnskap, finansiering, økonomistyring, markedsføring og organisasjonsledelse. Også edb/databehandling var nyttig for de fleste. Få uttrykte misnøye med nytten av disse fagene. De som hadde tatt språk som valgfag var også godt fornøyd med nytten av dette faget.

Tabell 2 Hvordan økonomer vurderte nytten av ulike fag i utdanningen. Prosent. 1985- og 1989-kullet.

	DH-utdanning				Revisor				Handelsøkonom				Siviløkonom			
	Godt	Passe	Dårlig	Ikke akt.	Godt	Passe	Dårlig	Ikke akt.	Godt	Passe	Dårlig	Ikke akt.	Godt	Passe	Dårlig	Ikke akt.
Statistikk	18	28	36	19	18	28	47	8	25	34	28	13	28	33	28	12
Økonomi- styring	54	22	11	14	54	30	11	6	63	16	15	5	75	16	5	4
Finansiering	43	30	16	12	50	35	11	5	48	22	23	7	63	21	7	8
Offentlig økonomi	17	21	22	39	12	12	49	28	9	32	29	30	19	30	19	32
Regnskap	69	16	8	7	96	3	1	0	51	25	18	5	71	19	7	3
Makro- økonomi	19	32	30	19	14	33	34	19	21	39	26	14	41	33	19	8
Markeds- føring	33	24	22	21	5	19	21	56	67	15	13	5	30	36	24	10
Organisasjon og ledelse	47	31	15	7	27	29	24	20	65	22	8	5	42	35	18	6
Språk	10	12	9	69	6	11	11	72	40	30	22	8	37	23	10	30
Edb/data- behandling	55	19	22	4	48	30	20	2	57	23	18	2	54	28	14	4
Antall observasjoner	903				135				134				277			

Det var gjennomgående færre som uttrykte at de hadde hatt god nytte av statistikk og makroøkonomi. Mange oppga at de faktisk var dårlig fornøyd med nytten av disse fagene. Med hensyn til makroøkonomi kan dette henge sammen med at dette faget antagelig primært har relevans som bakgrunnskunnskap på bedriftsnivå. Statistikk må antas å kunne ha en mer direkte anvendelse. Liten nytte av dette faget kan kanskje tolkes som at statistiske metoder i liten grad benyttes til å fremskaffe informasjonsgrunnlag for bedriftsøkonomiske problemstillinger, eller at statistikkundervisningen er teoretisk og lite anvendelig for praktiske oppgaver.

Offentlig økonomi har generelt ikke vært et eget fag i den obligatoriske delen av studieplanen, men vært et av temaene som har inngått i samfunnsøkonomi eller makroøkonomi. Noe mer generelle kurs som "offentlig økonomi og samfunnsplanlegging" og "offentlig administrasjon" gis som egne valgfrie spesialiseringkurs ved noen læresteder. Mange mente at faget ikke var aktuelt for dem. Av de som mente at det var aktuelt for dem, var det for dette faget en langt høyere andel som mente at de var lite fornøyd, enn for de andre fagene. Det er uklart om disse resultatene skyldes at dette spesielle temaet er lite vektlagt i undervisningen, eller om relevansen av det er liten i forhold til behovene i arbeidslivet.

Ser vi på sammenhengen mellom nytten av de ulike fagene og arbeidsoppgaver og utdanning, viser resultatene fra modellberegningene gjennomgående signifikante effekter (tabell 3). Nyttens av fagene var altså gjennomgående klart relatert til spesielle arbeidsområder. Særlig i økonomistyring og markedsføring syntes det å være et sterkt behov for spesifikke kunnskaper. Dette kan ha flere ulike årsaker. En mulig forklaring er at kompetansebehovet på disse arbeidsområdene i større grad enn på de andre arbeidsområdene egner seg for rasjonalisering til eksplisitt kunnskap som kan formidles gjennom formell utdanning. Men vektleggingen på teoretiske kunnskaper og ferdigheter i yrkesutøvelsen må også ses på bakgrunn av de historiske og sosiale forholdene som har påvirket utviklingen innenfor faget.

I det følgende skal vi se på hvordan nytten av de 10 fagene var relatert til hvor mye man hadde arbeidet med økonomistyring, markedsføring, planlegging og styring av bedrift og personalarbeid. Vi kommenterer ikke produksjonsledelse fordi få hadde arbeidet med det.

Tabell 3 Effekter av hvor mye man hadde arbeidet på ulike områder på hvordan man vurderte nytten av fag i utdanningen. * = signifikansnivå 0,05. ** = signifikansnivå 0,01. 1985- og 1989-kullet. N = 1350.

Arbeidsoppgaver	Produksjonsledelse	Økonomistyring	Markedsføring	Planlegging og styring av bedrift	Personalarbeid
Utdanning:					
Statistikk	0,09**		0,07**	0,05*	-0,05*
Økonomistyring		0,45**	0,04*		-0,04*
Finansiering		0,26**	0,06*		-0,07**
Offentlig økonomi			-0,04*		
Regnskap		0,18**	-0,04*		
Makroøkonomi		-0,05*		0,06*	
Markedsføring			0,58**		
Organisasjon og ledelse		0,05*	0,19**	0,09*	0,25**
Språk			0,07**		
Edb/data-behandling	0,08**	0,12**		-0,05*	

Økonomistyringsoppgaver stilte naturlig nok særlig krav til økonomistyringstyringsfaget i utdanningen, men også til undervisning i finansiering og regnskap. Edb-fag og organisasjon var også klart relevant, mens makroøkonomi så ut til å være lite relevant i økonomistyring. Resultatet kan tyde på at økonomisk analyse og planlegging i bedriftene hovedsakelig bygger på det interne regnskapssystemet og produksjonstekniske forhold i bedriftene; i liten grad brukes makroøkonomiske teorier til f.eks. å utarbeide markedsanalyser eller til å se bedriften i et mer helhetlig samfunnsperspektiv.

Den undervisning som ble gitt i markedsføring så ut til å være svært nyttig for markedsføringsarbeid i praksis. Det var på dette området vi fant den klareste nytten av formell utdanning i arbeidslivet. I punkt 4 hvor vi ser på hvordan økonomene ser på avveiningen mellom teori og praksis i grunnutdanningen viser vi at dette sannsynligvis skyldes at markedsføringsfaget er mer praksisrettet enn de øvrige fagene.

Vi fant at edb-faget ikke var spesielt nyttig i markedsføringsarbeidet; salg og markedsføring synes i relativt liten grad å kunne erstattes av data-maskiner. Det kan kanskje også være en forklaring på at vi derimot fant at faget organisasjon og ledelse var spesielt nyttig i markedsføringsarbeid. Fra yrkesopplysningene som respondentene gav, så vi at mange handelsøkonomer arbeidet som ledere innenfor salg og markedsføring; personellkrevende salgs- og markedsføringsarbeid kan i betydelig grad kreve koordinering og administrering.

Fagene statistikk og språk var også spesielt relevant innenfor salg og markedsføring. Når det gjelder statistikk, kan forklaringen på det kanskje være at statistikk er et viktig verktøy for å vurdere effekten av markedsføringstiltak. Med hensyn til språk kan det tenkes at forklaringen er at salg og markedsføring i stor grad koordineres på tvers av landegrenser.

Også på arbeidsområdet "personalarbeid" var det et fag som pekte seg ut som spesielt nyttig; organisasjon og ledelse. Personalarbeid hadde en signifikant negativ effekt på nytten av statistikk, økonomistyring og finansiering.

Arbeidsområdet "planlegging og styring av bedrift" hadde også en signifikant effekt på nytten av enkelte av fagene. Her var det imidlertid ikke en så klar relasjon mellom bestemte fag og arbeidsområde som vi fant for økonomistyring og markedsføring. "Organisasjon og ledelse" var naturlig nok den faggruppen som pekte seg ut som mest nyttig på dette arbeidsområdet, men også statistikk og makroøkonomi var signifikant mer nyttig her enn på andre områder. EDB/databehandling var signifikant mindre nyttig her enn på andre arbeidsområder.

Denne analysen har vist at vurderingen av nytten av de ulike fagene i grunnutdanningen i betydelig grad er relatert til bestemte arbeidsområder innenfor det økonomisk-administrative yrkesfeltet. Særlig er fagene økonomistyring, finansiering, regnskap, markedsføring og organisasjon og ledelse i stor grad relatert til spesialiserte funksjoner. Statistikk, makroøkonomi, språk og edb/databehandling synes å ha en mer generell relevans, selv om vi også for disse fagene fant signifikante forskjeller mellom arbeidsområdene.

I modellen estimerte vi i tillegg hvordan type utdanning påvirket hvordan man vurderte nytten av fagene i grunnutdanningen, når vi også korrigerer for ulike arbeidsoppgaver. Vi fant at det var klare forskjeller mellom utdanningsgruppene. Dels var det forskjeller mellom utdanningsgruppene med hensyn til nytten av formell utdanning generelt, dels var det forskjeller

med hensyn til hva som var spesielt nyttige fag. Under punkt 2 fant vi at det var klare tendenser til segmentering av det økonomisk-administrative yrkesfeltet. Her fant vi at de fagene som var spesielt nyttige for de ulike gruppene også var de fagene som var spesielt viktige på de mest sentrale arbeidsområdene for gruppen. Hvis vi sammenholder disse resultatene med de resultatene vi har presentert tidligere, gir dette grunnlag for følgende konklusjon: økonomenes grunnutdanning har en betydelig nytte i yrkesutøvelsen, denne nytten er i betydelig grad relatert til det fagspesifikke innholdet i grunnutdanningen, og det økonomisk-administrative yrkesfeltet er i betydelig grad segmentert på basis av den fagspesifikke kompetansen de ulike utdanningsveiene besitter. Det forhindrer allikevel ikke at en mer personavhengig generell kompetanse også er viktig for økonomenes yrkesutøvelse, og at segmenteringen av arbeidsmarkedet for økonomene også er relatert til utdanningssystemets sorteringsfunksjon.

Tabell 4 Effekt av utdanningsretning på hvordan man vurderte nytten av fag i utdanningen, sammenlignet med økonomer med 2-årig DH-utdanning som grunnutdanning. 1985- og 1989-kullet. N = 1350. * = signifikansnivå 0,05. ** = signifikansnivå 0,01.

	Revisor- utdanning	Handels- økonomutdanning	Siviløkonom- utdanning
Statistikk		0,07*	0,12**
Økonomistyring			+0,11**
Finansiering			+0,13**
Offentlig økonomi	-0,12**		0,05*
Regnskap	0,09**	-0,11**	
Makroøkonomi			0,19**
Markedsføring		0,07**	
Organisasjon og ledelse		0,05*	-0,06*
Språk		0,07**	0,22**
Edb/databehandling			

Når vi så på hvordan økonomer med ulik utdanningsbakgrunn vurderte nytten av de enkelte fagene i grunnutdanningen, fant vi at de som bare hadde 2-årig DH-utdanning gjennomgående var mindre tilfredse enn kandidater fra andre studier. Siviløkonomene var mer spesielt tilfredse enn DH-økonomene med følgende 5 fag; språk, makroøkonomi, statistikk, økonomistyring og finansiering. Det eneste faget DH-økonomene var mer tilfredse med enn siviløkonomene, var organisasjon og ledelse. Det kan neppe skyldes at DH-økonomene i større grad enn siviløkonomene har gått til høyt kvalifiserte lederstillinger. Som vi har vært inne på tidligere, kan det være to årsaker til dette resultatet. Det ene er at de lederstillinger DH-kandidatene har gått til, har vært lederstillinger i mindre virksomheter. Den andre muligheten henger sammen med definisjonen av faggruppen kalt "organisasjon og ledelse". Denne kategorien kan derfor kanskje tolkes til å også omfatte mer rutinemessige administrative oppgaver på kontornivå. Også med hensyn til regnskap fant vi at DH-økonomene var svakt signifikant mer tilfredse med nytten av den formelle utdanning enn siviløkonomene.

Under punkt 2 fant vi at de som bare hadde 2-årig DH-utdanning i noe mindre grad enn de andre gruppene hadde arbeidet på de sentrale områdene innenfor det økonomisk-administrative yrkesfeltet. Også når vi tar hensyn til det, finner vi at DH-kandidater i mindre grad enn øvrige grupper anvender teorikunnskaper i praksis. En mulig forklaring, som vi også tidligere har vært inne på, er at det er forskjeller på arbeidsoppgaver som ikke fanges opp av våre relativt brede kategorier. Uansett ser det ut til at DH-kandidater uten påbyggingsutdanning gjennomgående har arbeid hvor de har mindre mulighet for å anvende teorikunnskaper i praksis enn økonomer med lengre utdanning. Kunnskapsanvendelsen synes for denne gruppen i større grad å bestå i enkel metodeanvendelse i forbindelse med rutiniserte arbeidsoppgaver som regnskap, kontorfunksjoner og lignende, enn for andre grupper. Forskjellene var allikevel ikke veldig markante i forhold til de andre gruppene.

De som hadde tatt ettårig påbygging til revisor skilte seg ut ved å være spesielt godt tilfredse med nytten av regnskapsfaget. Med hensyn til de andre kompetansekategoriene var de enda mindre tilfreds med disse enn de med bare 2-årig DH-utdanning.

Handelsøkonomene hadde klart sin nisje i markedsføring - gruppen var klart mer tilfreds enn de andre gruppene med dette faget. Også faget "organisasjon og ledelse" var mer viktig for denne gruppen enn for de andre gruppene. Det synes også å være knyttet til markedsføringsfeltet; yrkesopp-

lysningene fra respondentene viste at opprykk til lederstillinger for handelsøkonomene oftest skjedde på feltet salg og markedsføring. Gruppen hadde også stor nytte av statistikk og språk. Regnskap var derimot klart mindre relevant for denne gruppen enn for de andre gruppene. For de andre faggruppene var det ingen stor forskjell mellom handelsøkonomene og DH-økonomene.

Som vi har sett, var siviløkonomene gjennomgående den gruppen av økonomer som var mest tilfreds med nytten av grunnutdanningen. De uttrykte i langt større grad enn de andre å ha nytte av de sentrale bedriftsøkonomiske fagene i utdanningen, av makroøkonomi og offentlig økonomi, språk og statistikk. Fra tidligere avsnitt har vi sett at siviløkonomene er den gruppen som i størst grad har arbeid i samsvar med den yrkesrettede hovedmålsettingen for økonomisk-administrativ utdanning; oppøving til økonomisk-administrativ problemløsning i et tverrfaglig, samfunnsorientert og internasjonalt perspektiv. Formell utdanning ser for siviløkonomer ut til å være nyttig på flere plan; gjennom konkret anvendelse av metoder og ferdigheter, gjennom å gi et grunnlag for faglige vurderinger, og gjennom eksplisitt og rasjonell problemløsning.

6.4 Praksis versus teori

En viktig problemstilling er om utdanningen er for teoretisk eller praktisk anlagt i forhold til arbeidsoppgavene. På mange andre områder har forskning vist at den teoribaserte tilnærmingen i formell utdanning ofte er vanskelig å utnytte i praksis. Et problem er at de metoder det undervises i ofte er for teoretiske og generelle til å kunne anvendes i praksis. Teoretisk kunnskap utviklet i forskningsinstitusjoner kan være i konflikt med kunnskap utviklet i praktisk arbeid. I praksis kan man ikke arbeide med isolerte problemstillinger. Derfor kan det være stor avstand mellom utvikling og bruk av kunnskap. Men den teoretiske orienteringen i utdanningen henger også sammen med at utdanningen skal kvalifisere for ulike yrkesfelt. Ofte vil en anvendelse av teorikunnskaper til å løse praktiske problemer kreve et betydelig utviklingsarbeid som bare store bedrifter kan ha ressurser til.

I den undersøkelsen som ble foretatt, ble alle som ikke hadde tatt videreutdanning i økonomiske fag av normal varighet på minst ett år spurt om de synes at grunnutdanningen var for teoretisk eller praktisk anlagt i forhold til deres arbeidsoppgaver. Resultatene er vist i tabellen under.

Tabell 5 Om man syntes at grunnutdanningen var for teoretisk eller praktisk anlagt i forhold til arbeidsoppgaver. Prosent av kandidater som ikke hadde tatt videreutdanning innen økonomiske fag av varighet på minst ett år. 1985- og 1989-kullet.

	DH- økonomer	Revisorer	Handels- økonomer	Sivil- økonomer
Altfor teoretisk anlagt	11	15	2	5
Litt for teoretisk anlagt	50	59	14	48
God blanding mellom teori og praksis	28	23	79	46
Litt for praktisk anlagt	2	0	1	1
Altfor praktisk anlagt	0	1	0	0
Er ikke i jobb hvor økonomutdanningen er relevant	10	1	3	1
Antall observasjoner	323	73	97	195

Resultatene viser at de fleste mente at utdanningen var for teoretisk orientert. Svært få mente at utdanningen deres var for praktisk orientert. Men resultatene viser hvordan den enkelte har vurdert sitt behov for praksiskunnskaper på ett bestemt arbeidsområde. For en gruppe som har et så bredt spekter av arbeidsoppgaver som økonomer, kan det neppe forventes at grunnutdanningen kan dekke behovet for spesifikke kunnskaper på alle forskjellige arbeidsområder. En del av opplæringen må skje på arbeidsplassene.

Men det var også klare forskjeller mellom utdanningsgruppene med hensyn til behovet for praksiskunnskaper versus teorikunnskaper. Revisorene var den gruppen som var minst tilfreds med praksisorienteringen i sin utdanning; 74 prosent mente at den var for teoretisk. Det samme gjaldt 61 prosent av økonomene med 2-årig DH-utdanning. Siviløkonomene var noe mer fornøyd med blandingen av teori og praksis; 53 prosent mente at utdanningen var for teoretisk orientert. For alle disse gruppene var det svært få som mente at utdanningen var for praktisk orientert.

Handelsøkonomene skilte seg klart ut; i denne gruppen mente 80 prosent at det var god blanding mellom teori og praksis. Foran så vi at markeds-

føring var det viktigste yrkesfeltet for handelsøkonomene, og at formell utdanning var spesielt godt relatert til arbeidslivet på dette området.

6.5 Hovedkonklusjoner

Resultatene fra undersøkelsen tyder på at den kunnskapen som formidles av utdanningsinstitusjonene innenfor det økonomisk-administrative fagområdet i betydelig grad har relevans i økonomenes yrkesutøvelse. Nytteten av innholdet i de sentrale fagene i grunnutdanningen har ikke karakter av generell kompetanse som er like relevant for alle typer arbeidsoppgaver, men er klart relatert til de sentrale funksjonene innenfor det økonomisk-administrative yrkesfeltet som fagene er rettet mot. Dette gjaldt økonomistyring, finansiering, organisasjon og ledelse, regnskap og markedsføring. De fagene som antas å ha en mer generell relevans i arbeidslivet; makroøkonomi, edb/data-behandling, statistikk og språk, fant vi også hadde en mer generell nytte i yrkesutøvelsen.

Innledningsvis nevnte vi at for mange andre yrkesgrupper har forskning konkludert med at de kunnskaper som formidles i undervisningsinstitusjonene er for generelle og teoretiske til at studentene greier å anvende dem i praksis. Resultatene fra denne undersøkelsen viser at økonomene gjennomgående opplever at utdanningen er for teoretisk sett i forhold til det konkrete arbeidet de utfører. Unntaket var handelsøkonomene hvor av de fleste anså at det var en god blanding mellom teori og praksis i grunnutdanningen. For en gruppe som har et så bredt spekter av arbeidsoppgaver som økonomer, kan det allikevel neppe forventes at grunnutdanningen kan dekke behovet for spesifikke kunnskaper på alle forskjellige arbeidsområder.

Resultatene kan tyde på at det er betydelige substitusjonsmuligheter mellom de ulike gruppene av økonomer. Men vi fant også klare tendenser til arbeidsdeling (som var relatert til ulike faglige profiler) mellom de ulike utdanningsretningene. Siviløkonomene var den gruppen som hadde arbeidet mest på kjerneområdene innenfor det økonomisk-administrative yrkesfeltet; økonomistyring og planlegging og styring av bedrift. De aller fleste revisorer arbeidet med regnskap og revisjon. Handelsøkonomene hadde salg og markedsføring som sitt viktigste felt. Økonomer med bare 2-årig DH-utdanning hadde ingen spesiell nisje i arbeidsmarkedet for økonomer; det kunne se ut til at de til en viss grad var henvist til å utføre enklere oppgaver innenfor regnskap og administrasjon.

Ulike arbeidsoppgaver kunne også i stor grad forklare forskjeller mellom relevansen av de ulike fagene for de ulike gruppene. Siviløkonomene

var den gruppen som gjennomgående var mest fornøyd med nytten av grunnutdanningen i yrkesutøvelsen. Siviløkonomene uttrykte særlig tilfredshet med nytten av de bedriftsøkonomiske fagene, makroøkonomi, språk og statistikk. Handelsøkonomene hadde markedsføring som sitt viktigste fag. Også organisasjon og ledelse, statistikk og språk var spesielt nyttig for denne gruppen, og disse fagene syntes i betydelig grad å være relatert til administrative og andre oppgaver tilknyttet salg og markedsføring. Regnskapsfaget var lite relevant for denne gruppen. For revisorene var særlig regnskap og revisjon nyttig; de hadde relativt lite nytte av de andre fagene og var også spesielt lite tilfreds med den teoretiske orienteringen i utdanningen. De som hadde tatt 2-årig DH-utdanning var gjennomgående mindre tilfredse med nytten av fagene i grunnutdanningen enn de som hadde tatt en 4-årig utdanning. Det eneste faget man i denne gruppen var klart mer tilfreds med nytten av enn i de andre gruppene, var faget organisasjon og ledelse. Ut fra det vi vet om DH-kandidatenes arbeidsoppgaver og karrieremuligheter synes det mer trolig at nytten av dette faget er knyttet til å utføre enklere administrative oppgaver, enn til løse komplekse problemer i lederstillinger i store organisasjoner.

Referanser

- Dedekam-komiteen (1990): *Innstilling fra komite for vurdering av distrikthøgskolenes økonomisk - administrative studium*. Agder Distrikthøgskole.
- Fagkomite for økonomisk-administrativ studieretning (1971): *Studier ved distrikthøgskolene*. Kristiansand, Kirke- og undervisningsdepartementet.
- Gjærumutvalget (1992): *Økonomisk-administrativ utdanning fram til siviløkonomgrad*. Oslo, Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet.
- Hermansenkomiteen (1982): *Innstilling fra arbeidsgruppen for høgre økonomisk-administrativ utdanning*. Oslo, Kultur- og vitenskapsdepartementet.
- Stensaker, Bjørn (1993): *Økonomutdanningen i Norge - studieinnhold og arbeidsmarkedstilpasning*. I Ellen Brandt (red): *Utdanning og arbeidsmarked 1993*. Oslo, Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning, s. 65-77.
- Stjernø, Steinar (1982): *Omsorg som yrke*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Wellington, Jerry (1993): *The Work Related Curriculum*. London, Kogan.

Vedlegg 1

Tabell V1-1 Prosentandel av kandidater i bedriftslederstillinger i august 1992 etter nærings-hovedgrupper. Kandidater med 4-årig siviløkonomutdanning og kandidater med 2-årig DH-utdanning som ikke har tatt påbyggingsutdanning. 85-kullet. Absolutte tall.

	Kandidater med 2- årig DH-utdanning	Kandidater med 4-årig sivil- økonomutdanning
Jordruk, skogbruk og fiske	0	1
Oljeutvinning og bergverksdrift	0	0
Industri	1	17
Kraft- og vannforsyning	0	0
Bygge- og anleggsvirksomhet	2	0
Varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet	9	2
Transport, lagring, post og telekommunikasjoner	2	5
Bank- og finansieringsvirksomhet, forsikringsvirksomhet, eiendoms- drift og forretningsmessig tjenesteyting	6	30
Annen tjenesteyting	0	3
Totalt	20	58

Vedlegg 2

For å analysere hvordan arbeidsoppgaver og utdanningsretning påvirket hvordan man vurderte nytten av de ulike fagene i grunntudanningen, formulerte vi følgende matematiske modell;

$$1 \quad Y_{n,k} = b_k + \sum_{j=1}^5 c_{k,j} A_{n,j} + \sum_{i=1}^3 d_{k,i} U_{n,i} + u_{n,k}$$

$$2 \quad A_{n,j} = e_j + \sum_{i=1}^3 f_{j,i} U_{n,i} + v_{n,j}$$

Variable:

$Y_{n,k}$ = nytten av fag k for individ n

$A_{n,j}$ = hvor mye individ n hadde arbeidet på arbeidsområde j

$U_{n,i}$ = dummyvariabel for om individ n hadde utdanning i eller ikke.

Koeffisienter:

$c_{k,j}$ = hvordan arbeid på område j påvirket nytten av fag k

$d_{k,i}$ = hvordan utdanningsretning i påvirket nytten av fag k

$f_{j,i}$ = hvordan utdanningsretning i påvirket hvor mye man hadde arbeidet på arbeidsområde j

Restledd;

$u_{n,k}$, $v_{n,j}$ er tilfeldige restledd.

Verdiene til variablene $Y_{n,k}$ og $A_{n,j}$ er svar-verdiene på spørsmål om nytten av ulike fag (10 ulike fag), og om man har jobbet med ulike arbeidsoppgaver (5 ulike områder). Det ble brukt tre dummyvariable for utdanningskategorier ($U_{n,i}$); revisorutdanning, handelsøkonomutdanning og 4-årig siviløkonomutdanning.

I relasjon 1 er det antatt at nytten av faget i arbeidslivet avhenger av hvilke arbeidsoppgaver man har hatt og hvilken utdanning man har. Konstantleddet b_k kan tolkes som generell nytte som gjelder på alle arbeidsområder. I relasjon 2 er det antatt at arbeidsoppgaver avhenger av hvilken utdanning man har. Estimeringsmetoden som er blitt benyttet er maximum likelihood. Det er blitt estimert 10 enkelt-modeller; en for hvert fag. Datamaterialet besto av om lag 1350 økonomer.

Summary

During the last ten to fifteen years there has been strong expansion in both the number of student places and the number of institutions offering business administration education. This expansion has been particularly strong within the private sector and short-term courses. There were consequences for people with this type of education when the labour market worsened at the end of the 1980s. At the same time questions were being raised whether the strong growth in capacity in this field had taken place at the expense of the *quality* of education and whether it was well adapted to labour market requirements. These issues, i.e. educational quality and labour market adjustment, are central themes in this report. Furthermore, the report discusses how people with a business administration education have adjusted to the poor labour market at the end of the 1980s. Central topics here are the situation of newcomers to the labour market and whether the public sector, at the end of the 1980s, was becoming more attractive to business administration graduates.

Several chapters use data from a previous survey done by the Institute for Studies in Research and Higher Education in 1992 which examined business administration graduates from 1985 and 1989.

In Chapter 2, Clara Åse Arnesen and Bjørn Stensaker give an overview of the field of business administration and of the labour market for graduates in this field. This Chapter is introductory and contains important background information for the rest of the report.

Clara Åse Arnesen, Chapter 3, discusses 1989 M.B.A. graduates and regional college business administration graduates and how they adapted to the labour market in relation to their 1985 colleagues. As expected, the results show that unemployment after graduation was considerably more widespread among the 1989 cohort than the 1985 cohort. Problems finding work were greatest in the transition period between education and work, and unemployment was *temporary*. There was no tendency of permanent expulsion from the labour market. Arnesen found no clear differences between male and female graduates concerning the probability of becoming unemployed. However, the results do show that 1989 female regional college business administration graduates who were unemployed, were unemployed for a shorter period of time than their male colleagues. Thus female graduates in this field do not appear to have greater employment problems than male graduates.

In Chapter 4 Jane Baekken discusses whether the public sector at the end of the 1980s was becoming more attractive to business administration graduates than previously. She found that the inclination to work in the public sector was stronger among those who graduated after the private sector began to have problems than for those who graduated before this was the case. The poor labour market at the end of the 1980s did thus not result in a transfer of experienced business administrators from the private to the public sector. To the extent that there was such movement, it concerned regional college graduates who went from the private to the public sector. The poor labour market appears, however, to have slowed down, but not to have stopped the transition from the public to the private sector among those who started their careers in the public sector.

Rita Karlsen and Bjørn Stensaker, Chapter 5, present the evaluations that business administration education has gone through in Norway. The Chapter summarises the evaluations made by experts about Norwegian business administration education. These evaluations are compared to the recommendations of the Gjærum Commission concerning larger units, more emphasis on higher level business economics and more internationalisation, and the findings of the 1991 evaluation of Swedish business administration education. The conclusions: Business administration education in both Sweden and Norway has become too standardised at the expense of local differentiation, the objectives of different types of business administration studies should therefore be discussed anew, the field is not international enough, and instruction is thematically fragmented.

In Chapter 6 Terje Næss writes about how business administration education is used in careers, and to what extent the education is relevant to the work that business administrators do after they have graduated. He concludes that it appears that the education in business administration that graduates receive is very relevant for the work they do. The usefulness of central subjects in foundation education is not the same for all types of work, but it is clearly relevant to key functions in business administration as an occupational field. This pertains to budgeting, financing, organisation and management, accounting and marketing. The subjects which are assumed to be more generally relevant for work, macro-economics, statistics and languages are also more generally relevant for careers in business administration.

De siste publikasjoner fra Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning

Rapporter:

9/93 Rita Karlsen og Bjørn Stensaker:

Å organisere kvalitet?

En studie av selvevalueringsprosessen i økonomisk-administrativ utdanning

I rapportens generelle del diskuteres ulike sider av studiekvalitetsbegrepet i høyere utdanning, ulike evalueringsformer og prosedyrer, samt hvilke prosedyrer den norske evalueringsmodellen inkluderer; selvevaluering og ekstern evaluering - Peer Review.

Rapportens spesielle del er en nærmere analyse av selvevalueringsprosessen i evalueringen av økonomisk-administrative fag. Det diskuteres hvordan selvevalueringsprosessen har vært organisert og hvilke utfall ulike organiseringer har fått på prosessen så langt.

Kr 70,-

10/93 Clara Åse Arnesen og Jane Bækken:

Yrkeskarriere og mobilitet blant sosionomer og barnevernpedagoger

Denne rapporten tar opp ulike sider ved sosionomer og barnevernpedagogers yrkes- og kompetanseløp. Rapporten tar blant annet opp gruppenes deltakelse på arbeidsmarkedet og hva slags typer jobber de går inn i de første årene etter endt utdanning. Spesielt drøftes det i hvilken grad arbeid i det kommunale barnevernet inngår som en naturlig del av de enkelte gruppenes yrkeskarrierer.

Rapporten benytter i hovedsak materiale fra en undersøkelse NAVFs utredningsinstitutt gjennomførte i august 1992 av sosionomer, barnevernpedagoger og økonomer utdanning i 1985 og 1989. Yrkeshistorie, karriereforløp, videreutdanning og vurdering av utdanningens relevans i forhold til arbeidsoppgaver var blant de temaer som ble kartlagt.

Kr 70,-

11/93 Karl Erik Brofoss:

Kommunenes sentralforbund som forskningspolitisk aktør

En devaluering

Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning har på oppdrag av Amternes og Kommunernes Forskningsinstitutt - AKF gjennomført en devaluering av Kommunenes sentralforbunds forskningsordning - KS Forskning. Evalueringen fokuserer på KS Forskning som en forskningspolitisk aktør både i forhold til de offentlige myndigheter og i forhold til forskningsrådssystemet. Evalueringen tar også opp KS Forsknings forhold til de regionale forskningsstiftelsene. AKF står ansvarlig for hovedevalueringen og har utgitt en sammenfattende evalueringsrapport.

Kr 60,-

12/93 **Statsbudsjettet 1994**

En oversikt over bevilgningsforslag, nye stillinger og prioriteringer som berører universiteter, høyskoler, forskningsråd og institusjoner med forskning

I denne rapporten gir vi en oversikt over forslaget til statsbudsjett for 1994 med hensyn til bevilgninger, nye stillinger og prioriteringer som berører universiteter, høyskoler, forskningsråd og institusjoner med forskning. Analysen er foretatt med utgangspunkt i St.prp. nr. 1 (1993-94).

Rapporten belyser endringer i bevilgninger og prioriteringer innen forskning og høyere utdanning i forhold til forårets budsjett. Det er lagt vekt på å gjøre tallene sammenlignbare ved å korrigere for overføringer mellom ulike kapitler og poster. Omtale av nye tiltak og nye prinsipper og prioriteringer vies særlig oppmerksomhet.

Kr 70,-

13/93 Rolf Edvardsen:

Ungdoms utdannings- og yrkesplaner

Noen sentrale resultater fra en undersøkelse om 16- og 18-åringers utdannings- og yrkesplaner i 1991

Antallet studenter har økt raskt de siste årene. Er dette et resultat av økt arbeidsledighet blant unge, skyldes det tilbud om flere studieplasser, eller økende interesse for langvarige studier blant unge?

Årsakene vil være sammensatte. Denne rapporten betrakter de unges utdannings- og yrkesplaner og konkluderer med at en stadig større andel av de unge tar utdanning som fører til generell studiekompetanse. I tillegg har en stadig større andel av unge med studiekompetanse planer om høyere utdanning.

Rapporten viser også at det først og fremst er jentene som har økt sin interesse for langvarig utdanning. Hvis de følger opp sine planer vil mange yrker som f.eks. jurist og lege, bli kvinnedominerte i fremtiden.

Kr 80,-

14/93 Terje Næss:

Sosionomer og barnevernpedagoger: arbeidsoppgaver og kompetansebehov

De seneste 10-15 årene er det blitt iverksatt ulike utdanningspolitiske og organisasjonsmessige tiltak for å styrke kompetansen og bedre en vanskelig arbeidssituasjon ved sosialkontorene. I den senere tid er det dessuten blitt fokusert på saksbehandlingen i barnevernsaker. Fra mange hold hevdes det at disse sakene er spesielt kompetanse-krevende og krever spesielle faglige og organisatoriske løsninger.

Denne rapporten belyser om det har lyktes å redusere avgangen og bedre arbeidssituasjonen ved sosialkontorene. Spesielt drøfte problemområder i barneverntjenesten utfra hvordan barnevernarbeiderne selv opplever sin arbeidssituasjon.

Rapporten er basert på en undersøkelse av sosionomer og barnevernpedagoger utdannet i 1985 og 1989, gjennomført av NAVFs utredningsinstitutt.

Kr 80,-

15/93 **Instituttkatalogen**

Katalog over forskningsenhetene

I forbindelse med FoU-statistikken har Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning bygget opp et register over institutter og institusjoner som utfører forskning og utviklingsarbeid (FoU), utenfor universiteter og høyskoler på den ene siden og næringslivet på den andre. Denne delen av det norske forskningssystemet omtales gjerne som instituttsektoren.

Utredningsinstituttet utgir nå for fjerde gang en katalog med oversikt over forskningsenhetene i instituttsektoren. Katalogen er en oppdatering av Utredningsinstituttets Rapport 17/91. Den inneholder nøkkelinformasjon om FoU-institutter og institusjoner med FoU. Den gir også en oversikt over muséer med FoU. Opplysningene er ajourført med hjelp fra institusjonene selv, og refererer seg i hovedsak til 1993.

Kr 110,-

- 16/93 Birgit Nedland og Håkon Bach:
FoU-ressurser i høyere utdanning
Utviklingen 1981-1991. Utgifter og personale

Rapporten viser utviklingen i FoU-ressursene i høyere utdanning i Norge i perioden 1981-1991. Materialet er hentet fra den nasjonale FoU-statistikken som utarbeides annet hvert år.

Inntil 1991 hadde Norges allmennvitenskapelige forskningsråd v/Utretningsinstituttet ansvaret for utarbeidelsen av statistikken for private læresteder og læresteder underlagt Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, mens læresteder under Landbruksdepartementet var lagt til Norges landbruksvitenskapelige forskningsråd. Fra og med 1991 er statistikkansvaret for hele universitets- og høgskolesektoren lagt til Utretningsinstituttet. Dette gjelder også sammenstillingen og koordineringen av den nasjonale FoU-statistikken som tidligere var lagt til Forskningsrådenes Statistikkutvalg under Forskningsrådenes samarbeidsutvalg (FSU)

Den første delen av rapporten legger hovedvekten på finansiering og utvikling i kostnadene. Den andre delen er konsentrert om forskerpersonalet.

Kr 70,-

* * *

- 1/94 Svein Kyvik og Mari Teigen:
Likestilling på universitetet
En undersøkelse av kvinnelige og mannlige forskere

Rapporten har tre siktemål. For det første å kartlegge kvinners og menns situasjon ved universitetene i begynnelsen av 1990-årene, både med hensyn til andel av totalt antall studenter og vitenskapelige ansatte, arbeidsvilkår og forskningsevne. For det andre å undersøke om forskjeller mellom menn og kvinner på dette området har endret seg i løpet av det siste tiåret. For det tredje å forsøke å forklare hvorfor det er forskjeller i publiseringsaktivitet mellom mannlige og kvinnelige universitetsforskere.

Kr 70,-

2/94 **Evaluering av Norsk institutt for naturforskning**

I forbindelse med evaluering av Norsk institutt for naturforskning - NINA - har Utredningsinstituttet utarbeidet et integrert evalueringsopplegg som også kan tilpasses for andre institutter. I dette opplegget er det tatt hensyn til ulike momenter:

- instituttet har flere formål
- de ulike sidene ved instituttets virksomhet må vurderes ut fra sine premisser
- instituttets organisasjon setter rammer for virksomheten som det er viktig å få belyst
- fagfellers og brukeres vurdering av instituttet og hvordan det bør utvikle seg
- overordnede, nasjonale prioriteringer og strukturer som instituttet må forholde seg til

Rapporten omfatter evaluering av NINAs vitenskapelige produksjon og oppdragsvirksomhet, en undersøkelse av brukernes vurdering av instituttet, en analyse av instituttets organisasjon, en bibliometrisk analyse samt Utredningsinstituttets vurderinger og sammenfatning. Organisasjonsanalysen og den bibliometriske analysen foreligger trykt i eget vedlegg til rapporten og kan fåes ved henvendelse til Utredningsinstituttet.

Kr 100,-

3/94 Hans Skoie: **Science Policy Studies in Norway**

The main article in this report gives an overview of centers and groups working in what broadly might be called "science policy studies". The article also gives an account of significant developments in this area in the post-war period in Norway. In addition, the report includes a brief description of such activities at the Institute for Studies in Research and Higher Education, including a list of publications.

Kr 60,-

4/94 Ole-Jacob Skodvin og Svein Kyvik: **Forskning og annen faglig aktivitet i den regionale høgskolesektoren**

Rapporten gir en oversikt over hva som foregår av forskning og andre faglige aktiviteter blant lærerpersonalet i den regionale høgskolesektoren. Spørsmål som står i fokus er i hovedsak relatert til *omfanget* av forskning, utviklingsarbeid, annet faglig arbeid, tidsbruk på ulike faglige aktiviteter, faglig kontakt, prosjektarbeid og publiseringsvirksomhet blant lærerpersonalet.

Den regionale høgskolesektoren omfatter i rapporten distriktshøgskoler, pedagogiske høgskoler, kommunal- og sosialhøgskoler, ingeniørhøgskoler (inklusive maritime høgskoler) og helsefaghøgskoler.

Kr 80,-

- 5/94 Ole Wiig og Werner Christie Mathisen:
Instituttsektoren - mangfold og utvikling
En studie med særlig vekt på perioden 1983-91

Siktemålet med rapporten er å gi et bilde av den delen av det norske FoU-systemet som kalles instituttsektoren. Sektorens målsetning og oppgaver, den institusjonelle sammenheng og FoU-ressursene belyses. Særlig vektlegges utviklingen i FoU-ressursene i perioden 1983-91. Fremstillingen er her i hovedsak basert på den norske FoU-statistikken, som utarbeides ved Utredningsinstituttet.

Kr 80,-

Annet:

Utdanning og arbeidsmarked 1993

Redaktør Ellen Brandt

Utdanning og kompetanseheving er helt sentralt for å kunne løse mange av de problemene vårt samfunn står overfor. Rapportserien "Utdanning og arbeidsmarked" fra Utredningsinstituttet utgis årlig og har som formål å gi et aktuelt informasjonsgrunnlag om sentrale tema på dette området.

Kr 80,-

FoU-statistikk 1991. Forskning og utviklingsarbeid. Utgifter og personale

Dette er en tabellsamling som inneholder statistiske opplysninger om utgifter og personale i norsk forskning og utviklingsarbeid (FoU) i 1991. Publikasjonen omfatter hovedresultater og tabeller som viser FoU-innsatsen totalt, og for de tre utførende sektorer: Næringslivet, universitets- og høyskolesektoren og instituttsektoren. Materialet er i hovedsak innhentet ved hjelp av spørreskjemaer til de FoU-utførende enhetene. Det er også tatt med tabeller som viser utviklingen i ressursinnsatsen til FoU over tid.

De statistiske undersøkelser utføres hvert annet år og er basert på retningslinjer utformet av OECD. Data er publisert siden 1963.

Gratis

FoU-statistikk 1991

Dette er et informasjonsblad som gir en oversikt over hovedtrekk ved den norske FoU-innsatsen med anslag for 1993. En mer detaljert og omfattende presentasjon av tallmaterialet fra undersøkelsen i 1991 finnes i tabellsamlingen "FoU-statistikk 1991. Forskning og utviklingsarbeid. Utgifter og personale".

Gratis

R&D Statistics 1991-93

Engelsk versjon av informasjonsbladet "FoU-statistikk 1991".

Gratis

R&D-trends

Dette er et informasjonsblad fra Nordisk Industrifond som tematiserer ulike sider ved den nordiske FoU-virksomheten.

- No 1:1992: Nordic R&D Facing the Nineties
- No 2:1992: Science and Technology Indicators for the Nordic Countries.
- No 1:1994: R&D in the Nordic Countries 1991

Gratis

Nordisk FoU-statistik för 1991 och statsbudgetanalys 1993

Nordisk Industrifond, NI rapport 7:1993.

Tabellsmalingen inneholder sammenlignende oversikter over forsknings- og utviklingsarbeidet i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige i 1991.

De data som inngår i tabellsamlingen er samlet inn av de ulike nasjonale organer, hvor Utredningsinstituttet er leverandør av det norske materialet.

Gratis

I tillegg foreligger gratis årsmelding med prosjektoversikt for 1993 samt komplett liste over instituttets publikasjoner.

Abonnement på samtlige rapporter gir 25 % rabatt.

Bestilling sendes:

Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning

Munthes gate 29

0260 Oslo

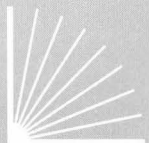
Telefon: 22 92 51 00

Telefax: 22 43 89 70

Søkelys på økonomisk-administrativ utdanning

Denne rapporten sammenfatter noe av det arbeidet Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning har gjort de seneste årene vedrørende økonomisk-administrativ utdanning. Rapporten er organisert som en artikkelsamling hvor hver artikkel behandler ulike tema.

Temaer som tas opp i denne rapporten er blant annet; nyutdannede økonomers situasjon på arbeidsmarkedet, økonomers sektortilknytning på et arbeidsmarked i endring, nytten av grunnutdanningen i yrkesutøvelsen og en sammenfatning av de sakkyndiges vurderinger i evalueringen som nylig er foretatt av norsk økonomutdanning.

Utredningsinstituttet

FOR FORSKNING OG HØYERE UTDANNING

Munthes gate 29, N-0260 Oslo. Tlf.: 22 92 51 00. Faks: 22 43 89 70

Institute for Studies
in Research and
Higher Education